

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ЕКОНОМІКА
ТА
УПРАВЛІННЯ АПК**

Збірник наукових праць

Випуск 1 (66)

Біла Церква
2009

Затверджено вченою
радою університету
(Протокол № 5 від 23.04.2009 р.)

Редакційна колегія:

Даниленко А.С., д-р екон. наук, професор (головний редактор);
Харута Г.Г., д-р вет. наук, професор (заступник головного редактора);
Варченко О.М., професор, д-р екон. наук (відповідальна за випуск);
Губенко В.І., д-р екон. наук, професор;
Шубравська О.В., д-р екон. наук;
Крисанов Д.Ф., д-р екон. наук;
Червінська Л.П., д-р екон. наук, професор;
Юхименко П.І., д-р екон. наук, професор;
Харьковщенко Є.А., д-р філософ. наук, професор;
Семілетко В.І., канд. пед. наук, доцент;
Сокольська М.О., завідувач РВІКВ (відповідальний секретар).

Економіка та управління АПК: Зб. наук. праць.– Біла Церква, 2009.– Вип. 1 (66).– 126 с.

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» друкується за рішенням вченої ради університету відповідно до вимог ВАК України щодо тематичної спрямованості фахових видань з певної галузі науки.

Зареєстрований у Міністерстві юстиції України і є виданням, що продовжується замість випуску Вісника Білоцерківського державного аграрного університету з економічних наук.

У цьому випуску збірника наукових праць висвітлено результати наукових досліджень, проведених ученими навчальних закладів та наукових установ, провідними економістами, фахівцями агробізнесу з актуальних економічних питань розвитку держави.

ПОЛОЖЕННЯ

про порядок формування збірника наукових праць «Економіка та управління АПК»

Збірник наукових праць є періодичним виданням обсягом 12 умовно-друкованих аркушів, форматом А4 і видається двічі на рік тиражем 300 примірників.

До публікації у збірнику відповідно до встановлених вимог приймаються статті, в яких висвітлюються результати наукових досліджень, що мають наукове і практичне значення та новизну.

У кожному номері публікуються 2–3 оглядові статті провідних фахівців у своїй галузі з актуальних питань.

Статті до збірника наукових праць подаються до 1 квітня та 15 жовтня. Випуск збірників передбачається до 1 липня та 1 січня. Додаткові випуски за матеріалами державних і міжнародних наукових конференцій, які проводяться у Білоцерківському національному аграрному університеті, видаються протягом трьох місяців з дня подачі матеріалів у редакційно-видавничий відділ.

Збірник наукових праць видається на кошти авторів. Вартість збірника визначається за кошторисом.

Орієнтовна вартість публікації – 10 грн за сторінку комп'ютерного тексту, оформленого згідно з вимогами. Вартість публікації не залежить від кількості співавторів статті.

Автори публікують статті за попередньою оплатою.

Порядок подання рукописів

Рукописи статей у 2-х примірниках за підписом авторів, на паперовому та електронному носіях, з рецензіями – внутрішньою і зовнішньою, подаються відповідальному за випуск члену редколегії (призначається за рішенням редколегії), який визначає рецензента або особисто рецензує статті. Статті співробітників БНАУ візують завідувачі кафедр; статті іногородніх авторів супроводжуються листом від організації за підписом керівника.

Рецензент оцінює статтю на відповідність вимогам ВАК і визначає доцільність її опублікування, за необхідності робить конкретні зауваження щодо покращення роботи (допускається рукописна рецензія). Термін рецензування – не більше 7 днів.

Після врахування зауважень рецензента та отримання позитивної рецензії автор подає статтю відповідальному за випуск, який передає всі статті завідувачу редакційно-видавничого відділу.

У разі отримання негативної рецензії (без права доопрацювання) стаття знімається з друку. Після наукового редагування для виправлення технічних помилок стаття направляється автору, після чого виправлений паперовий варіант статті з дискетою повертається відповідальному за випуск на повторне редагування, і лише після цього редактор віддає статтю на верстку у друкарню. Статті іногородніх авторів технічно опрацьовуються технічним редактором.

Оригінал-макет збірника наукових праць в обов'язковому порядку підписується автором, а статті іногородніх авторів – відповідальним за випуск. Дозвіл до друку надає відповідальний редактор або заступник відповідального редактора.

Вимоги до оформлення статей

Відповідно до вимог Постанови президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 р. щодо оформлення статей до фахових видань, наукові статті, які подаються у збірник наукових праць, повинні мати такі елементи:

1. УДК.
2. Прізвище автора, ініціали, науковий ступінь, (e-mail).
3. Назва статті.
4. Анотація українською мовою.
5. Ключові слова.
6. Постановка проблеми.
7. Мета і завдання.
8. Матеріал і методика досліджень.
9. Результати досліджень та їх обговорення.
10. Висновки.
11. Список літератури.
12. Анотація російською і англійською мовами.

Стаття має бути написана українською мовою, обсягом 5–8 сторінок через 1,5 інтервали комп'ютерного набору. Допускається публікація статей російською або англійською мовами. Кожна сторінка друкується на одному боці стандартного аркуша (210x297 мм, формат А4); при цьому ліве поле – 30 мм, верхнє і нижнє – 20 мм, праве – 10 мм.

Обсяг анотації становить 5–6 рядків, в яких стисло описано суть статті, що вирізняє її від уже відомих тверджень.

Текст статті набирається в редакторі Microsoft Word, шрифт – Times New Roman Cyr, 14 pt. **ПРИЗВИЩЕ АВТОРА ТА ІНІЦІАЛИ, ЗАГОЛОВОК СТАТТІ, СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ** – з великої літери, Прізвище автора, ініціали, його науковий ступінь та e-mail зазначаються перед заголовком статті. Автори вказують назву навчального закладу чи установи, де вони працюють (див. приклад).

УДК: 631.58(091)

ПРИМАК І.Д., д-р с.-г. наук

Національний аграрний університет

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСТЕНСИВНИХ СИСТЕМ ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ

Використана література подається в кінці статті у порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією і зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список оформляється за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; шрифт 12 pt.

Іноземні прізвища в тексті подаються мовою оригіналу.

Таблиці мають бути набрані у програмі Microsoft Word або MS Excel; шрифт – Times New Roman Cyr, 12 pt; ширина – не більше 14 см; повне обрамлення; виключка по центру; маленькими літерами. Зразок оформлення таблиці:

Таблиця 1– Супутня варіація між періодом існування малих переробних підприємств сфери АПК Житомирської області та наявністю стратегічного планування

Період існування	Застосування стратегічного планування (Y)			
	так		ні	
	кількість підприємств (шт.)	у %	кількість підприємств	у %
Всього, одиниць	55	78,6	15	21,4

Формули повинні бути написані у програмі Equation Editor 3.0 (цей редактор є внутрішнім редактором формул у Microsoft Word); змінні математичні величини в тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки (діаграми, фото, малюнки) виконують у редакторі Microsoft Word '95, версія 6.0 або 7.0. за допомогою функції «Створити рисунок». Рисунок має бути розташований по центру, ширина – не більше 14 см, без обтікання текстом. У випадку складних креслень їх слід виконувати у редакторі Corel Draw версії не нижче 5.0, за умови, що текстові вкраплення виконані гарнітурою Times New Roman Cyr і розміром 14 пунктів. Фотографії мають бути відскановані і внесені на цю саму дискету в окремий файл Фото. У самому ж тексті вказується місце для фотографій. Назва рисунка чи фотографії розміщується під ними і набирається шрифтом 12, жирними маленькими літерами, усі підрисункові пояснення – світлим шрифтом.

Графіки виконуються у програмі MS Excel, як і рисунки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

УДК: 631.1. 016:338.439.66 (477)

ШПИЧАК О.М., директор НДІ економіки і менеджменту агропромислового виробництва Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України, д-р екон. наук, проф., академік УААН, заслужений діяч науки і техніки України

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ І ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ АПК УКРАЇНИ

Встановлено, що Україна, маючи великі потенційні можливості щодо вирощування біосировини, повинна скористатися вигідною кон'юктурою на світовому ринку біоресурсів. При цьому слід користуватися запропонованим алгоритмом, який дає можливість сільськогосподарським товаровиробникам і переробникам біосировини визначати, який вид продукції найбільш вигідно реалізувати залежно від конкретних умов, що складаються на внутрішньому і світовому ринках.

Ключові слова: біоресурси, біосировина, кон'юнктура ринку.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення сталого розвитку суспільства, і аграрного сектору зокрема, в останні роки стала досить актуальною на багатьох наукових зібраннях нашої країни та за її межами. Так, 16-17 червня 2009 р. вона була предметом обговорення на Першій Міжнародній науково-практичній конференції "Напрями забезпечення сталого розвитку аграрного сектору" в Білоцерківському національному аграрному університеті. Надаючи великого значення актуальності даної проблематики, слід відзначити складність сучасного періоду в ході розробки конкретних пропозицій щодо сталого розвитку народного господарства.

Складність полягає в тому, що це відбувається у період величезної світової фінансової кризи. Крім того, для України складність зумовлена ще й тим, що це проходить у період незавершеного реформування агропромислового комплексу країни.

Мета досліджень полягає в розробці пропозицій щодо стратегії сталого розвитку країни і агропромислового комплексу зокрема, у противному разі ми відірвемося від реальності сьогодення.

Результати досліджень. На основі проведених досліджень встановлено, що надзвичайно важливим питанням залишається вибір показників, за якими оцінюється стабільність розвитку. На моє переконання, серед всього різнобарв'я існуючих показників узагальнюючим є приріст тривалості життя населення певної країни, регіону тощо. Для України це дуже важливо, де середній вік чоловіка – 64 роки, жінки – 68 років. У показнику приросту тривалості життя людини акумулюються всі проблеми – економічні, екологічні, політичні, соціальні, медичні, наукові, освітні, проблеми харчування та всі інші. І лише в разі позитивного вирішення їх можна досягти відповідної тривалості людського життя – найдорожчого, що є в людини, яка прийшла у цей світ.

Виходячи з того, на якому рівні нині знаходиться тривалість життя населення країни і коли, відповідно, вона може досягти певного рівня, й повинна розроблятися стратегія стабільного розвитку країни через розв'язання системи цілої низки питань, які забезпечили б цю тривалість життя людини.

Щодо поняття стабільності (сталості), то в медицині існує поняття "стан здоров'я хворого критичний, але стабільний". Тобто, стабільність – це вже позитивне явище, досягати якого намагається будь-яка біологічна чи економічна система особливо в екстремальних умовах, і є передумовою подальшого позитивного руху в бік прогресу.

Тепер зупинимось на конкретних факторах, які дестабілізують розвиток окремих галузей АПК України, на причинах їх виникнення та пропозиціях щодо їх усунення.

В Україні з метою забезпечення стабілізації розвитку основних ринків сільськогосподарської продукції для оптимального забезпечення населення країни вітчизняними продуктами харчування використовується цілий арсенал економічних важелів. До останніх, які використовувалися з 1991 р., належать: мінімальні ціни; еквівалентні ціни; заставні операції; інтервенційні операції; квотування; митні тарифи на ввіз і вивіз продукції; державні дотації на одиницю продукції; державні дотації на одиницю площі; державні дотації за якість продукції; державні дотації на голову тварин; пільгове кредитування; пільгове оподаткування; узгоджувальні комісії цін та доходів в інтеграційних формуваннях тощо.

Слід відзначити, що цей арсенал економічних механізмів існує в передових країнах світу з ринковою економікою, і в Україні для досягнення аналогічних цілей використовували їх досвід. Тоді виникає закономірне питання, чому ми уже тривалий час не отримали і не отримуємо очікуваної економічної віддачі на рівні тих же передових країн світу? На мій погляд, тут є низка причин, але три з них основні:

Перша – у процесі введення відповідних ринкових механізмів у багатьох випадках була відсутня системність їх здійснення в часі, відсутнє належне фінансове забезпечення, а то й партнерська порядність між державою та товаровиробниками в ході виконання певних умов. Держава у багатьох випадках, декларуючи певні умови, виконувала їх частково або несвоєчасно.

Це породило другу причину – недовіру у товаровиробників, особливо на фоні частішої зміни урядових структур. Недовіра – це хоч і не економічна категорія, але вона відіграє надзвичайно негативну роль у дієвості ринкових механізмів.

Третя причина неефективного використання наших ринкових механізмів управління на ринку сільськогосподарської продукції – це практична відсутність агротехнологічних важелів стабілізації виробництва, викликана недопустимо малою кількістю внесених добрив, технічних засобів, системи зрошення, засобів захисту рослин, тварин тощо. Це чітко простежується на прикладі найважливішого вітчизняного товару АПК України – зерна (рис. 1).

До 90-х років в Україні спостерігалось динамічне нарощування виробництва зернових з незначними коливаннями виробництва по роках, а з 1990 р. спостерігаються величезні коливання валових зборів зернових по роках – у 2,5 рази (53,3 і 20,2). У той же час ці коливання у Франції і Великобританії за такий же період сягають лише до 1,3, а в Німеччині – 1,5 рази.

Таке явище в Україні є свідченням великої залежності сільськогосподарських товаровиробників від погодних умов, що зумовлено недостатнім капіталовкладенням у сільське господарство і проявляється в недопустимо малій кількості технічних засобів, внесених добрив, системи зрошення, засобів захисту рослин тощо. Так, якщо в 1990 р. на 1 га посіву зернових вносилося 132 кг мінеральних добрив у діючій речовині, то в 1996 р. – всього 22 кг і було вироблено 24,6 млн тонн зернових. У 2003 р. вироблено зернових 20,2 млн тонн за внесення добрив 26 кг; у 2007 р., відповідно, 29,3 млн тонн і 50 кг. При цьому в 2001 р. вироблено зернових 39,7 млн тонн за внесення добрив 22 кг, а в 2004 р. – 41,8 млн тонн і 33 кг відповідно. У свою чергу, такі коливання у розмірах пропозиції на внутрішньому ринку зерна об'єктивно зробили недієвими загальновідомі економічні інструменти регулювання на ринку зерна. Це: заставні операції, інтервенційні фонди та інтервенційні ресурси, квоти тощо. Такі коливання вийшли за межі можливого регулювання їх ринковими методами. Вони дієві за коливань у межах до 50 %, а не майже трьохкратні, що й зумовило наступне: за мінімального валового збору врожаю рентабельність найвища і навпаки. Так, коли зібрали найменшу кількість зерна (20-24 млн тонн) рентабельність була найвища – 65-46 %, а за валових зборів у два рази більше рентабельність була в 3-10 разів меншою, у 2008 р. за рекордного врожаю 53,3 млн тонн рентабельність становила лише 16,4 %.

Отже, для досягнення необхідної стабілізації пропозиції на ринку зернових нам вкрай необхідно підвищити енергоозброєність вітчизняного товаровиробника. Цим ми значно усунемо залежність виробництва від погодних факторів, що спостерігалось в Україні з 1980 р. до 1990 р. і присутнє у Франції, Німеччині, Великобританії. Без цього, лише за рахунок ринкових важелів, досягти стабілізації практично неможливо. Ринкові важелі найбільш дієві у поєднанні з відповідним агротехнологічним рівнем виробництва. Існуючу ситуацію на вітчизняному ринку зерна можна порівняти з автомобілем, колеса якого під час руху втратили зв'язок із землею. У такому випадку ні гальма, ні кермо (ринкові важелі) не дієві. Необхідно забезпечити зв'язок коліс із землею, тобто забезпечити необхідний агротехнологічний рівень виробництва.

Нині дуже поширена позиція, що Україна стає і повинна бути однією з найбільших експортерів зерна на світовому ринку. Ця позиція підтверджується фактичними даними. Експорт зерна в 2008 р. (з урахуванням імпортованих операцій) проти 1990 р. збільшився в 27 разів і становив 16,5 млн тонн (табл. 1). Таке явище можна було б оцінювати повністю позитивно, якби воно не супроводжувалося значними негараздами:

1) стрімке скорочення поголів'я та виробництва тваринницької продукції. В Україні вперше виробництво м'яса на душу населення стало нижчим за середнє у світі. Крім того, катастрофічно зменшується внесення органічних добрив в землю;

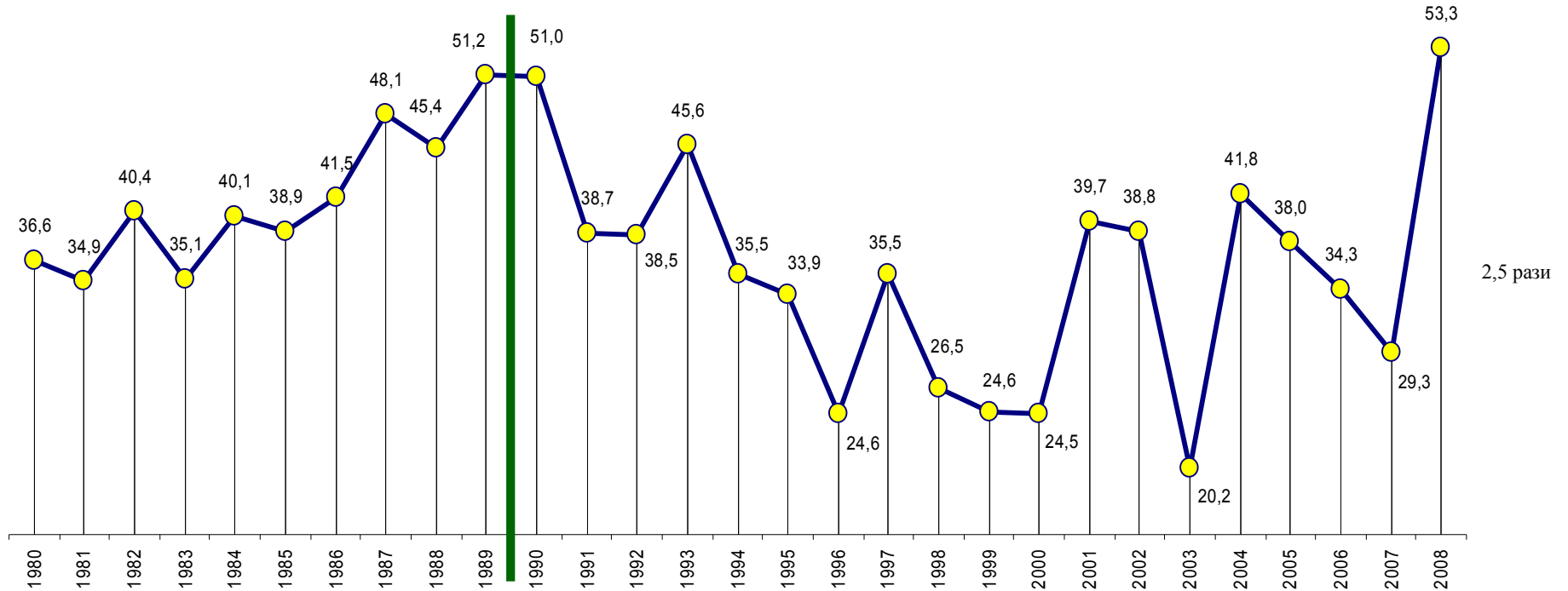
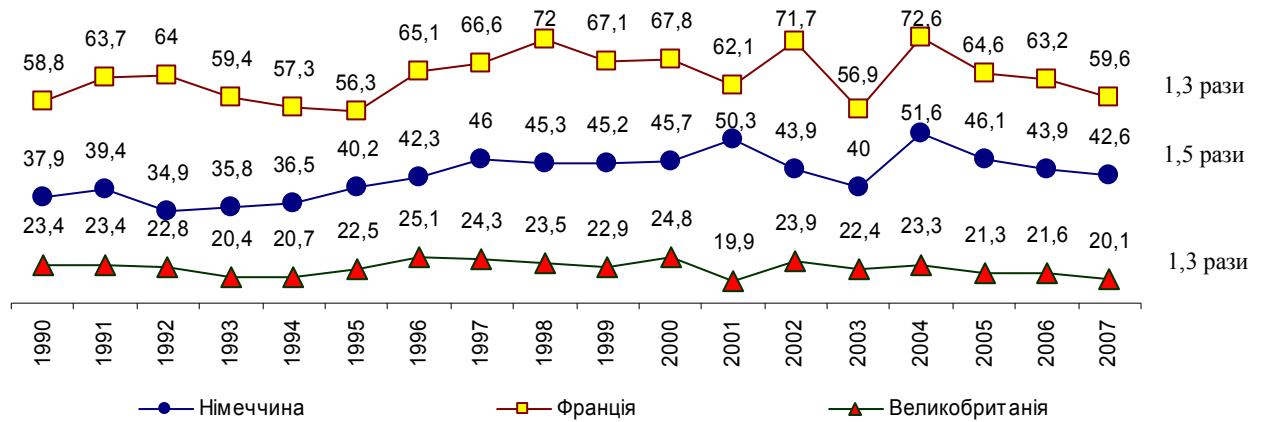

Рис. 1 – Динаміка валових зборів зернових та зернобобових в Україні, Франції, Німеччині, Великобританії, млн тонн

Таблиця 1 – Баланс зерна України, млн тонн

Канали руху зерна	Рік							
	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Залишок на початок року	19,9	8,1	13,9	10,2	18,2	17,8	15,6	16,5
Валове виробництво	51,0	24,5	20,2	41,8	38,0	34,3	29,3	53,3
Імпорт	2,3	1,0	3,8	0,9	0,2	0,2	0,3	0,2
Всього – пропозиція	73,2	33,6	37,9	52,9	56,4	52,3	45,2	70,0
Використано на:								
насіння	4,7	3,6	3,2	3,6	3,3	3,3	3,3	3,3
продовольство (фонд споживання)	9,6	7,7	7,9	7,9	7,8	7,3	7,1	7,0
корми	28,0	11,1	11,7	13,8	13,8	13,7	12,8	14,0
промислому переробку	2,8	0,1	0,8	1,1	0,7	0,6	0,5	1,8
Всього – внутрішній попит	45,1	22,5	23,6	26,4	25,6	24,9	23,7	26,1
Експорт	3,0	1,3	3,9	7,8	12,6	11,2	4,5	16,5
Втрати	3,7	0,3	0,2	0,5	0,4	0,6	0,5	1,7
Загальний попит	51,8	24,1	27,7	34,7	38,6	36,7	28,7	44,3
Залишок на кінець року	21,4	9,5	10,2	18,2	17,8	15,6	16,5	25,7
Зміна запасів за рік	1,5	1,4	-3,7	8,0	-0,4	-2,2	0,9	9,2

Примітка. Станом на 01.04.2009 р. експорт зернових становить 6,0 млн тонн

2) різниця між раціональними та фактичними нормами споживання – фактичне споживання м'яса навіть у 2008 р. становило лише 61 %, молока – 62 % до раціонального (51 кг – 83; 213 – 341) (табл. 2);

3) у той же час імпорт м'яса та м'ясопродуктів у 2008 р. лише за офіційними даними становить близько 560 тис. тонн. При цьому характерно, що з 560 тис. тонн імпортованого м'яса припадає на свинину 255 тис. тонн та на птицю – 265 тис. тонн (всього 520 тис. тонн), або майже 93 % на м'ясо, у той час як головна складова кормів (80-90 %) це – кормове зерно, яке ми вивозимо (рис. 2). При цьому продукція імпортується часто неналежної якості, але у зв'язку з тим, що вона на 25-30 % дешевше вітчизняної, через низьку купівельну спроможність нашого населення, на жаль, знаходить споживача, що значно погіршує конкурентоспроможність українського товаровиробника більш якісної тваринницької продукції.

Таблиця 2 – Споживання основних продуктів харчування на одну особу, кг за рік

Продукти харчування	Раціональні норми	Мінімальні норми	Рік	
			1990	2007
М'ясо та м'ясопродукти	83	52	68,2	45,7
Молоко і молочні продукти	380	341	373,2	224,6
Яйця, шт.	290	231	272,0	252,0
Хліб і хлібопродукти	101	94	141,0	115,9
Картопля	124	96	131,0	130,4
Овочі та баштанні	161	105	102,5	118,4
Плоди, ягоди та виноград	90	68	47,4	42,1
Риба та рибопродукти	20	12	17,5	15,3
Цукор	38	32	50,0	40,0
Олія	13	8	11,6	14,3

Примітка. У 2008 р. споживання м'яса та м'ясопродуктів – 51 кг, з них 12,2 кг складає імпорт; молока – 213 кг

Характерно, що імпорт м'ясної продукції в 2009 р. нарощується. Так, якщо на 01.04.2008 р. в Україну було завезено лише 17,1 тис. тонн м'яса, то на цю ж дату 2009 р. уже в 5,8 рази більше. В цей же час відбувається нарощування експорту зерна. Так, станом на 01.04.2009 р. експортовано 6 млн тонн, що в 5 разів більше, ніж на цю ж дату 2008 р. Складається парадоксальна ситуація. За недостатньої інфраструктури наших портів, що значно ускладнює експорт зернових, по Чорному морю за межі України плывуть кораблі, що вивозять зерно (здебільшого фуражне), а назустріч – кораблі з м'ясом, де 93 % складає птиця та свинина, на виробництво якої у кормах закладено більше 80 % зернофуражу. При цьому значна частина птиці і свинини завозиться за тисячі кілометрів

(із США та Бразилії) і продається за ціною на 25-30 % нижче вітчизняної. Логічно виникають питання, наскільки ж продукція експортеру не придатна для споживання, щоб її за таких транспортних витрат було доцільно везти в Україну? І до чого ж нам потрібно догосподарюватися, щоб, маючи власне фуражне зерно, власні трудові ресурси (та ще й безробіття) і в тисячі разів менші транспортні витрати, не забезпечити себе власною якісною продукцією тваринництва, залишивши у себе додану вартість?!

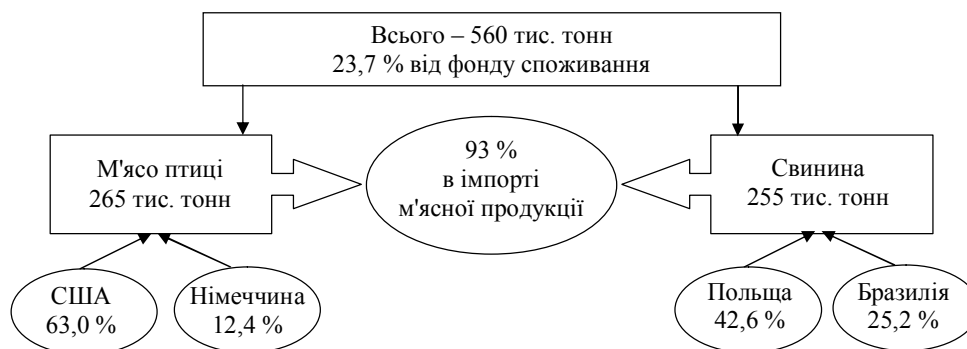

Рисунок 2 – Імпорт м'ясної продукції в Україні, 2008 р.

Стратегічним завданням розвитку зернового підкомплексу України повинно стати повне задоволення власних потреб у зерні (враховуючи потреби його на тваринницьку продукцію). Розрахунки показують, що передумови для експорту зерна з'являються за мінімальних норм споживання відповідних продуктів харчування у процесі виробництва зерна нині понад 34 млн тонн, за раціональних – понад 46 млн. При цьому такі перевищення обсягів зерна слід використовувати для виробництва біоетанолу, а решту експортувати у вигляді тваринницької продукції і лише потім – у зерні.

Слід зауважити, що наведене стосується стратегії ринку зерна, а нині за відсутності належної кількості поголів'я тварин, купівельної спроможності населення – експорт зернових доцільний і економічно необхідний за менших обсягів виробництва.

Українське село потребує системної, повторюю, системної, прямої та опосередкованої державної підтримки, без якої воно буде і надалі деградувати.

Для українського АПК надзвичайно дієва система опосередкованої підтримки через підвищення купівельної спроможності населення, оскільки в Україні наявний еластичний зв'язок між доходами населення та кількістю спожитих продуктів харчування. Проте це дуже тонка матерія, яка вимагає відповідного співвідношення між темпами зростання купівельної спроможності населення та темпами нарощування пропозиції вітчизняних продуктів харчування. У протилежному разі можуть бути великі інфляційні процеси.

Відомо, що всі країни виходять із кризи самостійно, враховуючи свої сильні й слабкі позиції і використовуючи неординарні шляхи вирішення конкретних проблем.

За достатнього виробництва зернових і значного його експорту ми вимушені завозити велику частину м'яса для задоволення власних потреб. Проте будівництво тваринницьких комплексів у кризовий період для розширення виробництва тваринницької продукції проблематично – відсутні кредити і потрібний час. У нас ні першого, ні другого немає.

За таких умов пропонується використати наявні тваринницькі приміщення та трудові ресурси, що є в особистих селянських господарствах, де нині виробляється близько 70-80 % тваринницької продукції; передати їм у вигляді товарного кредиту необхідну кількість зернофуражу і молодняк тварин; взаєморозрахунок здійснювати живою вагою відгодованих тварин, для чого вкрай необхідно розвивати збутову кооперацію та оптові ринки. Слід зазначити, що використання в таких масштабах резервів особистих селянських господарств – захід вимушений і тимчасовий. Стратегічний напрямок – це великотоварні підприємства.

Але лише таким чином нині ми можемо: уникнути завезення неякісної м'ясної продукції; послабити безробіття на селі; підвищити доходи селян; збільшити виробництво якісної вітчизняної м'ясної продукції і стабілізувати вітчизняний ринок зерна.

Щодо питання продовольчої та енергетичної безпеки, то перед людством постійно стоять дві глобальні проблеми:

- забезпечення себе продуктами харчування;
- забезпечення енергоресурсами.

З використанням біопалива вирішення цих проблем стало в певне протиріччя. При цьому продукти харчування є домінуючими ресурсами, тому що:

1) вони є незамінним енергетичним ресурсом для безпосереднього функціонування людського організму;

2) з продуктів харчування можна отримати замітники традиційних енергоносіїв, а зворотного процесу поки що немає;

3) виробляти біопаливо можливо лише за певного рівня забезпечення людей продовольчими ресурсами;

4) у світі спостерігаються високі темпи зростання споживачів продуктів харчування (за ХХ ст. їх збільшилося в 4 рази – з 1,6 до 6,2 млрд). Значна частина населення планети голодує.

У той же час, за даними ОПЕК, запасів нафти вистачить на 40-45 років. Отже, тенденція вимушеного переходу на біологічне паливо загострює продовольчу кризу.

За відповідних інвестицій та інновацій (на рівні Франції, Німеччини, Бельгії) в Україні є потенційні можливості для збільшення виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції у 2-3 рази.

Розрахунки показують, що за мінімальних норм споживання в Україні потрібно виробляти близько 720 кг зерна на душу населення, за раціональних – 970 кг, або відповідно 34 і 46 млн тонн, це з урахуванням витрат на тваринництво. Потенційні можливості виробництва зерна в Україні – 70-80 млн тонн.

Отже за цих умов Україна щодо основних видів продукції може повністю вирішувати не лише проблему продовольчої безпеки, а й продовольчої незалежності і мати значні надлишки продукції. При цьому стратегічний напрям використання продукції (наприклад зерна) залежно від кон'юнктури світового ринку має бути таким:

- повне забезпечення власних потреб у продуктах харчування (46 млн тонн);
- решту використовувати на виробництво біоетанолу та експорт у вигляді тваринницької продукції або біоетанолу і лише потім – у зерні.

Більш складна позиція України в забезпеченні енергоресурсами. Тут країна значною мірою залежна від імпорту енергоносіїв.

Україна щорічно споживає близько 200 млн тонн у.п. паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) і належить до енергодефіцитних країн, оскільки покриває свої потреби в енергоспоживанні приблизно на 53 %, імпортуючи 75 % необхідного обсягу природного газу та 85 % сирової нафти і нафтопродуктів. Така структура ПЕР породжує залежність економіки України від країн-експортерів нафти та газу і є загрозою для її енергетичної й національної безпеки.

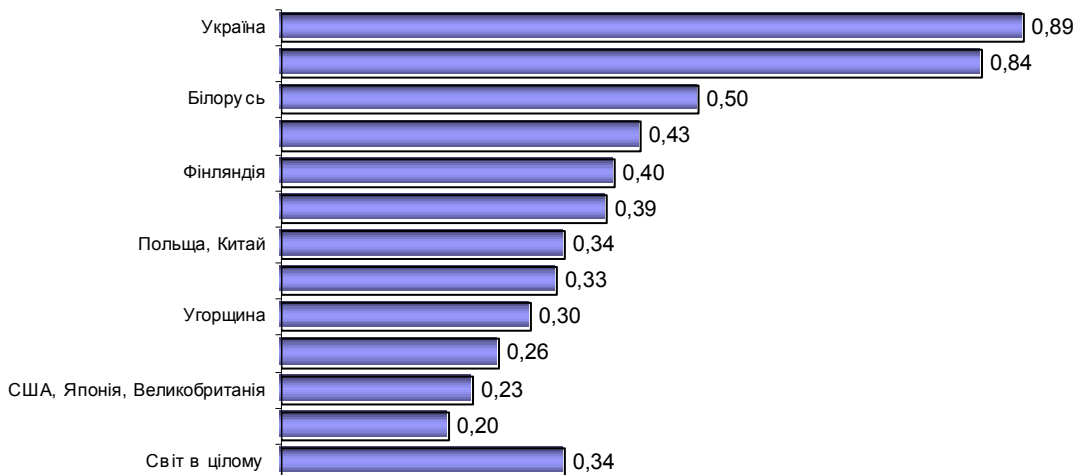
Вирішення цієї проблеми в Україні повинно здійснюватися двома шляхами: через впровадження новітніх енергозберігаючих технологій і виробництва дешевих нетрадиційних енергоносіїв (дизпаливо, біоетанол, біогаз, енергія сонця та вітру тощо).

Щоб досягти конкурентоспроможності вітчизняної продукції, необхідно зменшити її енергомісткість, що вкрай важливо для нашої країни, яка перевищує відповідні показники США, Японії, Англії, Австрії, Данії за кількістю кілограмів умовного палива (з урахуванням паритету купівельної спроможності) у розрахунку на 1 дол. ВВП майже в 4 рази і в цілому по світу – у 2,6 рази (рис. 3).

Труднощі в забезпеченні України енергоресурсами відображаються і на сільському господарстві країни. (табл. 3). Загальне використання дизельного палива у 2007 р. проти 1990 р. зменшилось у 4 рази – з 5,4 до 1,3 млн тонн, а бензину в 7,3 разів, з 2,9 до 0,4 млн тонн (у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь: дизпалива – з 130 до 32 кг, а бензину, відповідно, з 70 до 9 кг).

При цьому, за аналізований період відбулися певні зміни, які полягають у зменшенні витрат дизельного палива на 1000 грн валової продукції у зіставних цінах 2005 р. з 36,8 кг у 1990 р. до 15,0 кг у 2007 р., а бензину – з 19,8 до 4,4 кг відповідно. Ці зміни, що стосуються економії вико-

ристання пального, можна було б повністю віднести до позитивних. Проте таке скорочення споживання пального в сільському господарстві зумовлено ще цілою низкою причин. По-перше, у зв'язку з великим скороченням посівних площ під інтенсивними культурами (буряки цукрові, кормові тощо). По-друге, відбулося вимушене збільшення питомої ваги виробництва сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах, де великі затрати живої праці замінили уречевлену, де відсутній необхідний рівень технології виробництва, що й зумовило зменшення витрат палива на 30 % проти технологічно необхідного рівня.

Дані Key World. Energy Statistics, 2004

Рисунок 3 – Енергомiсткiсть, кг у.т./\$ ВВП
(з урахуванням паритету купiвельної спроможностi)

Таблиця 3 – Динамiка використання пального в аграрному секторi України

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2007 р. до 1990 р., %
Використано в сiльському господарствi, тис. тонн							
дизпалива	5371,4	3605	1790	1320	1340	1335	24,9
бензину	2897,3	1483	595	360	398	395	13,6
Припадає на 1 га сiльськогосподарських угiдь, кг							
дизпалива	130	86	43	32	32	32	24,6
бензину	70	36	14	9	9	9	12,9
На 1000 грн валової продукцiї сiльського господарства (в зiставних цiнах 2005 р.), кг							
дизпалива	36,8	38,0	23,0	14,3	14,1	15,0	41,9
бензину	19,8	15,6	7,6	3,9	4,2	4,4	22,2

Однак характерно, що незважаючи на зменшення використання дизельного палива як на одиницю площi, так i на одиницю вартостi продукцiї в зiставних цiнах, питома вага вартостi нафтопродуктiв у структурi витрат виробництва сiльського господарства краiни збiльшилася в 2007 р. проти 1990 р. у 4,3 рази (1990 р. – 2,5 %, 2007 р. – 10,7 %). Причина полягає у бiльш високих темпах зростання цiн на паливо порiвняно з темпами скорочення iх витрат у натуральних показниках. Це i є однiєю з головних причин здорожчання продукцiї.

Дефiцит пального в сiльськогосподарських пiдприємствах краiни та велике зростання цiн на нього зумовило у них пошук виробництва бiопалива для власних потреб.

Для виробництва бiодизелю в Украiнi найбiльш рацiонально використовувати насiння рiпаку, соняшнику та сої. У 2008 р. олійні культури в Украiнi вирощувалися на площi 6,2 млн га, iз них насiння соняшнику – 4,3 млн га, рiпаку – 1,4 та сої – на 0,54 млн га. Валове виробництво олійних становило 10,2 млн тонн, у тому числi насiння соняшнику – 6,5, рiпаку – 2,9 та сої – 0,8 млн тонн. Розрахунки показують, що Украiна за рахунок пiдвищення урожайностi олійних культур до 25-30 ц/га та оптимiзацiї структури посiвних площ може досягти валового виробництва iх на рiвнi

12 млн тонн. Якщо з цієї кількості на фонд споживання використовується 2 млн тонн, то на виробництво біодизелю може бути використано 10 млн тонн насіння, що дає можливість виробляти близько 3 млн тонн біодизелю, за потреби для сільського господарства близько 2 млн. Сировиною для паливного етанолу в Україні може бути цукровий буряк, меляса, зернові культури, картопля, сорго тощо.

Нині етанол в Україні виробляється у спиртовій промисловості з меляси, в якій міст цукру складає не менше 44 %. Вихід меляси до маси перероблених буряків становить 4,7 %, а вихід етанолу із меляси – 24 %. Виходячи з очікуваних обсягів виробництва цукрових буряків у 2008/09 маркетинговому році, із меляси можна отримати близько 180-190 тис. тонн біоетанолу.

Спиртова промисловість України повністю задовольняє внутрішні потреби у спирті в разі завантаження своїх загальних потужностей на 30 %. Потенційні потужності спиртових заводів України – близько 600 тис. тонн, а потреби країни в п'ядакцизному спирті – 250-300 тис. тонн. Отже, на цих потужностях можна виробляти до 280 тис. тонн біоетанолу.

Слід відзначити, що у зв'язку з динамічністю цін на нафту, нафтопродукти (бензин, дизельне паливо) та коливанням цін на сировину, з якої виробляється біопаливо, і цін на продукти харчування (як на вітчизняному ринку, так і в світі), проблеми оптимального вирішення продовольчої та енергетичної безпеки України і визначеності пріоритетності напрямів розвитку агропромислового виробництва потребують конкретної та оперативної оцінки вказаних факторів на певний період часу і в певному регіоні, й лише тоді необхідно приймати відповідні рішення.

У зв'язку з цим нами на прикладі конкретного заводу потужністю 1000 тонн за рік переробки ріпакового насіння в біодизель для власних потреб (рис. 4) здійснено зіставлення ефективності різних варіантів використання насіння ріпаку з метою отримання дизельного палива за умов рівня цін на ріпакове насіння, дизельне паливо, олію, макуху, гліцерол (станом на жовтень 2008 р.) та розроблений відповідний алгоритм, який слід використовувати у процесі виробництва будь-якого альтернативного виду палива. При цьому були використані вихідні дані: ціна дизельного палива – 5450 грн/т; ціна насіння ріпаку – 2100 грн/т; урожайність – 3 т/га; собівартість насіння ріпаку – 1150 грн/т; ціна ріпакової олії – 6000 грн/т, макухи – 1800, гліцеролу – 3000, метилового спирту – 5000, каталізатора – 1000 грн/т. З 1 т насіння ріпаку отримують: 333 кг біодизелю, 410 кг олії, 590 кг макухи, 69 кг гліцеролу. На 1 т ріпакової олії для виробництва біодизелю необхідно: метилового спирту – 129 л, каталізатора – 9,5 кг. Якщо до 1 т ріпакової олії додати 129 л метилового спирту та 9,5 кг каталізатора, одержимо 1138,5 кг суміші, з якої отримують: 963 кг біодизелю, 170 кг гліцеролу. Зіставлення здійснено за трьома варіантами за двох різних умов: А – у разі використання насіння ріпаку, вирощеного в господарстві за собівартості 1150 грн за 1 т; Б – під час закупівлі насіння за ринковими цінами 2100 грн/т.

За умови А варіант I свідчить, що реалізація насіння ріпаку, вирощеного з 1 га і реалізованого за ринковою ціною 2100 грн/т, забезпечує прибуток у розмірі 2850 грн, за який можна придбати дизельного палива за ринковою оптовою ціною 5450 грн/т в кількості 532 кг.

За варіантом II, 3 т вирощеного насіння переробляють на олію (1230 кг) та макуху (1770 кг) і ці два види продукції реалізуються за ринковими цінами, отриманий прибуток у розмірі 5691 грн дає можливість купити 1044 кг дизельного палива. За умови, коли реалізована лише олія, то відповідний прибуток буде в розмірі 2505 грн і дизельного палива придбано в кількості 460 кг, або в 2,3 рази менше, ніж у разі реалізації обох видів продукції (олії та макухи).

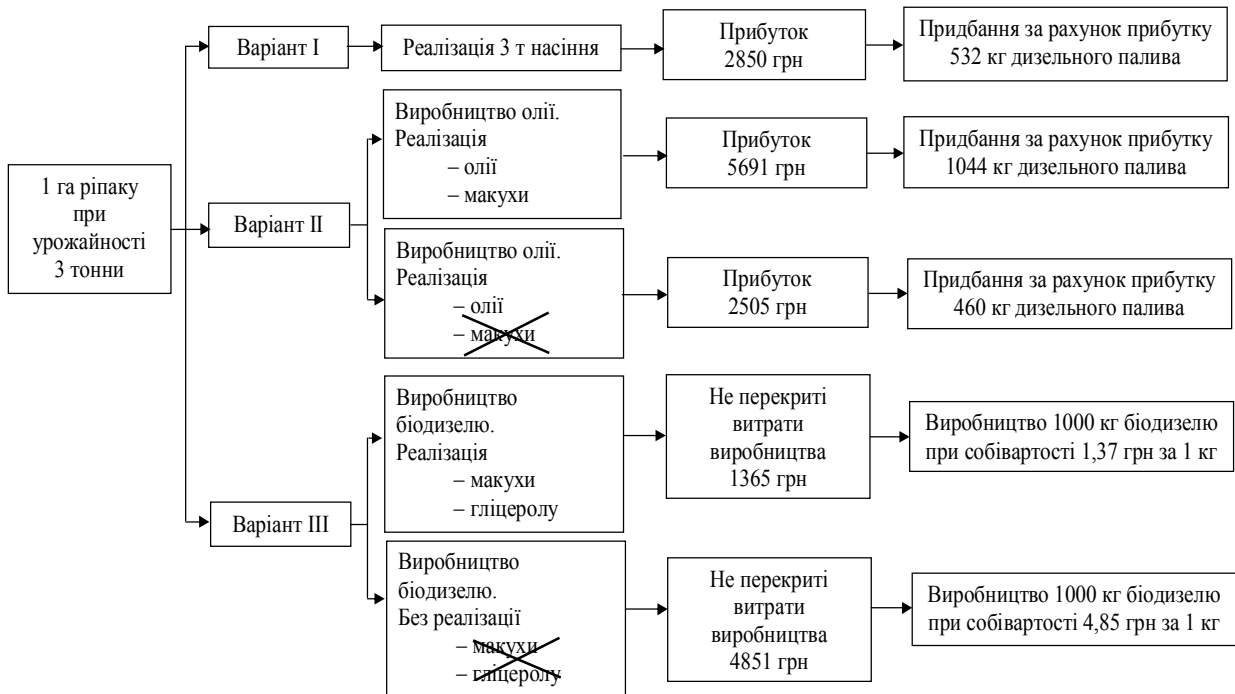
За варіантом III, 3 т насіння ріпаку перероблено в біодизель і отримано 1000 кг біодизелю, 1770 кг макухи і 207 кг гліцеролу. В разі реалізації макухи і гліцеролу за ринковими цінами (1800 та 1500 грн/т), виручка від реалізації їх не перекиє витрат виробництва 1000 кг біодизелю в розмірі 1365 грн. Тоді ці витрати відносяться на собівартість біодизелю і 1 кг його для господарства буде коштувати 1,365 грн. Якщо макуха і гліцерол не будуть реалізовані на ринку, то всі витрати на виробництво біодизелю переносяться на останній і 1 кг біодизелю коштуватиме 4,85 грн.

За умови Б, I варіант неприйнятний тому, що відсутній економічний смисл у купівлі насіння ріпаку на ринку для його продажу за тією ж ціною.

За варіантом II, 3 т купленого насіння перероблено на олію і макуху, останні реалізовані на ринку, отримано прибуток у розмірі 2841 грн, на які можна придбати 521 кг дизельного палива.

Якщо макуха не буде реалізована, то виручка від реалізації лише олії не перекриє витрати на її виробництво в розмірі 345 грн і купити дизельне паливо за прибуток не можливо через його відсутність.

Умова А – власне насіння ріпаку, собівартість – 1150 грн/т
(за кон'юнктури на ринку в жовтні 2008 р.)

Умова Б – насіння ріпаку куплене, ціна – 2100 грн/т
(за кон'юнктури на ринку в жовтні 2008 р.)

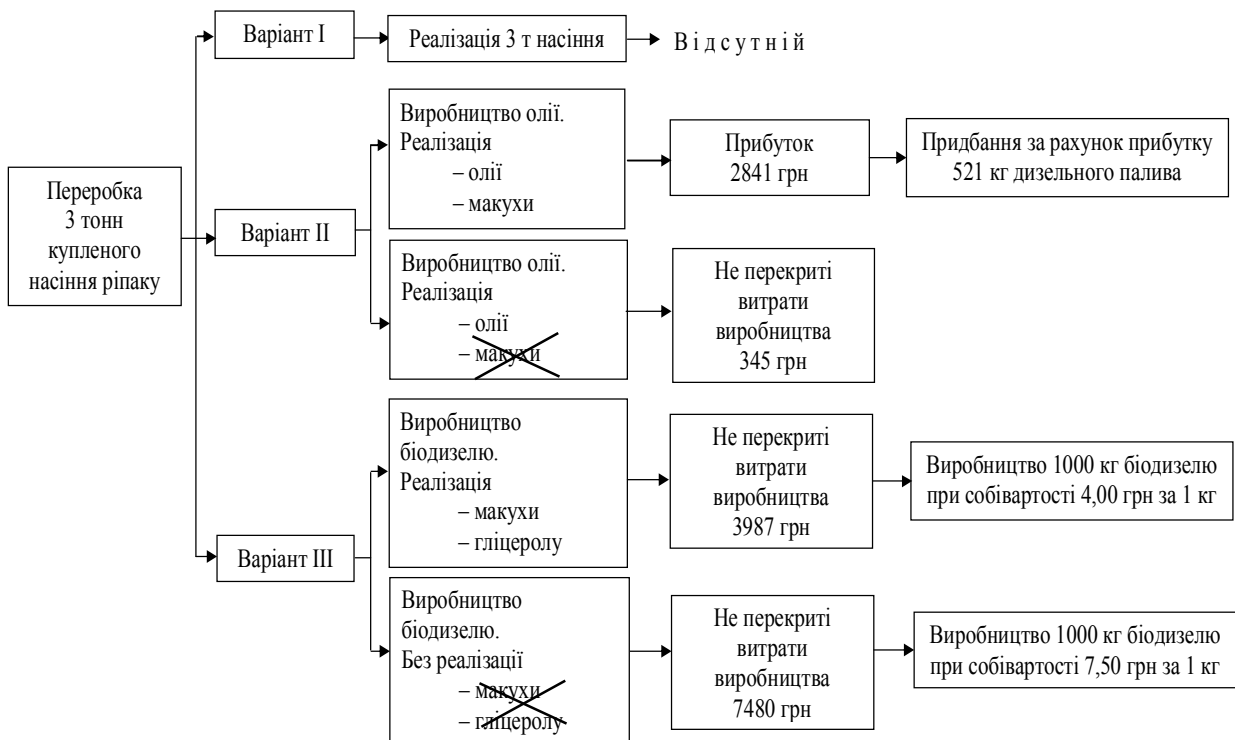

Рисунок 4 – Алгоритм зіставлення ефективності різних варіантів використання ріпаку з метою отримання дизельного палива

За варіантом III, переробка 3 т купленого насіння на біодизель забезпечує 1000 кг біодизелю, 1720 кг макухи і 207 кг гліцеролу. Під час реалізації макухи і гліцеролу на ринку, виручка не перевищує загальні витрати в розмірі 3987 грн, або собівартість 1 кг біодизелю для господарства становитиме 4 грн. За умов, коли відсутня реалізація макухи і гліцеролу, то собівартість 1 кг біодизелю становитиме 7,48 грн або на 2,03 грн вище оптової ціни природного дизелю. Таким чином, економічно не вигідно куплене насіння ріпаку переробляти на біодизель за умови, коли відсутня реалізація макухи і гліцеролу.

Отже, за існуючих економічних умов (станом на 01.10.2008 р.) для забезпечення власних потреб дизельним паливом сільськогосподарським підприємствам України найбільш вигідно було переробляти власне насіння ріпаку на олію та реалізувати олію і макуху, а на отриманий прибуток купувати дизельне паливо. За умов, коли на ріпакову макуху відсутній належний попит, то для сільськогосподарських підприємств найбільш економічно вигідно реалізувати насіння ріпаку та насіння соняшнику, а на прибуток купувати дизельне паливо, а не виробляти його у себе.

Про це ж свідчить аналіз 4439 господарств, які вирощували в 2007 р. насіння соняшнику, та 2939 – ріпак. Товарність насіння соняшнику та насіння ріпаку становила близько 90 %. І навіть за урожайності насіння соняшнику лише 14,1, а ріпаку – 13,6 ц/га прибуток з 1 га становив відповідно 1172 та 751 грн, а рентабельність 76 та 44 %, що є найвищим показником усіх видів продукції сільськогосподарства в 2007 р.

За урожайності олійних культур понад 20 ц/га, а таких господарств – 19 % від загальної їх кількості, прибуток з 1 га соняшнику досягає близько 3000, ріпаку – 1850 грн, а рентабельність – відповідно 110 та 60 %.

Реалізований сільськогосподарськими підприємствами ріпак у 2007/08 маркетинговому році на 86,5 % експортується в Пакистан, Францію, Туреччину, Німеччину, Португалію та інші держави. Дещо інша ситуація на ринку соняшнику. Експорт насіння соняшнику за вказаний період становив лише 1,8 %, а переробка на олію та інші види продовольчої продукції досягає 96,6 %. Це зумовлено наявністю експортного мита на вивіз насіння соняшнику і його відсутність – на насіння ріпаку.

Отже, за існуючих економічних умов 2008 р. сільськогосподарським товаровиробникам України найбільш вигідно було реалізувати насіння ріпаку у вигляді насіння.

Виробництво біодизелю нині у нас розвивається стихійно. Сільськогосподарські підприємства виробляють моторне паливо із власної сировини на малопотужних і напівкустарних установках за недостатнього налагодження контролю якості сировини та продукції. За різними оцінками в Україні майже в кожній області є мінізаводи, або дослідні установки з виробництва біодизелю, які виробляють близько 25 тис. тонн продукції для власних потреб. Достовірна інформація про стан виробництва біодизелю в нашій державі відсутня.

Значних потужностей з переробки вітчизняної сировини у біопаливо у нас поки що не має. Напевно тут не обійшлося без "руки" нафтовиків. Вони не бажають отримати паливних конкурентів. Відносно біоетанолу є думка перепрофілювати під його виробництво спиртові потужності. За умов скасування держмонополії на виробництво спирту цей проект був би більш рентабельним, ніж ріпаковий.

Застосування біопалива в Європі – це результат зусиль екологічного лобі в Європарламенті. Бюджет ЄС може дозволити фінансувати ці програми, бюджет України – ні. Це стало можливим і завдяки акцизній політиці. Так, акциз на нафтопродукти сягає 500 євро за 1 т, в Україні – у 10 разів менше. Отже, і нам потрібно вводити такі економічні умови, щоб виробництво вітчизняного біодизелю було вигідне.

Виробництво біодизелю економічно доцільне за ціни на нафту не нижче 85-90 дол. за барель та урожайності олійних культур 25-30 ц/га. У липні 2008 р. ціна на нафту досягала 140 дол./бар., а в жовтні знизилася до 60, у лютому-березні 2009 р. – відповідно до 35-40 дол. Таке явище зумовлене світовою кризою, зменшенням загального виробництва у світі, що викликало скорочення попиту на рідке паливо. У зв'язку з цим, 15.03.2009 р. збиралися країни ОПЕК, щоб ціну на нафту встановити мінімум 65-75 дол./барель. У той же час слід зазначити, що з виходом світової економіки із кризи ціни на нафту стрімко зростають тому, що в даний час не відбувається розробка нових нафто родовищ.

Існують розрахунки, що у світі навіть за 100 % переробки рослинної олії на біодизель (нині на ці цілі використовується 8 % олії) біопаливом можна замінити лише 3 % світового споживання нафти. На сьогодні біодизель займає лише 0,2 % світового споживання транспортного палива.

Висновки. Отже, Україна, маючи великі потенційні можливості щодо вирощування біосировини, повинна скористатися вигідною кон'юнктурою на світовому ринку біоресурсів. При цьому слід користуватися запропонованим алгоритмом, який дає можливість сільськогосподарським товаровиробникам і переробникам біосировини визначити, який вид продукції найбільш вигідно реалізувати залежно від конкретних умов, що складаються на внутрішньому і світовому ринках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гапусенко Ю. Я., Головач Г. С., Захарчук О. В., Камілова С. Р., Лисогор Г. С. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на 2002/2003 маркетинговий рік / Інститут аграрної економіки УААН / О.М. Шпичак (ред.), А.В. Розгон (ред.). — К., 2002. — 128с. : іл.
2. Шпичак О. М., Гапусенко Ю. Я., Стасіневич С. А., Боднар О. В., Воскобойнік Ю. П. Нормативні витрати, ціни, баланси сільськогосподарської продукції в Україні та країнах світу / Національний аграрний ун-т / О.М. Шпичак (ред.), Ю.Я. Гапусенко (ред.). — К. : ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2006. — 694с.
3. Шпичак О. М. Сільське господарство України на початку та в кінці ХХ століття. — К. : Інститут аграрної економіки, 2000. — 74с.
4. Шпичак Олександр Михайлович, Свиноус Іван Вікторович. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність: монографія. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2008. — 300с. — Бібліогр.: С. 297-299.

Проблеми устойчивого развития и обеспечения продовольственной и энергетической безопасности АПК Украины

А.М. Шпичак

Встановлено, что Украина, имея большие потенциальные возможности относительно выращиванию биосырья, должна воспользоваться выгодной конъюнктурой на мировом рынке биоресурсов. При этом следует учитывать предложенный алгоритм, который дает возможность сельскохозяйственным товаропроизводителям и переработчикам биосырья определять, какой вид продукции наиболее выгодно реализовать в зависимости от конкретных условий, которые складываются на внутренних и мировых рынках.

Problems of sustainable development and providing food and energetics security of Ukraine AIC

O. Shpychak

It has been found out that a Ukraine's large potential in growing of biostuff undertakes using the favorable market situation in the world market of biostuff. One should apply the suggested algorithm of defining the kind of production which is the most profitable for realization under the circumstances in domestic and foreign market.

Key words: bioresources, biostuff, market situation.

УДК 330.332.003.13:334.7

ДАНИЛЕНКО А.С., д-р екон. наук, професор; **НАСТАСЕНКО О.Г.**, аспірант
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційних проектів в умовах посилення інфляційних процесів та збільшення ризику невизначеності у сучасних умовах ринку. Доведено, що на ефективність інвестиційної діяльності підприємства найбільш істотний вплив здійснює наступна група факторів: фактор ризику та невизначеності; фактор інфляції; вплив податків; вплив діючої системи нарахування амортизації (зносу); джерела фінансування інноваційної діяльності.

Ключові слова: інвестиційні проекти, амортизаційні відрахування, податки, ризик, невизначеність, інфляція, очікуваний інтегральний ефект, номінальна норма прибутку з урахуванням інфляції, величина грошового доходу.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс є важливою складовою народногосподарського комплексу країни. Як відомо, одержання у сільському господарстві продукції на 1 гривню забезпечує виробництво продукції на 12 гривень в інших галузях народного господарства [118, с 3-4]. До позитивних зрушень в АПК сьогодні відносять подолання спадної динаміки сільськогосподарського виробництва і зростання обсягів його продукції протягом останніх п'яти років, домінування власного виробника на ринках сільськогосподарської продукції і продовольчих

ринках, проведення земельної реформи, трансформацію організаційної структури сільського господарства. Негативних моментів діяльності АПК більше, оскільки сільське господарство не вийшло з кризового стану, а соціальна сфера села продовжує занепадати. Ресурсна база аграрного виробництва, у т.ч. земельні ресурси, деградує і виснажується. Техніко-технологічна оснащеність і фондозабезпеченість галузі характеризується тенденцією до зниження, а процеси деіндустріалізації аграрного виробництва поглиблюються. Зазначене вище є наслідком зведення до мінімуму інвестиційної діяльності в АПК, збитковості або надто низького рівня рентабельності переважної більшості сільськогосподарських підприємств і відсутності у них необхідних коштів для техніко-технологічного оновлення виробництва й підвищення оплати праці, яка залишається найнижчою серед галузей економіки [2, с. 3-4].

Тому нагальною потребою є відродження галузі на якісно новій основі за рахунок створення потужного ресурсного потенціалу, що вимагає значних інвестицій з їх матеріалізацією у формі комплексних інвестиційних програм. Забезпечити динамічний розвиток можливо за допомогою вироблення оптимальної стратегії фінансування інвестиційних програм аграрних підприємств та розробки обґрунтованої методики оцінки їх ефективності з урахування факторів ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток питань у розробку методичних підходів до оцінки ефективності інвестицій зроблено у працях Беренса В. [3], Бірмана Г. [4], Бланка І.А. [5], Ковалева В.В. [6], Липсица І.В. [7], Савчука В.П. [8]. Провідними вітчизняними дослідниками цього питання є: Бланк І.А. [5], Гойко А.Ф. [10], Кузнецова А.Я. [11], Пересяда А.А. [9], Савчук В.П. [8], у тому числі в сільському господарстві Кисіль М.І. [12], Лукінов І.І. [13], Пасхавер Б.І., Трегобчук В.М., Юзефович А.Е. [2] та ін. При цьому у даних наукових працях розглядаються питання фінансування окремих інвестиційних проектів, однак у нинішніх ринкових умовах необхідно забезпечити подальше вивчення та обґрунтування методичних підходів до оцінки ефективності інвестиційних проектів із врахуванням інфляційних процесів та посилення невизначеності на ринку.

Мета дослідження – обґрунтувати напрями удосконалення методики оцінки ефективності інвестиційних проектів на сільськогосподарських підприємствах, які б дозволили об'єктивно визначити очікувану величину приведенного прибутку, терміну окупності та внутрішню норму рентабельності інвестицій з метою уникнення ризиків по проекту та нейтралізації їх негативного впливу на кінцеві результати інвестиційної діяльності.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що ефективність інноваційної діяльності виражається через економічні та фінансові показники. В умовах ринкових відносин не може бути уніфікованої системи показників, оскільки кожен інвестор самостійно визначає цю систему виходячи з особливостей інноваційного проекту, професіоналізму фахівців і менеджерів, інших факторів. До системи показників висувуються наступні основні вимоги. Насамперед, показники повинні: охоплювати процеси на всіх стадіях життєвого циклу товару; формуватися на перспективу, мінімум на 3–5 років, на основі ретроспективного аналізу діяльності організації; бути виражені абсолютними, відносними та питомими величинами; бути поєднані з усіма розділами плану; відбивати всі аспекти фінансової діяльності організації; проектування остаточних показників повинне здійснюватися на основі різноманітних розрахунків, з визначенням ступеня ризику й стійкості фінансової діяльності, з використанням достатнього та якісного обсягу інформації, що характеризує технічні, організаційні, екологічні, економічні й соціальні аспекти діяльності організації.

Від впровадження інноваційних проектів можна отримати чотири види ефекту (рис.1): економічний ефект; науково-технічний ефект; соціальний ефект; екологічний ефект.

За рахунок одержання економічного ефекту у формі прибутку від впровадження інноваційних проектів підприємство здійснює комплексний розвиток і підвищення добробуту робітників. Інші види ефекту несуть у собі потенційний економічний ефект. Наприклад, розроблений організацією винахід як нововведення вищого рівня може дати економічний ефект або після його продажу, або після реалізації товару, розробленого на основі винаходу. Або, у разі підвищення ступеня задоволення фізіологічних потреб співробітників організації та їх родин скоротяться втрати робочого часу з приводу хвороби, підвищиться продуктивність праці, якість відтворення трудових ресурсів і т.д., що не буде відображено у формі економічного ефекту. При зниженні викидів шкідливих

компонентів в атмосферу, ґрунт, воду зберігається екологічна система, збільшується тривалість життя людини. Цей ефект неможливо відразу перевести в прибуток.

Наведені приклади дозволяють зробити наступний висновок: економічний ефект розробки, впровадження в себе (перетворення в інновацію) або продажу нововведень може бути потенційним або фактичним (реальним, комерційним), а науково-технічний, соціальний і екологічний ефекти можуть мати форму тільки потенційного економічного ефекту.

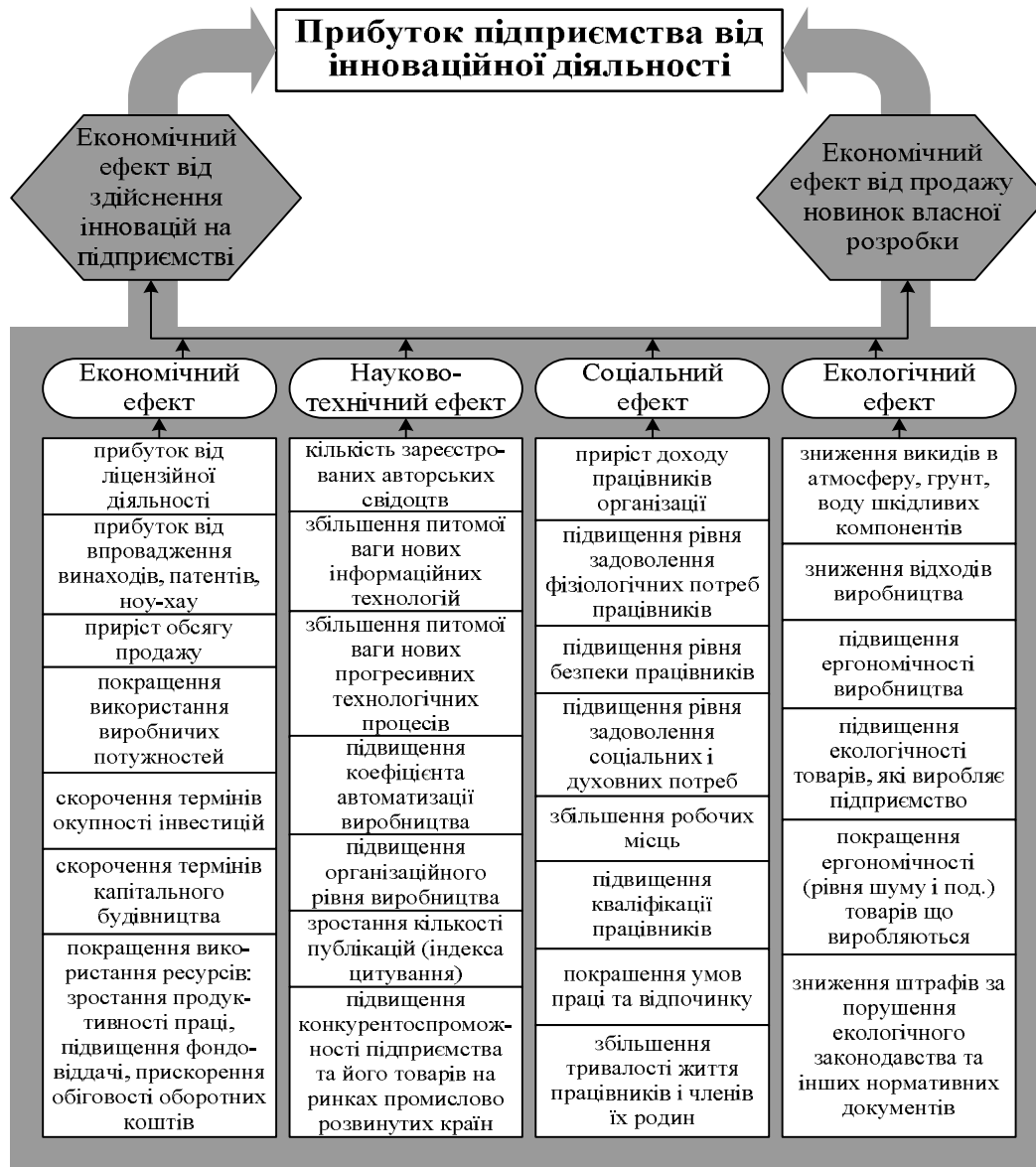

Рис.1. Система показників ефективності інвестиційних проектів

Економічна оцінка ефективності інвестиційних проектів виконується у три стадії. На першій стадії – передпроектній – із альтернативних варіантів вибирають найкращий. При цьому розраховують попередній можливий ефект від результатів майбутньої реалізації обраного варіанту. Після закінчення розробки визначають проектний ефект від його втілення. І на стадії використання інноваційного проекту знаходять фактичний ефект від його застосування, що являє собою реальну величину переваг (витрат), які мають місце в результаті розроблення, виробництва та впровадження інноваційного проекту. Саме розрахунок фактичного ефекту характеризує його справжній розмір. Характер визначення економічного ефекту на перших двох стадіях у багато чому – ідентичний. Тому у подальшому дослідженні об'єднаємо їх у одну стадію – попередню – і будемо розраховувати визначення двох видів ефекту – попереднього та фактичного.

На ефективність інвестиційної діяльності підприємства найбільш істотний вплив здійснює наступна група факторів: фактор ризику та невизначеності; фактор інфляції; вплив податків; вплив діючої системи нарахування амортизації (зносу); джерела фінансування інноваційної діяльності.

Під невизначеністю розуміється неповнота або неточність інформації про умови реалізації проекту (рішення), у тому числі пов'язані з ними витрати і результати. Вона пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків, характеризується поняттям ризику.

Під час оцінювання проектів найбільш істотними вважаються наступні види невизначеності та ризиків:

- ризик, пов'язаний з нестабільністю економічного законодавства та поточної економічної ситуації, умов інвестування й використання прибутку;
- зовнішньоекономічний ризик (можливість введення обмежень на торгівлю і постачання, закриття кордонів і под.);
- невизначеність політичної ситуації, ризик несприятливих соціально-економічних змін у країні або регіоні;
- неповнота або неточність інформації про динаміку техніко-економічних показників, параметри нової техніки та технології;
- коливання ринкової кон'юнктури, цін, валютних курсів і под.;
- невизначеність природно-кліматичних умов, можливість стихійних лих;
- виробничо-технологічний ризик (аварії та відмова устаткування, виробничий брак і подібне);
- невизначеність цілей, інтересів і поведінки учасників;
- неповнота або неточність інформації про фінансове становище та ділову репутацію підприємств-учасників (можливість неплатежів, банкрутств, зривів договірних зобов'язань).

Для врахування факторів невизначеності та ризику в ході оцінки ефективності проекту використовується вся інформація, яка існує, про умови його реалізації, у тому числі й та, що не виражається у формі яких-небудь ймовірних законів розподілу. При цьому можуть використовуватися наступні три методи (у порядку підвищення точності): перевірка стійкості; корегування параметрів проекту й економічних нормативів; формалізований опис невизначеності.

Метод перевірки стійкості передбачає розробку сценаріїв реалізації проекту в найбільш ймовірних або найбільш «небезпечних» для будь-яких учасників умовах. За кожним сценарієм досліджується те, як саме буде діяти у відповідних умовах організаційно-економічний механізм реалізації проекту, які будуть при цьому отримуватися доходи, втрати та показники ефективності в окремих учасників, держави та населення. Вплив факторів ризику на норму дисконту при цьому не враховується.

Ймовірна невизначеність умов реалізації проекту може враховуватися також шляхом корегування параметрів проекту і застосовуваних у розрахунках економічних нормативів, заміни їх проектних значень на очікувані. Для таких цілей враховуються:

- терміни будівництва і виконання інших робіт збільшуються на середню величину можливих витрат;
- середнє збільшення вартості будівництва, зумовлене помилками проектною організацією, переглядом проектних рішень у ході будівництва та непередбачених витрат;
- запізнення платежів, неритмічність постачань сировини і матеріалів, позапланові відмови устаткування, допущені персоналом порушення технології, сплачувані й одержувані штрафи й інші санкції за порушення договірних зобов'язань;
- у випадку, якщо проектом не передбачене страхування учасника від певного виду інвестиційного ризику, до складу його витрат включаються втрати від цього ризику.

Найбільш точним (але і найбільш складним з технічної точки зору) є метод формалізованого опису невизначеності. Відповідно до видів невизначеності, які часто зустрічаються під час оцінювання інвестиційно-інноваційних проектів, цей метод включає наступні етапи:

- опис усієї безлічі можливих умов реалізації проекту та витрат, що відповідають цим умовам, результатів і показників ефективності;
- перетворення вихідної інформації про фактори невизначеності в інформацію про ймовірності окремих умов реалізації та відповідних показників ефективності або про інтервали їх зміни;
- визначення показників ефективності проекту в цілому з урахуванням невизначеності умов його реалізації – показників очікуваної ефективності.

Якщо ймовірності різних умов реалізації проекту відомі точно, то очікуваний інтегральний ефект розраховується за формулою математичного очікування:

$$E_{оч} = \sum_i E_i \times P_i,$$

де $E_{оч}$ – очікуваний інтегральний ефект проекту;
 E_i – інтегральний ефект при i -й умові реалізації;
 P_i – імовірність реалізації цієї умови.

Таким чином, розрахунок очікуваного інтегрального ефекту рекомендується здійснювати за формулою:

$$E_{оч} = \lambda \times E_{\max} + (1 - \lambda) \times E_{\min},$$

де E_{\max} і E_{\min} – найбільше та найменше з математичних очікувань інтегрального ефекту за припустимими ймовірними розподілами;

λ – спеціальний норматив для обліку невизначеності ефекту, який відображає систему переваг відповідного господарюючого суб'єкта в умовах невизначеності.

Після ризику невизначеності найбільш впливовим фактором на ефективність інноваційних проектів вважають інфляцію.

Номінальна норма прибутку з урахуванням інфляції розраховується в такий спосіб:

$$НП_H = \left(1 + \frac{НП_p}{100}\right) \times \left(1 + \frac{I_{ц.порівн.}}{100}\right) - 1,$$

де $НП_H$ – номінальна норма прибутку;
 $НП_p$ – реальна норма прибутку;
 $I_{ц.порівн.}$ – середній рівень інфляції.

Зв'язок між реальною та номінальною нормами прибутку можна виразити за допомогою наступної формули:

$$НП_p = \frac{1 + НП_H}{1 + I_{ц.сп}} - 1.$$

Зважаючи на все зазначене вище, можна зробити наступний висновок. Якщо номінальна норма прибутку використовується як дисконтна ставка, то інфляція збільшує обсяг грошових потоків. Отже, якщо для оцінки ефективності проекту застосовується номінальна норма прибутку, то розрахунок грошових доходів і витрат також варто вести в діючих, а не в базових цінах, тобто ціни теж повинні враховувати фактор інфляції. Застосування в розрахунках загального (середнього) рівня інфляції виходить із припущення, що ціни на всі види матеріальних ресурсів, використовуваних у процесі виготовлення продукції, як і на саму продукцію, зростають однаково (збільшуються на той самий відсоток).

Ідея використовувати під час розрахунку ефективності інвестиційно-інноваційних проектів середній рівень інфляції зручна як інструмент досліджень, однак важливо знати і її недоліки. Індекс інфляції, або по-іншому індекс-дефлятор, використовується для індексації вартості основних засобів та іншого в ході реалізації з метою визначення оподаткованого прибутку. За уточненої оцінки ефективності інвестиційного проекту, а також під час складання бізнес-планів необхідно враховувати динаміку: загального (середнього) рівня цін (загальну інфляцію); цін на вироблену та реалізовану продукцію (інфляцію на збут); цін на використовувані сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси; зростання вартості заробітної плати; вартості основних груп основних засобів; вартості банківського відсотка; витрат на організацію збуту.

Крім того, інфляція може вплинути на показники ефективності інвестиційно-інноваційного проекту внаслідок розбіжності темпів рівня інфляції та темпів зростання курсів валют, якщо розрахунок буде вестися у вільноконвертованій валюті.

Податки справляють значний вплив на ефективність інвестицій в інновації. Існує декілька видів прояву впливу податків на ефективність інвестиційно-інноваційних проектів: наявність спеціальних податкових пільг з капітальних вкладень, спрямованих на стимулювання інвестицій; виникнення оподаткованого прибутку та збитків, отриманих від реалізації основних засобів або від їх безоплатної передачі під час впровадження проектів; поява додаткових джерел фінансування за рахунок сум амортизаційних відрахувань, нарахованих прискореним методом, у зв'язку з чим зменшується оподатковуваний прибуток; наявність спеціальних податкових пільг на використання кредитів для фінансування проектів.

Законодавчі та виконавчі органи влади мають великий набір економічних інструментів, для того щоб заохочувати інвестиційну активність підприємств або стримувати у них прагнення вкладати капітал у розвиток виробництва та НДДКР. Серед цих інструментів: податкові пільги на капіталовкладення або інвестиції, особливий механізм оподаткування прибутку після реалізації інвестиційно-інноваційного проекту тощо.

Величина грошового доходу, що приймається як одна зі складових, які впливають на економічну ефективність інвестиційно-інноваційного проекту, залежить від діючої в країні системи нарахування амортизації (зносу) з основних засобів, нематеріальних активів, малоцінних і швидкозношуваних предметів. Цю залежність можна виразити за допомогою наступної формули:

$$ЧД = \left(1 - \frac{H}{100}\right) \times (P - C) + A_p,$$

де ЧД – чистий грошовий дохід від реалізації виготовленої продукції, передбаченої в інвестиційному проекті;

Н – середній розмір податкових відрахувань за рахунок прибутку від проекту та собівартості продукції;

Р – вартість реалізованої продукції з проекту;

С – витрати, що включаються в собівартість продукції відповідно до діючого законодавства про порядок віднесення окремих видів витрат на поточні витрати, що враховуються під час розрахунку оподаткованого прибутку;

A_p – амортизаційні відрахування.

Вітчизняних економістів зараз дуже цікавлять особливості нарахування амортизації. По-перше, сума нарахованої амортизації не підлягає оподаткуванню, тому вона може бути включена в грошовий дохід, величина якого надалі використовується для оцінки ефективності проекту. По-друге, наскільки система прискореного відшкодування витрат одноразових вкладень дозволяє збільшити грошовий дохід фірми-інвестора і зменшити оподатковуваний прибуток. І, нарешті, як, володіючи інформацією про амортизаційні відрахування, прибуток і податок на прибуток, розрахувати дисконтований дохід – один із найважливіших показників, використовуваних для розрахунку чистої дисконтованої вартості, і, як результат, для оцінки ефективності проекту. Вирішення цього завдання рекомендується здійснювати в чотири етапи: на першому етапі розраховується сума амортизаційних відрахувань, на другому – оподаткування прибутку і сума податку на прибуток, на третьому – грошовий дохід, на четвертому – дисконтований дохід і чиста дисконтована вартість, і, виходячи з цього, приймається рішення про реалізацію інвестиційно-інноваційного проекту.

Висновки. Запропоновані методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційних проектів нададуть можливість об'єктивно оцінити доцільність їх реалізації з врахуванням рівня інфляції, податків та методики нарахування амортизаційних відрахувань, а також дозволять ідентифікувати інвестиційні ризики та розробити дієву систему їх уникнення й нейтралізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні // Економіка АПК. – 2004. – №12. – С. 3–15.
2. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу / В.М. Трегобчук, Б.Й. Пасхавер, А.Е. Юзефович та ін. // Економіка АПК. – 2005. – №7. – С. 3–11.
3. Беренс В., Хавранек П. Руководство по оценке эффективности инвестиций: Пер. с англ. — М.: АОЗТ «Интерэксперт», «ИНФРА-М», 1995. – 528 с.
4. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов: Пер. с англ. / Под ред. Л.П. Белых. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 631 с.
5. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс. – К.: Ольга-Ника-Центр, 2002. – 448 с.
6. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 144 с.

7. Липсиц И.В., Косов В.В. Инвестиционный проект: методы подготовки и анализа: Учебно-справочное пособие. – М.: Издательство БЕК, 1997. – 353 с.
8. Савчук В.П., Прилипка С.И., Величко Е.Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов: Учебное пособие. – К.: Абсолют-В, Эльга, 1999. – 304 с.
9. Пересада А.А. Управление инвестиционным процессом. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
10. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрямки їх реалізації. – К.: ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
11. Кузнецова А.Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: Монографія / Інститут економічного прогнозування НАН України. – Л.: Львів. банків. ін-т НБУ, 2005. – 320 с.
12. Кісіль М.І. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу // Економіка АПК. – 2002.– №4. – С.66–71.
13. Лукинов И.И., Онищенко А.М., Пасхавер Б.И. Методика определения ресурсного потенциала сельскохозяйственного производства. – К.: Наукова думка, 1984. – 40 с.

Методические подходы к оценке эффективности инвестиционной деятельности предприятия

А.С. Даниленко, А.Г. Настасенко

В статье обоснованы методические подходы к оценке эффективности инвестиционных проектов в условиях усиления инфляционных процессов и увеличения риска неопределенности в современных условиях рынка. Доказано, что на эффективность инвестиционной деятельности предприятия наиболее существенное влияние осуществляет следующая группа факторов: фактор риска и неопределенности; фактор инфляции; влияние налогов; влияние действующей системы начисления амортизации (износа); источники финансирования инновационной деятельности.

Ключевые слова: инвестиционные проекты, амортизационные отчисления, налоги, риск, неопределенность, инфляция, ожидаемый интегральный эффект, номинальная норма прибыли с учетом инфляции, величина денежного дохода.

Methodic approaches to estimating the efficiency of an enterprise activity

A. Danylenko, A. Nastasenko

In the article of justifies methodical approaches are to the estimation of efficiency of projects of investments in the conditions of strengthening of inflationary processes and multiplying the risk of vagueness in the modern terms of market. It is proved that on efficiency of investment activity of enterprise the most substantial influencing is carried out by the following group of factors: factor of risk and vagueness; factor of inflation; influencing of taxes; influencing of the operating system of charging amortization (to tearing down); sources of financing of innovative activity.

Key words: projects of investments, depreciation decrees, nominal norm of income, expected integral effect, inflation, vagueness, risk, taxes taking into account inflation, size of money profit.

УДК 338.43:638.1(477)

ЯЦЕНКО О.М., канд. екон. наук

Житомирський національний агроекологічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ БДЖІЛЬНИЦТВА: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Розглянуто сучасний стан державного регулювання якості продукції бджільництва у країнах Європейського Союзу та в Україні. Оцінено органолептичні, фізико-хімічні та показники безпеки якості продукції, проведений порівняльний аналіз основних переваг національних стандартів, міжнародних та європейських. Визначено концептуальні підходи щодо обґрунтування державної стратегії формування конкурентоспроможного аграрного сектору.

Ключові слова: державне регулювання, концептуальні підходи, продукція бджільництва, країни Європейського Союзу, порівняльний аналіз.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток глобалізаційних процесів на світових продовольчих ринках визначає значні перспективи для українських товаровиробників і потребує вдосконалення чинних у державі організаційно-економічних механізмів державного регулювання аграрного сектору. В умовах жорсткої конкуренції, у першу чергу це стосується питань якості продукції як ключового фактора успіху піднесення галузі за рахунок оптимізації виробничої структури, ефективного розвитку аграрних підприємств, що зумовить нарощування внутрішнього виробництва та експорт агропродовольчої продукції. Підвищення якості продукції – об'єктивний і необхідний процес, спричинений дією закону зростаючих потреб. Однак незбалансованість аграрної структури виробництва, недостатнє врахування споживчого попиту на вітчизняному та міжнародному ринках, відсутність дієвих стимулів до підвищення конкурентоспроможності, незавершеність стандартизації і сертифікації агропродовольчої продукції, невпевненість споживачів у якості вітчизняної сільськогосподарської продукції та низька ефективність її виробництва – це основ-

ні ендегенні (внутрішні) чинники, що зумовили незадовільний стан торгівлі України в цілому і обмежили можливості протидії деструктивному впливу екзогенних (зовнішніх) чинників.

Споживчий ринок сільськогосподарської продукції й сировини в цілому, і бджільництва зокрема, в Україні активно розвивається й представлений у широкому асортименті, тому якість продукції є головною умовою її конкурентоспроможності. Продукція бджільництва – це повсякденний і традиційний продукт харчування, який споживається усіма віковими групами населення – від немовлят до літніх людей. Враховуючи, що ці продукти можуть застосовуватись як дієтичні або лікувально-профілактичні засоби, якість їх має бути гарантованою. Ці положення викликають науковий інтерес і зумовлюють вибір напряму дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженню економічних питань щодо проблем державного регулювання присвятили свої публікації такі зарубіжні вчені, як С.Л. Брю, Дж.М. Кейнс, К.Р. Макконел, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Трейсі. Серед вітчизняних науковців: В.П. Галушко, М.Я. Дем'яненко, С.М. Кваша, П.А. Лайко, І.І. Лукінов, О.М. Могильний, Л.В. Молдаван, Д.С. Олійник, Б.Й. Пасхавер, О.М. Шпичак, М.Д. Янків та ін. Питання якості продукції висвітлили у своїх публікаціях: Л.І. Боднарчук, С.І. Бугера, В.Г. Галанець, В.М. Івахненко, Л.І. Касьянов, М.І. Ковальчук, В.Г. Лінник, О.С. Наринський, П.Т. Саблук, В.К. Савчук, О.О. Сторожук, О.М. Царенко, В.В. Юрчишин та інші. Проте дослідженню окремих специфічних галузевих питань державного регулювання галузі бджільництва і забезпечення конкурентоспроможності продукції України в умовах глобалізації світового ринку продовольства не приділено ще достатньо уваги. Незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, залишаються невисвітленими питання, які саме організаційно-економічні механізми державного регулювання сприятимуть підвищенню якості і конкурентоспроможності продукції бджільництва і забезпечать ефективну реалізацію економічного потенціалу галузі в умовах посилення інтеграційних процесів.

Мета дослідження – оцінка державного регулювання якості продукції бджільництва у світовій та вітчизняній практиці, розробка і обґрунтування теоретичних основ та науково-практичних рекомендацій щодо формування державних пріоритетів, стратегічних напрямів зростання конкурентоспроможності продукції бджільництва на внутрішньому та зовнішньому ринках в умовах глобалізації ринку продовольства.

Результати досліджень та їх обговорення. Державна регуляторна політика на вітчизняному ринку продукції бджільництва має базуватися на загальнонаціональних принципах державної аграрної політики із дотриманням необхідних атрибутів: законність, гармонізація економічних інтересів галузі бджільництва з інтересами суміжних галузей аграрного сектору, екологічна доцільність, регіоналізація підходів щодо спеціалізації галузі, черговість і систематичність регуляторних дій з врахуванням ендегенних і екзогенних чинників. Пріоритети державного регулювання аграрного сектору зазначені в Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, в якому підкреслено, що державна аграрна політика має бути спрямована на досягнення таких стратегічних цілей, як гарантування продовольчої безпеки держави; перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави; збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; комплексний розвиток сільських територій та розв’язання соціальних проблем на селі [13].

Одним з найбільш важливих екзогенних чинників виступає процес глобалізації ринку продовольства і дії жорсткої конкуренції на міжнародних ринках, на які необхідно виходити з продукцією високої якості, що підтверджена міжнародними сертифікатами, вимогами попиту і кон’юнктури світового ринку. Важливу статтею експортного потенціалу аграрного сектору України потенційно може стати продукція галузі бджільництва. Країна входить у п’ятірку провідних виробників меду за валовим обсягом виробництва і за рівнем споживання цього продукту на душу населення. В цьому секторі зайнято близько 700 тис. осіб, а це 1,5 % від населення країни.

В умовах СОТ забезпечення конкурентоспроможності продукції бджільництва можливе завдяки підвищенню її якості відповідно до вимог міжнародних стандартів. Для цього у процесі виробництва продуктів харчування гарантованої якості слід застосовувати систему управління безпечністю харчових продуктів (ХАССП) НАССР згідно з ISO 22000:2005, а в Україні – ДСТУ 4161-2003 “Система управління безпечністю харчових продуктів”, що включає визначення контрольних критичних точок, в яких може бути завдано шкоди якості та безпеці продукції, вста-

новлення критичних лімітів у цих точках та розробку коригуючих дій. Система безпечності харчових продуктів – це система організації та забезпечення безпеки у виробництві й переробці харчових продуктів по всьому операційному ланцюжку: від сировини та пакувальних матеріалів до постачання продукції кінцевому споживачу.

Принципи і механізми, на яких базується система ХАССП, дозволяють підвищити довіру вітчизняних та іноземних споживачів до якості української продукції бджільництва шляхом впровадження новітніх технологій у виробництві та управлінні аграрними підприємствами і, як наслідок, зростання конкурентоспроможності продукції. Управління та контроль якості продуктів бджільництва здійснюється в усіх країнах. Міжнародні стандарти продукції бджільництва регламентуються кодексом *Alimentarius* в межах міжнародної торгівлі та в межах ЄС директивами і правилами Європейського Союзу [15-16]. *Міжнародними стандартами* є інструкції та рекомендації, що розроблені та прийняті Комісією з Кодексу Аліментаріус, ВООЗ, МЕБ та іншими міжнародними організаціями, якими розробляються рекомендації, інструкції та стандарти, пов'язані із захистом здоров'я та життя людей від харчових ризиків.

Підтвердженням гарантованої якості експортованої та імпортованої продукції бджільництва відповідно до міжнародних стандартів є міжнародний ветеринарний (санітарний) сертифікат, форма і зміст якого відповідає рекомендаціям відповідних міжнародних організацій та видається державним лікарем ветеринарної медицини в країні експорту згідно з інструкціями відповідних міжнародних організацій, і засвідчує стан здоров'я тварин та/або вимоги щодо охорони здоров'я людини, яким повинен відповідати харчовий продукт, що експортується.

Законодавство Європейського Союзу з питань безпеки і якості продукції бджільництва регламентується директивами ЄС. Відповідні нормативно-правові акти мають бути прийняті в усіх державах-членах і не мають юридичної сили до тих пір, поки їх не оприлюднив національний парламент. *Горизонтальне законодавство* поширюється на всі продукти харчування – для забруднювальних речовин, добавок, маркування – Правила ЄЕС 2377/90 (максимальна межа залишків ветеринарних препаратів), Директиви 96/23/ЕС (моніторинг). *Вертикальне законодавство* розповсюджується на конкретні продукти харчування, для меду – Директива 2001/110/ЕС, Директива 2002/337/ЕС (список третіх країн, яким дозволяється імпортувати мед) [15-16].

У Директиві 2001/110/ЕС кожний з видів продукції має назву, опис та визначення. Так, наприклад, мед є природною солодкою речовиною, яку отримують *Apis mellifera*, тобто бджоли, з нектару рослин, або виділень живих частин рослин, або виділень комах на живих частинах рослин, що бджоли збирають, перетворюють шляхом об'єднання з конкретними власними речовинами, обезводнюються, зберігають й запечатують у медових стільниках до дозрівання та зрілості. Також у Директиві зазначений перелік третіх країн, з яких дозволяється імпорт меду в ЄС. Це такі країни як Аргентина, Ізраїль, Сальвадор, Австралія, Індія, Таїланд, Болгарія, Ямайка, Туреччина, Бразилія, Кенія, Тайвань, Беліз, Молдавія, Танзанія, Канада, Мексика, Україна, Швейцарія, Нікарагуа, США, Норвегія, Уругвай, Чилі, Китай, Нова Зеландія, В'єтнам, Сербія-Чорногорія, Парагвай, Південна Африка, Куба, Румунія, Замбія, Гватемала, Росія, Хорватія, Сан-Марино. У зв'язку з цим, перспективними ринками збуту вітчизняної продукції бджільництва можуть стати країни-члени ЄС: такі як Німеччина, Франція, Великобританія, а також США та Японія.

У країнах ЄС значна увага приділяється контролю якості імпортованих харчових продуктів, особливо тваринного походження. Значний вплив на зовнішню торгівлю медом мають світові “скандали”, спричинені виявленням у продукції бджільництва залишків недопустимих речовин. Наприклад, у 2002-2004 рр. Європейська Комісія заборонила Китаю імпорт меду у зв'язку з виявленням хлорамфеніколу у продукції.

Розвиток аграрної економіки України в умовах посилення інтеграційних процесів зумовлює необхідність розширення ринків збуту продукції бджільництва (меду, воску, маточного молочка, прополісу, перги, бджолиного обніжжя, бджолиної отрути і т.п.), підвищуючи при цьому вимоги до якості продукції. Бджільництво України має запилувально-медовий напрям. Десята частина бджолосімей планети знаходиться на наших пасіках, а з майже 400 тис. т меду, що виробляється щорічно на всій землі, сьома частина припадає на українського виробника. В Україні експорт медової продукції незначний, хоча попит світового ринку на мед поки що не задовільнений і зростає. Забезпечити його власним виробництвом більшість країн не може через обмеження потенціалу медозбору. Ринкова ніша в продукції бджільництва поки що не заповнена.

Проте у розвинених країнах діють надзвичайно жорсткі норми та стандарти якості щодо меду. Для здійснення поставок у ці країни необхідно надати пакет документів, які підтверджують якість.

Світовий попит на даний вид агропродовольчого товару не задоволений, і Україна може зайняти свою “нішу” на світовому ринку. Так, найбільшими імпортерами меду у світі виступають європейські країни, зокрема Німеччина, яка купує щороку до 90 тис. т, Франція і Великобританія імпортують 15 та 23 тис. т відповідно. Значна частка світового імпорту припадає на США та Японію – близько 24 і 10% відповідно [14]. Питання розвитку галузі бджільництва і підвищення якості продукції у сучасних умовах набуває багатогранного і універсального значення. Особлива роль аграрного виробництва продукції бджільництва зумовлена, по-перше, виробництвом продуктів харчування для задоволення потреб населення, по-друге, виробництвом сировини для промисловості, по-третє – забезпеченням валютних надходжень від реалізації продукції бджільництва на світовому ринку за умови забезпечення експортоорієнтованості галузі. Концептуальною моделлю взаємозалежних видів діяльності, що впливають на якість на різних стадіях життєвого циклу продукції бджільництва, або послуг, які надаються шляхом використанням, бджіл є коло якості (рис. 1).

Рисунок 1 – Коло якості – стадії життєвого циклу основної та побічної продукції бджільництва
Джерело: власні дослідження

В умовах глобалізації та насичення продовольчих ринків агропродовольчою продукцією на перший план виступає її якість, постійно зростаючі вимоги до неї поступово стають головними рушійними силами виробництва. Взагалі, якість харчового продукту – це ступінь досконалості властивостей та характерних рис харчового продукту, які здатні задовольнити потреби (вимоги) та побажання тих, хто споживає або використовує цей харчовий продукт. Під *якістю продукції бджільництва* розуміють кількісний вираз певних однорідних її властивостей, що характеризують міру спроможності даної продукції задовольняти потреби споживачів згідно з умовами використання і цільовим призначенням. При цьому слід враховувати обов'язкові параметри безпечності – науково обґрунтовані та затвержені у встановленому законодавством порядку параметри (санітарні нормативи), включаючи максимальні межі залишків, максимальні рівні, допустимі добові дози, рівні включень, недотримання яких у харчових продуктах може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини.

Зважаючи на спрямованість нашого дослідження, розглянемо основні положення нормативно-правових актів, якими регулюється виробництво та збут продукції тваринного походження, більш детально. Законодавство України про бджільництво базується на Конституції України та складається із законів України “Про бджільництво”, “Правила ввезення в Україну та вивезення за її межі бджіл і продуктів бджільництва”, “Про захист рослин”, “Про ветеринарну медицину”,

“Про племінну справу у тваринництві“, “Про тваринний світ“, “Про рослинний світ“ та інших нормативно-правових актів [1-12]. Одним із провідних є Закон України “Про бджільництво“, який регулює правові відносини щодо розведення, використання і охорони бджіл, виробництва, заготівлі та переробки продуктів бджільництва, ефективного використання бджіл для запилення ентомофільних сільськогосподарських культур, інших видів запилювальної флори, створення умов для підвищення продуктивності бджіл і сільськогосподарських культур, забезпечення гарантій дотримання прав та захисту інтересів громадян і юридичних осіб, які займаються бджільництвом.

Державне регулювання в галузі бджільництва здійснюється шляхом визначення загальних засад проведення єдиної науково-технічної політики; встановлення відповідних стандартів, норм і правил; удосконалення державного управління в галузі бджільництва; організації та забезпечення проведення заходів з діагностики, профілактики і боротьби з хворобами та отруєннями бджіл; розроблення та затвердження технологічних вимог до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва, проведення атестації пасік і видачі племінних свідоцтв (сертифікатів); організації та забезпечення контролю за якістю продуктів бджільництва; контролю за експортом та імпортом продуктів бджільництва; координації підготовки та перепідготовки спеціалістів із бджільництва; координації селекційно-племінної роботи, сприяння розвитку бджільництва; здійснення контролю за ефективністю запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики.

Державна підтримка галузі бджільництва здійснюється шляхом створення умов і сприяння розвитку бджільництва в Україні; проведення наукових досліджень і вжиття заходів щодо охорони та збереження генотипів бджіл; відшкодування витрат на ветеринарно-санітарне забезпечення бджільництва; надання пільг під час оподаткування відповідно до чинного законодавства; надання кредитів та залучення інвестицій на пільгових умовах; надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки; підготовки спеціалістів із бджільництва; вжиття інших заходів економічного стимулювання. Фінансування заходів у галузі бджільництва здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших, не заборонених законами України джерел. Фінансування загальнодержавних і регіональних цільових програм у галузі бджільництва здійснюється відповідно в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України та місцевих бюджетах на проведення селекційно-племінної роботи у тваринництві.

Державне управління у галузі бджільництва здійснюють Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та його органи на місцях, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації. До державних інституцій, які в межах їх компетенції забезпечують розробку, затвердження та впровадження санітарних заходів щодо безпечності та якості харчових продуктів, а також державний контроль та нагляд за їх виконанням, належить визначена система державних органів (рис. 2).

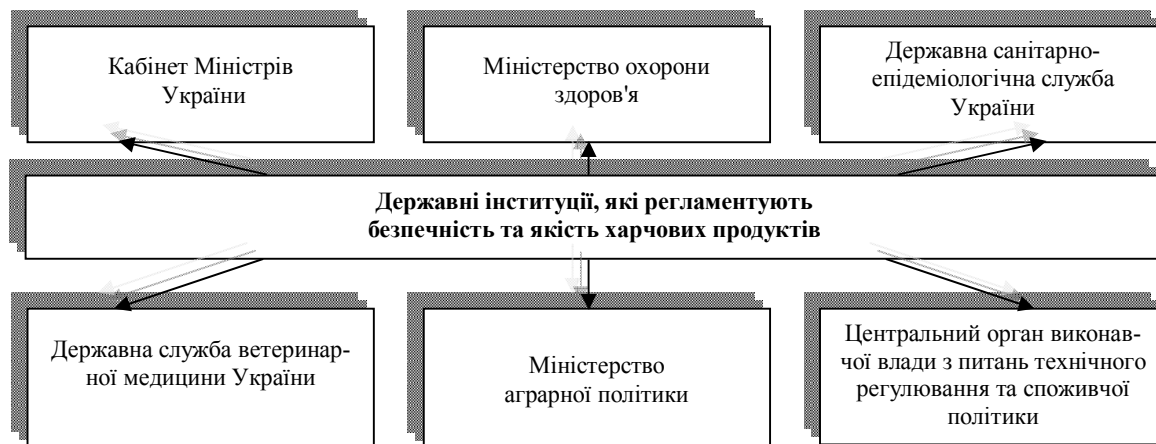

Рисунок 2 – Основні державні інституції, які регламентують безпечність та якість харчових продуктів в Україні

Джерело: узагальнено відповідно до сучасної нормативно-правової бази [1-12]

В Україні виділяють чотири типи лабораторій, що проводять оцінку безпечності та якості харчових продуктів методами лабораторних вимірювань, випробувань та/або досліджень харчових продуктів: лабораторії, що здійснюють виробництво та/або введення в обіг харчових продуктів; лабораторії санітарної та ветеринарної служб; лабораторії центрального органу виконавчої влади з питань технічного регулювання та споживчої політики; інші лабораторії. Суб'єктами взаємовідносин з моніторингу за контролем якості продукції бджільництва виступають державні інституції, виробники всіх організаційно-правових форм власності, експортери, імпортери, пакувальники, фірми, які надають послуги з логістики, торговельні організації, громадські організації, засоби ЗМІ та споживачі.

Головними предметами визначення якості виступають контроль залишків (хімікати, антибіотики, пестициди, радіонукліди та ін.), вологість, діастаза, пілок, цукри, кислотність, значення показника рН, смак, аромат, консистенція. До головних класифікаційних ознак меду відносять дві його ключові складові – походження та спосіб виробництва. Проте в Україні існує низка проблем, пов'язаних із застосуванням антибіотиків, використанням пестицидів, транспортуванням та зберіганням.

До організаційно-методичної основи системи якості належить комплекс регламентованих документів (методик, ДСТУ, ДОСТ, ТУ, РСТУ, робочих інструкцій), в яких передбачено офіційне викладення політики у сфері якості, а також вжиття відповідних заходів для повної її реалізації. Стандартизація здійснюється з метою збереження унікальних натуральних якостей продукції бджільництва. Проте в Україні тривалий час були відсутні стандарти якості на продукцію бджільництва – діяв ГОСТ 1987 року. Нові стандарти затверджені у 2007р.

У структурі стандартів зазначаються: сфера застосування; нормативні посилання; терміни, визначення понять, позначення та скорочення; технічні вимоги; пакування; вимоги безпеки; вимоги охорони довкілля; правила приймання; методи контролю: відбір проб; органолептичні методи контролювання; фізико-хімічні методи контролювання; правила транспортування та зберігання; гарантії виробника; додатки. До органолептичних показників контролю якості меду натурального відносять: колір, смак, аромат, консистенцію, кристалізацію, ознаки бродіння (закисання), механічні домішки (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика органолептичних показників меду

Назва показника	ГОСТ 19792-2001	ДСТУ 4497:2005
Колір	<i>Не нормується</i>	Безколірний, білий, світло-жовтий, жовтий, темно-жовтий, темний з різними відтінками
Смак	Солодкий, приємний, без сторонніх присмаків	Солодкий, ніжний, приємний, терпкий, подразнює слизову оболонку ротової порожнини, без сторонніх присмаків
Аромат	Приємний, від слабкого до сильного, без сторонніх запахів	Специфічний, приємний, слабкий, сильний, ніжний, без сторонніх запахів
Консистенція	<i>Не нормується</i>	Рідка, в'язка, дуже в'язка, щільна
Кристалізація	<i>Не нормується</i>	Від дрібнозернистої до крупнозернистої
Ознаки бродіння (закисання)	Не дозволені	Не дозволені
Механічні домішки	Не дозволені	Не дозволені

Джерело: узагальнено відповідно до сучасної нормативно-правової бази [1-12]

Відповідно до вимог ДСТУ 4497:2005 кожна партія меду підлягає перевірці за станом пакування і маркування, за органолептичними та фізико-хімічними показниками (табл. 2). Визначають вміст антибіотиків, показник електропровідності меду, якісну реакцію на наявність паді, пилковий аналіз та видовий склад пилок зерен меду за вимогою споживача. У разі незадовільних результатів випробувань хоча б за одним показником, проводять повторні випробування на вибірці, взятій з тієї самої партії продукції. Результати повторних випробувань поширюються на всю партію.

Як уже зазначалось, одним з головних компонентів державної стандартизації виступає процес маркування меду, головними атрибутами виступають: назва продукту; справжність з урахуванням природи походження (натуральний або штучний); вид натурального меду із зазначенням рослини-медоносів; рік збирання натурального меду або дата виготовлення штучного меду; назва і місцезнаходження (юридична адреса, країна) виробника, пакувальника, експортера, імпортера, назва та місцезнаходження пасіки; товарний знак виробника; склад продукту для натурального меду з добавками (квітковий пілок, маточне молочко, прополіс, горіхи та ін.) і для штучного меду; харчові добавки,

ароматизатори, біологічно активні добавки до їжі, продукти нетрадиційного складу, джерела ГМО (у разі їх застосування); номінальна маса нетто (кг або г) та об'єм (дм³); діастазне число; енергетична цінність (в кДж та ккал) на 100 г продукту; харчова (поживна) цінність на 100 г продукту; дата збору і пакування (місяць, рік); строк придатності (місяць, рік), номер партії виробництва; умови зберігання (температурний режим, відносна вологість повітря, освітлення); позначення нормативного документа, згідно з яким виготовлений і може бути ідентифікований продукт; штриховий код; добова норма вживання й попередження, що продукт може спричинити алергію, та інформація щодо сертифікації.

Таблиця 2 – Характеристика фізико-хімічних показників якості

№ з. п.	Показник	Мед вищого гатунку	Мед першого гатунку
1	Результат пилкового аналізу	наявність пилкових зерен	наявність пилкових зерен
2	Видовий склад пилкових зерен, %	≥ 10	≥ 10
3	Масова частка води, %	≤ 18,5	≤ 21
4	Масова частка відновлювальних цукрів, %	≥ 80	≥ 70
5	Масова частка сахарози, %	≤ 3,5	≤ 6
6	Діастазне число, од. Готе	≥ 15	≥ 10
7	Вміст гідроксиметилфурфуролу, мг на 1 кг	≤ 10	≤ 25
8	Кислотність, міліеквіваленти гідроксиду натрію (0,1 моль/дм ³) на 1 кг	≤ 40	≤ 50
9	Вміст проліну, мг на 1 кг	≥ 300	≥ 300
10	Електропровідність, мС/см	0,2-1,0	0,2-1,5
11	Якісна реакція на наявність паді	Негативна або молочно-біла каламуть	Негативна або молочно-біла каламуть

Джерело: узагальнено відповідно до сучасної нормативно-правової бази [1-12]

Таблиця 3 – Вимоги до меду натурального за показниками безпеки

№ з. п.	Показник	Допустимі рівні
1.	<i>Токсичні елементи</i>	
1.1.	Свинець, мг/кг, не більше	1,0
1.2.	Кадмій, мг/кг, не більше	0,05
1.3.	Миш'як, мг/кг, не більше	0,5
2.	<i>Пестициди (на суху речовину)</i>	
2.1.	ДДТ (сума ізомерів), мг/кг, не більше	0,005
2.2.	Гексахлоран (сума ізомерів), мг/кг, не більше	0,005
3.	<i>Антибіотики (на суху речовину)</i>	
3.1.	Тетрациклін, ОД/г, не більше	Не дозволено
3.2.	Стрептоміцин, ОД/г, не більше	Не дозволено
3.3.	Левоміцетин (хлорамфенікол), мкг/кг, не більше	0,3
3.4.	Нітрофуран (АОЗ), мкг/кг, не більше	0,6

Джерело: узагальнено відповідно до сучасної нормативно-правової бази [1-12]

Відповідно до правил № 184/82 від 20.09.2000 р. “Правила ввезення в Україну та вивезення за її межі бджіл і продуктів бджільництва”, до ввезення в Україну не допускаються мед і продукти бджільництва: оброблені хімічними речовинами, іонізуючим опроміненням, або ультрафіолетовими променями, які мають зміни органолептичних показників, або порушення цілісності упаковки; які містять натуральні або синтетичні естрогенні, гормональні речовини, тиреотоксичні препарати, антибіотики, пестициди та інші медикаментозні засоби.

Проведення порівняльного аналізу основних аспектів національних стандартів України, міжнародних та європейських дозволяє зробити наступні висновки:

- 1) вітчизняні стандарти адаптовані до європейських та світових стандартів виробництва й контролю якості продуктів бджільництва;
- 2) узгоджені з іншим українським законодавством;
- 3) до їх структури включені вимоги безпеки;
- 4) включені вимоги охорони довкілля та відповідні гарантії виробника;
- 5) у них зазначені у додатку харчова та енергетична цінність у 100 г продукту;
- 6) доповнення переліку органолептичних, фізико-хімічних, мікробіологічних показників контролю якості;

7) включені такі показники безпеки, як наявність токсичних елементів, пестицидів, антибіотиків; показники радіаційної безпеки.

Таким чином, механізм державного регулювання виробництва високоякісної продукції бджільництва в умовах глобалізації економіки зводиться, перш за все, до способу організації економічних відносин між основними макроекономічними агрегатами з метою стабілізації економічної та соціальної ситуації в галузі та створення передумов для економічного зростання. В цьому контексті необхідно, щоб державне регулювання виробництва високоякісної продукції бджільництва відбувалось через систему економічних, правових і адміністративних інструментів (регуляторів) з метою забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції галузі, створення сприятливих умов для розвитку всіх інституціональних одиниць та врахування глобалізаційних чинників економіки (рис. 3). Стратегічною метою розвитку галузі повинно бути досягнення сталого й високоєфективного аграрного виробництва продукції бджільництва для задоволення потреб внутрішнього та зовнішнього ринків у відповідній продукції.

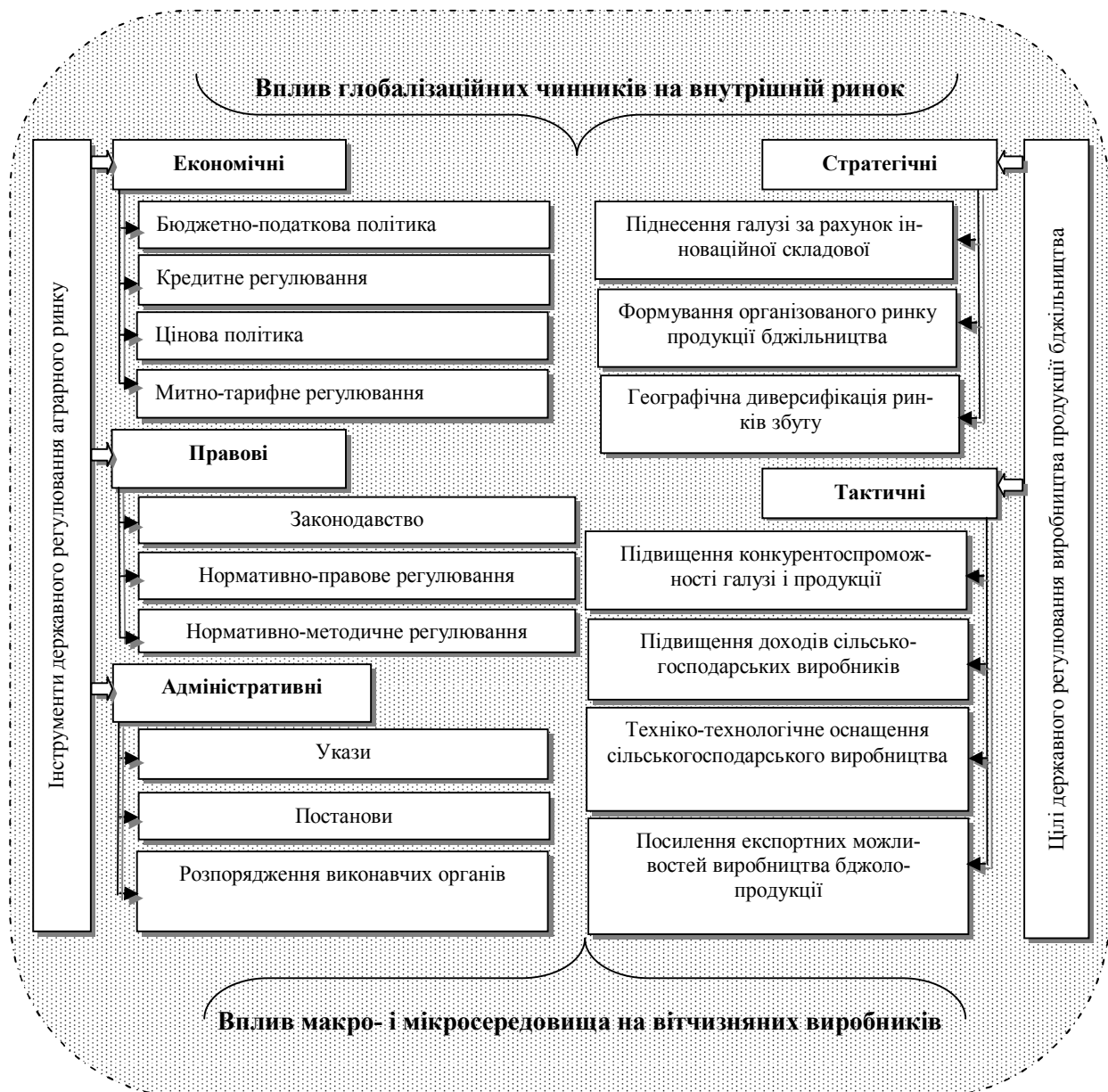

Рисунок 3 – Схема державного регулювання виробництва продукції бджільництва в умовах глобалізації економіки

Джерело: власні дослідження

Необхідність подальшої адаптації вітчизняних стандартів за міжнародними зразками зводиться до захисту національного споживача від неякісного імпорту. За низького рівня платоспроможності вітчизняного споживача і внутрішніх вимог до гарантованої якості продукції бджільництва безрезультатно розраховувати на високоякісний імпорт агропродовольчих товарів.

Висновки. Таким чином, виробництво продукції бджільництва високої якості має стати складовою державної стратегії формування конкурентоспроможного аграрного сектору на якісно новому рівні, а також забезпечення продовольчої незалежності та безпеки України. Досягнення цього неможливе без ефективного державного регулювання, суттєвої фінансової підтримки, у тому числі низьких кредитних ставок, своєчасних виплат дієвих дотацій, врегулювання зовнішньої торгівлі продуктами тваринництва, у т. ч. бджільництва, подальшої гармонізації вітчизняних стандартів в рамках міжнародних вимог. Домінує думка, що підвищення якості продукції в умовах недосконалому ринку зумовить зростання додаткових витрат і собівартості, що у свою чергу негативно позначиться на прибутковості аграрних товаровиробників. Однак, в умовах глобалізації економіки в цілому та продовольчих ринків зокрема, неспроможність відповідності вітчизняним, європейським та міжнародним стандартам якості означає неконкурентоспроможність виробника, й у коротко- та середньостроковій перспективах призведе до зростання основних і трансакційних витрат, зменшення частки ринку та втрати національних споживачів. Очевидно, що державне регулювання передусім спрямоване на забезпечення державної продовольчої безпеки, що у свою чергу може виявитися прихованим, проте вирішальним ключовим фактором успіху в довгостроковій перспективі для національних аграрних товаровиробників.

Механізм державного регулювання якості продукції бджільництва має бути комплексом взаємопов'язаних заходів регуляторного, контролюючого та стимулювального впливу держави на розвиток галузі бджільництва, з обов'язковим врахуванням національних, природо-кліматичних, ментальних особливостей. Характер та основні інструменти державного регулювання повинні забезпечувати, в першу чергу, розвиток “ключових” структурних елементів галузі, які формують випереджальні темпи розвитку аграрної сфери в цілому.

Подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення виробничого та експортного потенціалів галузі й аналіз індустрії бджільництва України. Необхідно в даних умовах розробити методологічні засади забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного бджільництва в умовах глобалізації світового ринку продовольства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. zakon.rada.gov.ua // Декрет Кабінету Міністрів України “Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення” від 08.04.93р.
2. zakon.rada.gov.ua // ДСТУ ISO 9001-2001. Системи управління якістю. Вимоги. Чинний від 01.10.2001р.
3. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Правила ввезення в Україну та вивезення за її межі бджіл і продуктів бджільництва” № 184/82 від 20.09.2000 р.
4. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про захист прав споживачів, відшкодування матеріальної та моральної шкоди” від 09.02.2006 р.
5. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про бджільництво” № 1492-III від 22.02.2000 р.
6. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про ветеринарну медицину” № 2498-XII від 25.06.1992 р.
7. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про захист рослин” № 180-XIV від 14.10.1998 р.
8. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про племінну справу у тваринництві” № 3691-XII від 15.12.1993 р.
9. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про рослинний світ” № 591-XIV від 09.04.1999 р.
10. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про стандартизацію” від 17.05.2001р.
11. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001 р.
12. zakon.rada.gov.ua // Закон України “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” від 23.12.97 р.
13. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 218.
14. Яценко О.М. Сучасний стан галузі бджільництва у світі та Україні // Вісник Державного ВНЗ “Державний агро-екологічний університет”. – Житомир: Вид-во Державного ВНЗ “Державний агро-екологічний університет”, 2008. – № 1. – С. 218-226.
15. http://www.agriculture.gov.ie/media/agricultureie/farmingsectors/horticulture/CD110-2001_honey.pdf //Council Directive 2001/110/EC of 20 December 2001 relating to honey. OJ L 10, 12.1.2002, p. 47–52 (ES, DA, DE, EL, EN, FR, IT, NL, PT, FI, SV) /
16. http://www.agriculture.gov.ie/media/agricultureie/farmingsectors/horticulture/CD110-2001_honey.pdf
17. Official Journal of the European Communities 3.5.2002 L 116/58 of 25 April 2002 amending Decision 94/278/EC / <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do>

Государственное регулирование качества продукции пчеловодства: мировой опыт и отечественная практика

О.Н. Яценко

Рассмотрено современное состояние государственного регулирования качества продукции пчеловодства в странах Европейского Союза и в Украине. Оценены органолептические, физико-химические и показатели безопасности качества продукции, проведен сравнительный анализ основных преимуществ национальных стандартов, международных и европейских. Определены концептуальные подходы относительно обоснования государственной стратегии формирования конкурентоспособного аграрного сектора.

Ключевые слова: государственная регуляция, концептуальные подходы, продукция пчеловодства, страны Европейского Союза, сравнительный анализ.

Government regulation of quality of beekeeping produce: world experience and national practice

O. Yatsenko

The paper deals with the present-day condition of government regulation of quality of beekeeping produce in the European Union countries and Ukraine. The organoleptical, physical-and-chemical and safety of product quality indices have been evaluated, the comparative analysis of major benefits of national, international and European standards has been carried out. The author determines the concept approaches to the grounding of government strategy on formation of competitive agrarian sector.

Key words: state adjusting, conceptual approaches, products of beekeeping, countries of European Union, comparative analysis.

УДК 339.9.012.24:338.439.02

ГУБЕНКО В.І., д-р екон. наук, професор

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН АПК ТА ЇХ ВПЛИВ НА АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО І ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ

Здійснено аналіз: виробництва валової продукції АПК за 2006-2008 рр. і її окремих груп за 1990-2000-2008рр., взаємозалежностей виробництва, експорту, імпорту і внутрішніх балансів основних видів харчових продуктів; динаміки і структури експорту та зовнішньоторговельного обігу за 2000-2009рр. Встановлено динаміку змін в регіональній структурі зовнішньоекономічних відносин АПК з країнами СНД, ЄС та іншими країнами світу за 2007-2008рр. і 4міс. 2008-2009рр. Доведено, що АПК України в умовах кризи є єдиною галуззю національної економіки, яка забезпечила вагоме зростання експорту і додатного зовнішньоторговельного сальдо у 2008-2009рр., темпи зростання яких у 5 разів перевищують темпи виробництва і в 1,4 рази – загальносвітові тенденції. Викладено пріоритети переорієнтування економіки галузі та теоретико-методичні аспекти здобуття конкурентних переваг в умовах кризових явищ.

Ключові слова: експорт, імпорт, сальдо, конкурентоспроможність, безпека, виробництво, криза, якість.

Постановка проблеми. Як свідчать результати діяльності сільського господарства України і особливо галузі рослинництва у 2008р., країна має значні можливості розвитку аграрного виробництва, перетворення його на високоефективний експортоспроможний сектор економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Фінансова криза, найболючіше вдаривши по металургійному та хімічному комплексах і доходах населення, пригнічує інвестиційну діяльність, посилює тиск на бюджетну сферу. Нарощуючи розміри негативного зовнішньоторговельного сальдо, яке у 2008 р. склало 18532 млн дол. США, за 3 міс. 2009 р. цей розрив між експортом та імпортом додатково ще зріс більше ніж на 1 млрд дол. США, що в майбутньому призведе до значних втрат Україною зовнішніх ринків, зниження доходів у бюджет від зовнішньоекономічних торгових операцій. Металургійна й хімічна промисловість уже втратили значну частину своїх зовнішніх і навіть внутрішнього ринків, тому відновитися їм найближчим часом буде неможливо без переорієнтування фінансової стратегії країни, яка сьогодні спрямована на підтримку банківського сектору економіки.

На думку автора, щоб не довести економіку країни до „точки неповернення", необхідно в першу чергу визначитися з природою кризи; в Україні – це криза платіжного балансу через величезний дефіцит загального торгового балансу, від'ємного зовнішньоторговельного сальдо, низьку конкурентоспроможність вітчизняних товарів на зовнішніх ринках і сировинний характер експорту усіх галузей вітчизняної економіки.

Метою і завданням дослідження є теоретичні й практичні аспекти функціонування економіки АПК в умовах кризових явищ та розробка конкурентної політики, здатної пом'якшити негативні наслідки впливу фінансової кризи, окреслення протиріч і суперечностей на зовнішніх ринках

та аналіз динаміки виробництва основних видів продовольчих товарів, їх експорту, імпорту в розрізі основних економічних угруповань та окремих країн світу за 2000-2008 рр. і 4 міс. 2009р., на підставі яких намітити методичні підходи щодо стратегії реструктуризації внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків, забезпечення продовольчої безпеки й захисту інтересів вітчизняного товаровиробника та розширення експортних можливостей галузі.

Матеріалами дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків щодо проблеми розвитку виробництва й експорту продукції, статистичні щорічники України, моніторинги економічного та соціального розвитку підприємств і організацій АПК, звіти про стан зовнішньоекономічних відносин в Україні та АПК, експрес – бюлетні "Зовнішня торгівля товарами за 2000-2008 рр. і 4 міс. 2008-2009 рр."

У методиці дослідження враховано, що кожен фактор формується на засадах аналізу і синтезу, аналітичного передбачення процесів, сумісності їх елементів із законами ринкової економіки, конкуренції та її особливостей в умовах світових кризових процесів. Для реалізації поставлених завдань використані історико-економічний та логічний методи, метод наукової абстракції та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. В Україні з усіх галузей економіки тільки агропромисловий комплекс, який у 1998-1999рр. і в 2008-2009рр. був останнім втягнутий у кризові процеси, має можливість першим вийти з кризи, незважаючи на величезні втрати від диспаритету цін на свою продукцію і продукцію для нього (до 160 млрд дол. США). Головним чинником стабілізації виробництва та зростання експорту продукції АПК має бути система випереджувальних заходів відносно процесів, що відбуватимуться в післякризовий період на світовому ринку та в Україні, головним з яких і довготерміновим буде зростання попиту на продукти харчування й глобальне перманентне підвищення цін на них, виходячи з наявних світових тенденцій зменшення виробництва зерна та інших продуктів і чотирьохразового в останнє десятиріччя перевищення темпів зростання глобального зовнішньоторговельного обігу над темпами зростання виробництва продуктів харчування.

Агропромисловий комплекс в останні роки стає предметом високої економічної активності і економічна політика країни дедалі більше повертається до потреб галузі, що потребує реструктуризації внутрішнього й зовнішнього продовольчих ринків у зв'язку з поглибленням співпраці України з країнами СНД, ЄС та іншими країнами світу в питаннях модернізації й розвитку АПК (табл. 2,3).

Значний вплив на розвиток зовнішньоторговельних відносин АПК України має рівень цін в Україні і країнах-партнерах, тому реструктуризація зовнішнього і внутрішнього продовольчих ринків вимагає встановлення середньої ринкової ціни, що формується на території України і країн-партнерів по торгівлі. Це призведе до того, що вітчизняні підприємства харчової промисловості конкуруватимуть, вишукуючи внутрішні резерви для створення конкурентоспроможної продукції.

Першочергового значення в конкурентній боротьбі набуває забезпечення якості і безпеки харчових продуктів. У більшості країн-партнерів України по торгівлі харчовими продуктами застосовуються сучасні методи менеджменту за вимогами стандартів серії ISO 9000 і безпеки на основі принципів системи НАССР, але в Україні законодавством не врегульовано питання надання пільг товаровиробникам, які впроваджують названі системи, що створює ситуацію, в якій значна частина підприємств не зможе впровадити зазначену вище систему і вони не будуть конкурентоспроможними на зовнішніх ринках [1, с.58]. Невирішеним також є створення національної нормативної документації, гармонізованої з європейськими та міжнародними стандартами. Крім того, недосконалість системи захисту внутрішнього продовольчого ринку нестандартними методами, до яких належить технічне регулювання, що застосовується в країнах ЄС, призводить до зниження конкурентоспроможності продукції харчової промисловості як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках.

Забезпечення конкурентних переваг вітчизняної продукції на зовнішніх і внутрішньому ринках викликає необхідність внесення змін в аграрну політику щодо розширення кількості зовнішніх ринків, реструктуризацію та активізацію інвестиційних процесів [2, с.8].

Основою внутрішнього аграрного ринку є виробництво сільськогосподарської продукції вітчизняними товаровиробниками, яке формує продовольчу безпеку країни, що передбачає захищеність життєво важливих інтересів громадян, за якої держава гарантує фізичну й економіч-

ну доступність до життєво важливих якісних та безпечних продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення і забезпечує продовольчу незалежність держави [3, с.13].

Результати досліджень та їх обговорення. Вирішення викладеного завдання можливе лише за умови створення адекватного ринковим умовам економічного механізму господарювання в АПК [4, с.50]. Розвиток внутрішнього продовольчого ринку тільки внаслідок зростання виробництва вітчизняних товарів не дасть бажаних результатів у зв'язку з тим, що Україна, ставши членом СОТ, активізуватиме розвиток зовнішньоекономічних відносин за допомогою стратегічної структурної перебудови та удосконалення механізму регулювання.

Світова криза як зовнішній чинник суттєво вплинула на українську економіку, спровокувавши проблеми, що виштовхнули країну на 56 (передостаннє) місце в рейтингу конкурентоспроможності країн світу за 2009р., який здійснював Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD Lausanne) [5, с.9]. Але ще з докризових часів економічного зростання Україна демонструвала в рейтингу 54 місце у 2008р. і 56 із 57 місця у 2009р. Серед критичних відставань України тільки у 2009р. з'явилися нестійкість економіки до економічних циклів – останнє місце; негативний вплив обмінного курсу на конкурентоспроможність підприємств – передостаннє місце та негативний вплив політики Нацбанку на економічний розвиток – передостаннє місце.

Спостерігається також надзвичайно небезпечна тенденція–тупцювання економіки країни на останніх та передостанніх місцях у підгрупах показників, що є ключовими у конкурентоспроможності, – це «Інституційні рамки», «Бізнес-законодавство» та «Фінанси»[5,с.9].

За останні 9 років (2000-2008рр.) Україна за темпами міжнародної торгівлі товарами та послугами перевищила світові тенденції: зовнішньоторговельний обіг товарами за цей період зріс більше ніж у 5 разів, з них експорт – у 4,61 рази. При цьому зовнішньоторговельне сальдо України, починаючи з 2004р., є від'ємним і склало у 2008р. 18532 млн дол. США, або зросло порівняно з 2000 і 2007р. на 17916 і 7110 млн дол. США відповідно, що і стало однією з причин кризи в економіці (табл.1).

ВВП АПК України за 2006-2008 рр. зріс на 36,8% і склав у 2008 р. 132,9млрд грн, а порівняно з 2007р. зріс на 17,5 %.

Агропромисловий комплекс України є експортоорієнтованою галуззю, питома вага його експорту у 2008р. склала 47% до ВВП і займає за цим показником третє місце в країнах Європи після Франції і Німеччини, в яких експорт продукції галузі складає 55 і 50% від ВВП відповідно.

Критерії, які необхідно враховувати в умовах кризових процесів, прогножуючи можливі втрати і здобутки в ході здійснення зовнішньоторговельних відносин, є співвідношення між експортом та імпортом товарів і коефіцієнт покриття, які у 2008р. в економіці України були від'ємними й склали, відповідно, 1,22 і 0,82; по АПК співвідношення експорт–імпорт у 2008р. склало 2,68, коефіцієнт покриття – 1,67. За всю новітню історію України (1991-2008рр.) зовнішньоторговельне сальдо АПК завжди було додатнім, що є свідченням експортної орієнтації галузі у світовий економічний простір.

За 2000-2008рр. зовнішньоторговельний обіг продукції галузі АПК зріс у 7 разів, з них експорт – у 7,13 рази, зовнішньоторговельне сальдо збільшилось у 7,7 рази. За досліджуваний період експорт зерна зріс у 12 разів – від 1330 тис. тонн у 2000р. до 16136 тис. тонн (табл.1) у 2008р., що складає 32,82% всього експорту АПК. Питома вага експорту зернових злаків у виробництві зросла з 5,4% у 2000р. до 30% у 2008р. Виробництво насіння олійних за наведені роки збільшилось у 2,67 рази і склало у 2008р. 9,4 млн. тонн, експорт насіння зріс у 2,97 рази і склав у 2008р. 2,71 млн тонн, що дорівнює 12,32% у структурі експорту АПК. Традиційно значна частка експорту у 2008р. припадає на олію – 1,6 млн тонн, або зросла порівняно з 2007р. на 12,3% у вартісному еквіваленті та зменшилась на 25,67% порівняно з 2007р. у кількісному виразі (на 546 тис. тонн). Порівняно з 2000р. експорт олії зріс у кількісному показнику у 2,71 рази, у вартісному – у 8,05 рази (з 236 до 1900 тис. дол. США).

Виробництво цукру в Україні у 2008р. знизилось порівняно з 2000р. на 11,3% (208 тис. тонн) і порівняно з 2007р. – на 15,8% (295 тис. тонн), питома вага його експорту у виробництві склала біля 3% порівняно з 18% у 2008р.

Виробництво молока знизилось на 7,4 та 4% у 2008р. порівняно з 2000 і 2007р., експорт молокопродукції зріс відповідно в 1,91 і 1,08 рази.

Таблиця 1 – **Виробництво, ЗТО, експорт, імпорт та внутрішні баланси основних харчових продуктів** (млн. дол. США, тис.т)

Показники	2000р.	2003р.	2005р.	2007р.	2008р.	2008р.в % (+,-) до:	
						2000р.	2007р.
ЗТО України	29484	46087	70364	109918	148668	504,0	135,2
у т.ч. АПК	2576	5284,4	7538,8	11150	18045	700,5	161,8
у структ.ЗТО України, %	8,74	11,6	10,8	10,0	12,1	3,36	2,1
експорт, всього	14572	23067	34228	49248	67021	460,6	1356,1
у т.ч. АПК	1581,9	2994,5	4668,8	6797	11285	713,3	166,0
у структ.експ.України,%	10,85	13,0	13,6	13,8	16,9	6,05	3,1
зовн.торгов.сальдо, всього	616	47	-1908	-11422	-18532	-17916	7110
у т.ч. АПК	587,4	704,5	1798,7	2445	4526	7710	185
зерно: вир-во	24454	20234	38016	29300	53300	218	182
експорт	1330	3861	12600	4207	16136	1213	383,5
питома вага,%, у: вир-ві експорті	5,4	19,1	33,1	14,3	30	24,6	15,7
	7,8	13,4	29,6	11,2	32,8	25	21,6
внутр.баланс	24164	16895	25636	25620	37279	13115	11659
насіння олійних: вир-во	3521	4254	5596	6000	9400	267	156,7
експорт	913	980,3	480	1640	2710	296,8	165,2
питома вага,%, у: вир-ві експорті	25,9	23,0	8,6	27,3	28,83	2,93	1,53
	9,48	8,06	2,5	9,25	12,32	2,84	3,1
внутрішній баланс	437	320,4	705	776	1286	294,2	510
цукор: вир-во	1780	2486	2140	1867	1572	-208	-295
експорт	320	722	320	68,9	45	-275	-23,9
питома вага,%, у: вир-ві експорті	18	29	15	3,7	2,98	-15,02	-0,72
	6,7	6,65	2,4	2,3	2,5	- 4,2	0,2
внутрішній баланс	1780	3321	2050	1820	1611	- 169	-209
молоко: вир-во	12700	13700	13700	12250	11762	92,6	96,0
експорт	101	155,4	253	178	192,7	190,8	108,2
питома вага, %,у: вир-ві експорті	0,79	1,13	1,85	1,45	1,64	0,85	0,19
	8,68	8,16	11,7	8,7	0,72	-7,96	-7,98
внутрішній баланс	12607	13569	13480	12122	11613	92,1	95,8
м'ясо: вир-во	1660	1725	1600	1850	1820	109,6	98,4
експорт	151,3	164,6	56	40,1	25,4	-131,9	-15,4
питома вага,%,у: вир-ві експорті	9,1	9,5	3,5	2,16	1,39	-7,7	-0,77
	12,3	2,3	3,3	1,6			
Імпорт	22,3	52,6	261	208	512	2309	246
Питома вага імпорту у внутр.балансі	1,8	3,26	14,45	10,3	21,6	19,8	11,3
Внутрішній баланс	1525,0	1613	1805,0	2018,0	2306,7	151,2	114,3

Джерело: розраховано автором з використанням статистичних щорічників України, моніторингових економічного й соціального розвитку підприємств і організацій АПК, звітів про стан зовнішньоекономічних відносин у системі агропромислового комплексу України за 2000 – 2008рр.

Виробництво м'яса у 2008р. порівняно з 2000р. зросло на 9,6% та знизилось на 1,6% відносно 2007р. Імпорт м'яса і м'ясопродуктів у 2008р. зріс порівняно з 2000р. у 23,1 рази і відносно 2007р. – у 2,46 рази. У 2008р. імпортовано м'яса і м'ясопродуктів 512 тис. тонн на суму 843,7 млн. дол. США за ціною 1647 дол. США за тону. У структурі спожитих в Україні м'яса і м'ясопродуктів питома вага імпорту складає 21,6%, що загрожує продовольчій безпеці країни щодо цього виду продукції.

Внутрішні баланси таких видів харчових продуктів, як зерно, насіння олійних культур, м'яса і м'ясопродуктів у 2008р. порівняно з 2000 і 2007рр. збільшилися відповідно на 54,3 і 45,5%; насіння олійних культур – у 2,56 і 1,66 рази; м'яса і м'ясопродуктів – на 51,2 і 14,3% і знизилися по: цукру на 11,7% (169 тис. тонн) та 15,6% (209 тис. тонн); молокопродуктах – на 7,9 і 4,2%. Для України надзвичайно важливо в умовах кризи досягти сталих глобальних конкурентних позицій в АПК у зв'язку з необхідністю фінансування імпорту енергоносіїв та інших стратегічних ресурсів. Крім того, у структурі імпортованих товарів у 2008р. продовжували зростати об'єми олії, цукру, м'яса, що склало відповідно 464;84;512 тис. тонн або перевищило рівень 2007р. в 1,19; 4,44; 2,46 рази.

За 2000-2008рр. в регіональній структурі зовнішньоекономічних відносин між АПК та країнами СНД і ЄС відбулися значні зміни: зовнішньоторговельний обіг між АПК України і країнами

СНД зріс за цей період в 1,91 рази і склав у 2008р. 4915 млн дол. США, при цьому питома вага його знизилась із 38,3% у 2000р. до 27% у 2008р. Експорт України до країн СНД зріс у 2,47 рази – від 3 803,7 до 1 988 млн дол. США за зниження питомої ваги в експорті АПК з 50,8 до 29,2% у 2008р. Частка Російської Федерації у структурі ЗТО АПК склала у 2008р. 15%, у 2000р. – 28,7% за абсолютного зростання експорту продукції АПК до Росії в 3,13 рази.

Зовнішньоторговельний обіг між АПК України та країнами ЄС за 2000-2008рр. також зазнав суттєвих змін (табл.2). Питома вага ЗТО АПК з країнами ЄС зросла від 23,4% у 2000р. до 34% і склала у 2008р. 6103 млн дол. США, що в 10,1 рази більше рівня 2000р., при цьому експорт продукції АПК зріс від 338 до 1446 млн дол. США, або у 4,28 рази, імпорту – відповідно з 267 до 2676 млн дол. США або в 10 разів. Питома вага країн СНД в експорті АПК у 2008р. склала 33,6% і зросла за 2008р. порівняно з 2007р. на 40%, імпорту зріс на 24% у 2008р. порівняно з 2007р. і склав 20,7% в імпорті продукції галузі. Перше місце щодо експорту продукції галузі займають країни СНД (33,6%), друге – країни ЄС (31,0%). Стосовно імпорту на першому місці – країни ЄС, на другому – СНД (табл.2).

Із країн СНД найбільшу питому вагу щодо експорту та імпорту посідає Росія – відповідно 17,6 і 16,5%, Білорусь – 3,6 і 1,6%, Казахстан – 3,2 і 0,2%.

Серед країн ЄС щодо експорту продукції АПК перші місця посідають Нідерланди – 5,1%, Бельгія – 1,8; імпорту: Німеччина – 8,5%, Нідерланди – 4,3%.

Таблиця 2 – Зовнішньоекономічні відносини АПК України з країнами світу (2007-2008рр.), млн дол. США

№ п/п	Країни	Експорт			Імпорт			Сальдо		Питома вага, %, 2008р. в:		Місце в:	
		2007р.	2008р.	2008 до 2007, %	2007р.	2008р.	2008 до 2007, %	2007р.	2008р.	екс-порти	ім-порти	екс-порти	ім-порти
	Країни СНД	2717	3798	140	900	1117	124	1820	2681	33,6	20,7	1	2
1	у т.ч. Росія	1511	1988	132	640	788	123	871	1200	17,6	16,5	1	1
2	Казахстан	238	366	154	10	14	134	228	352	3,2	0,2	3	5
3	Білорусь	296	404	137	56	105	188	240	299	3,6	1,6	2	2
4	Азербайджан	103	183	177	7	14	186	96	169	1,6	0,2	4	6
5	Вірменія	72	97	135	13	18	145	59	79	0,9	0,9	5	3
6	Узбекистан	15	30	195	17	20	119	-2	10	0,3	0,3	6	4
	Країни ЄС	2076	3508	169	1569	2676	170	507	832	31,0	39,6	2	1
1	у т.ч. Франція	201	274	136	142	256	180	59	18	2,4	3,8	2	3
2	Нідерланди	262	574	219	174	293	169	88	281	5,1	4,3	1	2
3	Німеччина	127	174	137	371	577	155	-244	-403	1,5	8,5	4	1
4	Англія	103	105	102	45	83	185	58	22	0,9	1,2	5	5
5	Угорщина	61	78	129	92	143	155	-31	-26	0,7	2,1	6	4
6	Бельгія	19	202	1064	33	74	223	-14	128	1,8	1,1	3	6
	Інші країни	661	1287	194	459	862	188	211	874	11,4	12,7	3	3
1	у т.ч. США	19	26	135	237	447	189	-218	-312	0,23	6,6	5	1
2	Канада	1,5	2,2	153	21	38	181	-18,5	-36	0,02	0,6	7	6
3	Єгипет	225	396	176	32	51	161	193	345	3,5	0,75	2	5
4	Сауд. Аравія	349	660	189	2	75	3750	347	585	5,8	1,1	1	3
5	Індія	54	65	120	44	74	167	10	-9	0,6	1,1	4	4
6	Китай	30	22	72	119	172	144	-142	-122	0,2	2,5	6	2
7	Корея	1,4	116	8326	4	5	130	-3,6	111	0,1	0,1	3	7
	Всього	6797	11285	166	4353	6760	155	2445	4525	100	100	x	x

Джерело: Розраховано автором з використанням звітів про стан зовнішньоекономічних відносин у системі агропромислового комплексу України за 2007 – 2008рр.

Серед інших країн, наведених у таблиці 2, високу питому вагу в експорті продукції АПК посідають Саудівська Аравія – 5,8%, Єгипет – 3,5, в імпорті: США – 6,6 і Китай – 2,5%.

Щодо країн, наведених у таблиці 2, експорт продукції АПК у 2008р. зріс порівняно з 2007р. від 1064% (Бельгія) до 2% (Англія). Зменшення експорту спостерігається в КНР на 28%.

За 4 місяці 2009р. порівняно з відповідним періодом 2008р. зовнішньоторговельний обіг АПК збільшився на 1,6%, з них експорт – на 18,3%, додатне зовнішньоторговельне сальдо зросло в 3,04 рази (табл. 3).

Таблиця 3 – Тенденції розвитку зовнішньоторговельних відносин АПК України за 4 міс. 2008-2009 рр., млн дол. США

Країни	ЗТО	Імпорт	Експорт	Сальдо
Україна 2008р.	4387,0	1999,0	2388,0	389,6
2009р.	4459,0	1636,0	2823,0	1187,0
2009р. % до 2008р	101,6	81,8	118,2	304,8
у т.ч. Франція 2008р.	144,7	101,4	43,3	-58,1
2009р.	124,4	46,9	77,6	30,7
Англія 2008р.	68,8	27,7	41,1	13,4
2009р.	43,6	15,9	27,7	11,8
Німеччина 2008р.	169,6	145	24,6	-120,4
2009р.	157,6	128,2	29,4	-98,8
Нідерланди 2008р.	169,8	86,2	83,6	-2,6
2009р.	108,6	60,8	47,8	-13,0
Бельгія 2008р.	16,2	13,3	2,9	-10,4
2009р.	50,2	18,0	32,2	14,2
Угорщина 2008р.	65,9	51,0	14,9	-36,1
2009р.	39,4	31,8	7,6	-24,2
Фінляндія 2008р.	4,26	3,5	0,76	-2,74
2009р.	3,74	2,9	0,84	-2,06

Джерело: Розраховано автором з використанням звітів про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропромислового комплексу України за 4 міс. 2008-2009рр.

Таким чином, АПК є єдиною галуззю економіки України, яка у 2009р. збільшила свою експортну складову, знизила імпорт на 18,2%, що є виправданим і доцільним в умовах світових кризових процесів, та у три рази збільшила додатне зовнішньоторговельне сальдо за наведений період. За 4 місяці 2009 р. спостерігалось зростання експорту продукції АПК до Франції на 81%, Німеччини – на 19,5, Бельгії – в 11 разів, Фінляндії – на 10%. Знизився експорт до Англії на 32,5%, Нідерландів – 47, Угорщини – на 49%. Додатне зовнішньоторговельне сальдо АПК у 2009 р. склало з Францією – 30,7 млн дол. США, Англією – 11,8, Бельгією – 14,2 млн дол. США. Найбільше від'ємне зовнішньоторговельне сальдо за 4 міс. 2009 р. в торгівлі продукцією АПК спостерігалось з Німеччиною – 98,8 млн дол. США (табл. 3).

Аналіз виробництва основних харчових продуктів за 1990-2008р.(табл. 4) та факторів, що впливають на рівень їх виробництва, свідчить про зростання залежності внутрішнього ринку від імпорту м'яса і м'ясопродуктів – у 2008р., їх імпорт в Україну склав 21,6 % у структурі внутрішнього балансу і становив 512 тис. тонн.

У 2008 р. вдруге за всю новітню історію України виробництво зерна злаків перевищило п'ятидесятимільйонний рубіж – у 1990 р. було вирощено 51 млн тонн, у 2008р. – 53,3 млн тонн за урожайності 34,7ц/га, що на 12,9 ц/га більше рівня 2007р. Порівняно з 2007р. виробництво зерна збільшилось в 1,82 раза, що зумовлено як зростанням урожайності в 1,6 раза, так і площі їх збирання на 14% або на 1,9 млн га. Рекордним виявився 2008р. і щодо виробництва насіння соняшнику – 6,5млн тонн, що більше рівня 1990р. у 2,53 рази за збільшення посівних площ та урожайності на 25% порівняно з 2007р. У 2008 р. значно зросло виробництво насіння ріпаку – у 2,7 рази порівняно з 2007 р. і склало 2,9 млн тонн як за рахунок розширення в 1,7 раза посівних площ, так і урожайності в 1,6 раза, яка становила у 2008 р. 20,8 ц/га.

Ріст виробництва продукції рослинництва через збільшення площ їх посівів та підвищення урожайності пов'язано з відносно високим рівнем конкурентоспроможності наведених видів

продукції як на внутрішньому так і, в першу чергу, на зовнішніх ринках; розширенням у 2008 р. кількості зовнішніх ринків цього виду продукції та підвищенням ефективності зовнішньоекономічних операцій.

Значне зниження виробництва та експорту за 1990-2000-2008рр. відбулося щодо цукрових буряків і цукру – 69% і в 7,5 разів відповідно та стосовно основних видів продукції тваринництва.

Таблиця 4 – Динаміка поголів'я худоби та виробництво основних видів продукції сільського господарства України (1990-2008рр.), млн т, млн гол.

Показники	1990р.	1995р.	2000р.	2005р.	2007р.	2008р.	2008р. в % до:	
							1990р.	2007р.
Виробництво:								
зерно	51	33,9	24,5	38,0	29,3	53,3	106,7	181,9
буряк цукровий	44,3	29,6	13,2	15,5	17,1	13,7	30,9	80,1
насіння соняшнику	2,57	2,86	3,46	4,71	4,2	6,5	252,9	154,8
картопля	16,73	14,73	19,84	19,46	19,1	19,5	116,5	100,0
овочі	6,66	5,88	5,82	7,29	6,80	8	120	117,6
плоди,ягоди	2,9	1,9	1,45	1,69	1,5	1,5	52	100
виноград	0,84	0,46	0,51	0,44	0,40	0,415	49,4	94
м'ясо	4,36	2,29	1,66	1,60	1,85	1,82	41,7	98,3
молоко	24,5	17,3	12,7	13,7	12,3	11,762	48	95,6
яйця, млрд шт.	16,3	9,4	8,8	13,0	14,0	14,93	91,5	106,6
вовна (тис.т)	29,8	13,9	3,4	3,2	3,7	3,4	12,4	109
поголів'я ВРХ всього	24,6	17,6	9,4	6,5	5,7	5,16	20,9	90,5
у т.ч. корови	8,4	7,5	5,0	3,6	3,1	2,92	34,8	94,2
свині	19,4	13,1	7,7	7,0	7,3	6,44	33,2	88,2
вівці	8,4	4,0	1,9	1,6	1,7	1,72	20,5	101
птиця	246	150	124	162	168	177	71,9	105,3

Джерело: розраховано автором з використанням статистичних щорічників України, моніторингові економічного і соціального розвитку підприємств та організацій АПК за 1990-2008р.

Так, у зв'язку із зниженням поголів'я великої рогатої худоби, з них корів, свиней та овець у 2008р. порівняно з 1990р. у 4,77; 2,88; 3,0; 4,88 рази виробництво м'яса, молока та вовни знизилось у 2,4; 2,08; 8,0 разів. В умовах кризи необхідно протистояти дестабілізації виробництва шляхом конкретних співвідношень між виробництвом, експортом та імпортом, що є необхідною умовою функціонування галузі в цих умовах.

Втрати та негативні наслідки під час виходу країни з кризи можливі внаслідок скорочення виробництва і низької конкурентоспроможності окремих видів продовольчих товарів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Встановлено, що Україна має значні можливості розвитку аграрного виробництва і перетворення його на високоефективний експортоорієнтований висококонкурентоспроможний сектор економіки країни, здатний першим подолати кризу і стати локомотивом національної економіки за умови встановлення міжгалузевого паритету цін, концентрації фінансових ресурсів суб'єктів аграрного бізнесу й держбюджету.

Доведено, що крім розширення зовнішніх ринків здійснюється лібералізація внутрішнього продовольчого ринку, що активізує обсяги конкуруючого імпорту, і для підвищення рівня конкурентоспроможності українських харчових продуктів необхідне, як нарощування виробництва, так і підвищення його ефективності й відповідності стандартам ISO 9000 та безпеки системи НАССР і вдосконаленої системи захисту внутрішнього продовольчого ринку за допомогою митного та технічного регулювання. Визначено, що значний вплив на подальший розвиток зовнішньоторговельних відносин АПК має рівень цін в Україні та країнах – партнерах, що вимагає в умовах реструктуризації внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків встановлення середньої ринкової ціни, яка має формуватися на території України і країн – партнерів по торгівлі, що активізуватиме вітчизняні підприємства до пошуку внутрішніх резервів підвищення конкурентоспроможності своєї продукції.

Досліджено, що за останні 9 років (2000-2008рр.) Україна за темпами міжнародної торгівлі товарами і послугами перевищила світові тенденції, збільшивши об'єми зовнішньоторговельного обігу товарами у 5разів, експорт – у 4,61 рази, при цьому з 2004 по 2008р. імпорт перевищував експорт; це призвело до десятикратного за останні 4 роки зростання від'ємного зовнішньоторговельного сальдо (18532 млн дол. США), що є однією з причин руйнівних явищ в економіці. В результаті проведеного аналізу встановлено, що ВВП АПК України за 2006 – 2008рр. зріс в 1,37 рази і склав у 2008р. біля 132, 9млрд грн, перевищивши рівень 2007р. на 17,5%, при цьому експорт продукції галузі склав 47% ВВП з коефіцієнтом покриття 1,67. За 2000 – 2008рр. ЗТО галузі зріс у 7 разів, експорт – у 7,13 і додатне зовнішньоторговельного сальдо – у 7,7 разів.

Визначено, що основними складовими експорту галузі у 2008р. і за 4міс. 2009р. є зернові злаки, насіння олійних культур, олія, молокопродукти, які займають в загальній структурі експорту АПК відповідно 32,8%, 12,32, 16,84, 5,78% у 2008р. і за 4міс. 2009р. зернові – 38,2%, олія – 18,6, насіння олійних культур – 8,8, молокопродукти – 3,5, що в сумарному еквіваленті складає 69,1%.

Встановлено, що в регіональній структурі зовнішньоторговельних відносин АПК з країнами СНД і ЄС відбулися суттєві зміни – ЗТО між країнами СНД і АПК знизився з 38,3% у 2000р. до 27% у 2008р. за абсолютного його зростання в 1,91 рази, при цьому експорт знизився з 50,8 до 24,2% за абсолютного збільшення у 2,47 рази, у тому числі частка Російської Федерації за цей період в структурі ЗТО знизилась із 28,7% до 15% за абсолютного зростання експорту продукції АПК до Російської Федерації у 3,13рази. Питома вага ЗТО між країнами ЄС і АПК зросла від 23,4 до 34%, при цьому експорт АПК – у 4,28 рази. Щодо експорту продукції АПК найвищу питому вагу займають країни СНД – 33,6%, країни ЄС – 31%.

Доведено, що АПК в умовах кризових явищ 2008 – 2009рр., на відміну від інших галузей економіки України, збільшив експорт і зовнішньоторговельне сальдо у 2008р. порівняно з 2007р. в 1,66 та 1,82 рази відповідно і за 4 міс.2009р. порівняно з відповідним періодом 2008р. – експорт в 1,18 рази, сальдо – в 3,04 рази.

Досліджено, що темпи зростання експорту харчових продуктів України у 5 разів перевищують темпи зростання виробництва, що в 1,4 рази перевищує загальносвітові тенденції, тому для недопущення дестабілізації виробництва доцільно оптимізувати співвідношення між експортом та імпортом, особливо щодо м'яса і м'ясопродуктів.

У подальших дослідженнях доцільно проаналізувати ефективність розширення зовнішніх ринків, що намітилося у 2008 – 2009 рр.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Парламентський вимір європейської інтеграції. – К.: «Нора – Принт» – 2005. –104с.
2. Школьній О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: Монографія.– Умань, 2007 – 306 с.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року // Постанова КМУ від 19.09.2007р. №1158-К, 2007-33 с.
4. Зубець М.В. Розвивати внутрішній аграрний ринок //Економіка АПК. – 2007. –№1. –С.50.
5. Наталія Палій. Прогресія регресу, або хто винен в Українській кризі // Дзеркало тижня – № 19 (747) 30.05.2009р.
6. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин у системі агропромислового комплексу України за 2000-2008 рр. і 4 міс. 2007-2008 рр.
7. Моніторинги економічного і соціального розвитку підприємств і організацій АПК за 2000-2008 рр., 4 міс. 2008 – 2009 рр.

Тенденции развития внешнеэкономических отношений АПК и их влияние на аграрное производство и продовольственную безопасность

В.И. Губенко

Осуществлен анализ: производства валовой продукции АПК за 2006–2008 гг. и ее отдельных групп за 1990–2000-2008 гг., взаимозависимости производства, экспорта, импорта и внутренних балансов основных видов пищевых продуктов; динамика и структуры экспорта и внешнеторгового обращения за 2000-2009гг. Установлена динамика изменений в региональной структуре внешнеэкономических отношений АПК со странами СНГ, ЕС и другими странами мира за 2007–2008 гг. Доказано, что АПК Украины в условиях кризиса является единственной отраслью национальной экономики, которая обеспечила значительный рост экспорта и положительного торгового сальдо в 2008-2009гг., темпы роста которых в 5 раз превышают темпы производства и в 1,4 раза – общемировые тенденции. Обоснованы приоритеты переориентации экономики отрасли и теоретико-методические аспекты получения конкурентных преимуществ в условиях кризисных явлений.

Ключевые слова: экспорт, импорт, сальдо, конкурентоспособность, безопасность, производство, кризис, качество.

Tendencies of Foreign Affairs of AIC Development and Their Impact on Agrarian Production and Food Safety

V. Gubenko

We have made analysis of AIC national produce in 2006-2008 and some of its groups in 1990-2000-2008, correlation of production, export, import and internal balances of main food products, dynamics and structure of export and foreign trade circulation in 2000-2009. We have find out the changes dynamics in the regional structure of AIC Foreign Affairs with the countries of Commonwealth of Independent States, EU and other countries in 2007-2008 and four months of 2009. It has been proved that AIC of Ukraine in the crisis is the only branch of the national economics which would provide a considerable growth of export and sufficient foreign trade balance in 2008-2009 whose growth temps 5 tomes exceed temps of growth and 174 times exceed the world tendencies. There have been highlighted priorities of reorientation of Economics and theoretical methodical aspects of gaining competitiveness advantages under the crisis phenomena.

Key words: export, import, balance, security, production, crisis, quality.

УДК: 338.432:339.137.2/.52(477)

ЛОБУНЕЦЬ В.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В СОТ

Проведено аналіз внутрішнього і зовнішнього ринків аграрної продукції, визначено пріоритети українських товаровиробників на світових господарських ринках, виявлено фактори формування конкурентоспроможності української економіки. Проведено аналіз позитивного та негативного впливу вимог СОТ на конкурентоспроможність аграрної продукції України. Подано пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції галузі в умовах обмеженого державного втручання шляхом зміни напрямів та механізмів державної підтримки галузі.

Ключові слова: Світова організація торгівлі, конкурентні переваги, конкурентоспроможність, аграрні товаровиробники, державна підтримка.

Постановка проблеми. До недавнього часу Україна перебувала у відокремленому від світового господарства середовищі та мала вузькоспеціалізований спектр зовнішньоекономічного співробітництва. Початок ринкових трансформацій активізував потребу у розвитку євроінтеграційних процесів в Україні та вступ її до Світової організації торгівлі (СОТ). Нинішній розвиток національного аграрного сектору економіки тісно пов'язаний з поглибленням регіональної інтеграції, лібералізацією умов торгівлі сільськогосподарськими товарами та послугами, переорієнтацією на вимоги зовнішнього ринку сільськогосподарською продукцією, посиленням вимог до якості агропродовольчих товарів. Україні вкрай важливо забезпечити внутрішню та зовнішню конкурентоспроможність національних товаровиробників. З цією метою реалізовано низку важливих перетворень, які заклали основи для її формування. Водночас, реалізація цього завдання не була позбавлена прорахунків. Існування країни без врахування вимог сучасних світових процесів призвело до деградації галузі, втрат темпів економічного зростання, інших економічних та соціальних проблем у сільському господарстві. Отже, питання адаптації аграрного сектору економіки України до вимог СОТ та розробки заходів забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчих товарів є надзвичайно актуальним і вимагає виваженого обґрунтування та подальших досліджень.

Метою і завданням дослідження є аналіз стану внутрішнього і зовнішнього ринку аграрної продукції, встановлення шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції в умовах членства України в СОТ. В той же час, нині українська економіка постала перед серйозним завданням: як підтримати вітчизняне аграрне виробництво в умовах нестабільності фінансових і продовольчих ринків і як забезпечити конкурентоспроможність продукції галузі в умовах обмеженого державного втручання згідно з вимогами СОТ. Ці питання залишаються у науковому середовищі неоднозначними та дискусійними.

Матеріал та методика дослідження. Матеріалом дослідження слугували наукові праці вітчизняних вчених щодо проблем, механізмів та наслідків приєднання України до СОТ, матеріали Міністерства аграрної політики, Кабінету Міністрів України, Державного комітету статистики із застосуванням історико-економічного та логічного методів, поєднання кількісного і якісного аналізів, розрахунково-конструктивний метод.

Результати досліджень та їх обговорення. Україна має значний аграрний потенціал, але рівень його використання недостатній. Причини такого стану загальновідомі: сільськогосподарсь-

кій галузі не вистачає фінансових ресурсів та сучасних технологій господарювання. За підрахунками вчених, якщо середню забезпеченість сільського господарства ресурсами у розвинених країнах „перенести” на вітчизняну галузь, то вона здатна виробити валової продукції на суму 300 млрд грн, (для порівняння у 2006 р. виробництво валової продукції сільського господарства становило 69 млрд грн). Державна підтримка, яка виділяється для галузі сільського господарства, не приводить до бажаного ефекту, а збільшення прямої підтримки села не впливає на збільшення заробітної плати та не сприяє покращенню соціальних умов сільського населення [6].

Ця тенденція активізувала суперечки про те, які наслідки чекати від членства в СОТ. За дослідженнями деяких вчених-економістів тільки для частини галузей членство в СОТ стане порятунком, а інші можуть просто зникнути з економічної карти країни [8]. Широта досліджень проблематики входження України в СОТ свідчить про зацікавленість вчених заходами підтримки та підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції з врахуванням європейської інтеграції України та її членством в СОТ. Переконаливо доводяться актуальність проблеми аграрних перетворень з орієнтацією на принципи СОТ і відповідні пріоритети вітчизняної аграрної економіки праці вчених, зокрема Зінчук Т.О., Осташко Т.І., Фесенко О.П., Жаліло Я.А., Кисельової Т.М., Кальченко Т.В, Супіханова Б.К., Губенка В.І. та інших [1–10].

На нашу думку, найбільше членство в СОТ ускладнить ситуацію українським виробникам харчової промисловості, зокрема м'ясо-молочному сектору та цукровиробництву. Оцінити позитивні та негативні сторони для АПК від членства України в СОТ досить важко, адже формула успіху галузі прямо пропорційно залежать від державної підтримки протягом адаптаційного періоду, тобто найближчих 5 років. При цьому однією з умов, на яких України вступила в СОТ, є скорочення прямих державних дотацій для аграрного сектору.

Програмою СОТ передбачено виділення сільського господарства в окрему сферу регулювання та координації в силу своєї специфіки. Враховуючи досвід членства в цій організації та характер змін у сільському господарстві при участі в СОТ, загальними перевагами для аграрного сектору може стати: посилення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та галузі сільського господарства в цілому; створення сприятливого середовища для іноземних інвестицій; покращення доступу на ринки сільськогосподарських та продовольчих товарів за рахунок впровадження тарифних скорочень, підвищення якості товарів і послуг, здешевлення вітчизняних та імпортованих товарів і послуг та інші.

Членство в СОТ поставило проблеми, пов'язані з незахищеністю внутрішніх ринків, що в умовах інтеграції вимагають додаткових заходів комплексного захисту. Галузі української економіки, які орієнтовані на експорт – АПК, харчова промисловість, машинобудування, система зв'язку – опинилися в жорстких умовах конкуренції і потребують державної опіки як «найбільш вразливі» галузі зовнішньої конкуренції [1].

Показником витривалості для вітчизняних товаровиробників є конкуренція на зовнішніх ринках, орієнтованість насамперед на експорт товарів і сировини. За певних умов, членство в СОТ може забезпечити збалансоване та поступове просування галузей на світовий ринок, підтягування відсталих галузей до більш розвинених.

Місткість внутрішнього ринку є важливою потенційною конкурентною перевагою національної економіки України і його подальше розширення – основним чинником розвитку вітчизняного виробництва. Загострення конкурентної боротьби за кожний сегмент ринку вимагатиме від національних виробників відповідних дій та розробки нових ефективних конкурентних стратегій.

Для внутрішнього ринку України в останні роки характерна стійка тенденція до розширення. Основними сегментами внутрішнього ринку України є сільське господарство, харчова промисловість, машинобудування, транспорт, металургія та вироблення металу. Аналіз структури внутрішнього ринку та структури промислового виробництва доводить наявність значного експортного потенціалу низки галузей. Так, суттєво перевищують потреби внутрішнього споживання частки нафтопереробки, металургії, виробництва агропродовольчих товарів (зерно, олія, молокопродукти). Це є відображенням значної експортної орієнтації економіки України. Оскільки наведені галузі є базовими, посилення конкуренції в них у процесі участі в конкурентній боротьбі на світовому ринку повинне стимулювати підвищення ефективності цих галузей і, відповідно, позитивно впливати на інші суміжні та взаємопов'язані ринки. Частка вітчизняної продукції у сукупному обсязі продажу, яка непрямо чиним характеризує конкурентоспроможність на внутрішньому ринку, принципово не змінилася.

Поточний стан конкурентоспроможності аграрних товаровиробників знаходить свій прояв у структурі та динаміці експорту-імпорту. Так, зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції за 2008 рік склав 18044,9 млн дол. США, що становило 12,1% всього зовнішньоекономічного обігу України та в 1,6 раза перевищувало показник 2007 року. Зовнішньоторговельне сальдо було позитивним і становило майже 4526 млн дол. США (рис.1) [10].

Експорт сільськогосподарської продукції в 2008 році склав 11285,4 млн дол. США, що на 66% більше, ніж у 2007 році. Імпортовано сільськогосподарської продукції на суму 6759,4 млн дол. США, що на 55% більше показника минулого року. В структурі експорту продукція рослинництва займала 89,7% в обсязі 10127,1 млн дол. США, а продукції тваринництва – відповідно 10,3%, тобто 1158,4 млн дол. США. Найбільша частка у структурі експорту припадала на зернові злаки (32,8%), олію (16,8%), насіння олійних культур (12,3%), молокопродукти (5,8%).

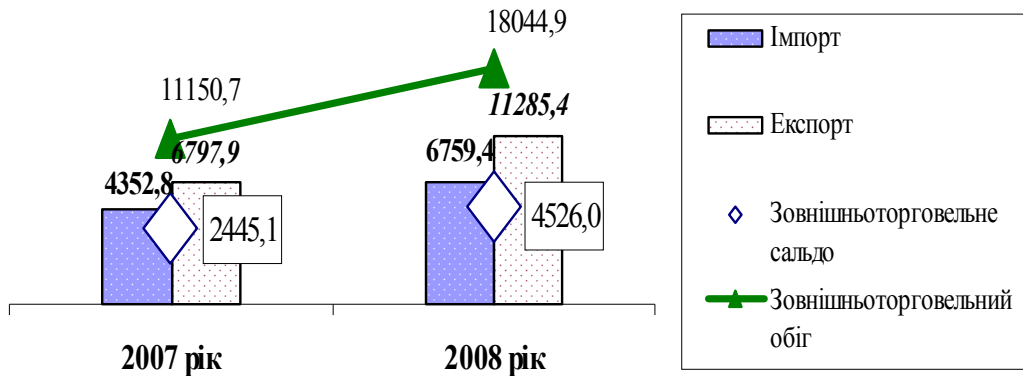

Рис. 1. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК, млн дол. США

Галузевий розподіл структури імпорту сільгосппродукції був аналогічний експорту. Переважну частку займало рослинництво – 70,2% до загального імпорту, обсягом 4745,1 млн дол. США. Відповідно на продукцію тваринництва припадало – 29,8% (2014,4 млн дол. США). В товарній структурі імпорту сільськогосподарської продукції основне місце займали: м'ясо і субпродукти (12,5%), риба, ракоподібні, молюски (9,1%), плоди, горіхи і цедра (8,6%), олія (7,3%), тютюн і вироби з нього (6,8%), шоколад та какао (5,3%).

Регіональна структура зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції представлена відчутною часткою країн СНД – 27%, і країн ЄС – 34% та меншою часткою США – 3%, країн Африки – 6%. У 2008 році порівняно з 2007 роком зовнішньоторговельний обіг з країнами СНД збільшився на 36%, з країнами ЄС – на 72%, з США – на 85%, з країнами Африки – на 61%.

В динаміці за останні два роки прослідковуються деякі зміни структурних характеристик вітчизняного аграрного експорту, що обумовлені переважно ціновою кон'юнктурою на світових ринках. Проте розширення диверсифікації виробництва та підвищення завантаженості наявних потужностей не є наслідком створення інноваційних виробництв. Незважаючи на високий рівень відкритості національної економіки, внесок України у загальний обсяг світового експорту товарів і послуг досить незначний. Це значно звужує перспективи формування конкурентоспроможності економіки, оскільки саме платоспроможність та потужність внутрішнього ринку визначають стабільність та динамічність соціально-економічного розвитку країни [1].

Україна має вигідні первинні конкурентні переваги, зокрема: низьку заробітну плату, високий рівень кваліфікації працівників, базу високотехнологічних виробництв, власну сировинну базу для більшості промислових виробництв, вигідне географічне розташування, забезпеченість власною електроенергією, потенційно потужний внутрішній ринок та широку диверсифікацію виробництва, тому є високі шанси зайняти вагомe місце у міжнародному поділі праці. Проте реалізація цього потенціалу потребуватиме послідовних зусиль у сфері формування та реалізації комплексної державної стратегії забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Водночас на тлі несприятливих змін у світових економічних процесах в Україні з'явилася низка економічних проблем, які значно сповільнюють зростання галузі. Зважаючи на відносно низькі, порівняно

з іноземними конкурентами, показники ефективності українського виробництва, нижчу оснащеність технічними засобами, гірші умови праці й соціальної захищеності працівників, цінова привабливість української продукції на світовому ринку забезпечується пільговими умовами оподаткування для підприємств, які працюють у спеціальних економічних зонах та територіях, відносно нижчою заробітною платою працівників галузей та економією інвестицій на оновлення виробничих потужностей [4].

Аналіз стану факторів, які впливають на конкурентоспроможність, показує, що перед економікою України постали складні завдання, серед яких головними є вихід з економічної і фінансової кризи, зупинення зниження життєвого рівня, стабілізація та економічне зростання, інтеграція як рівноправного члена у світову економічну систему. Вирішення останнього завдання багато в чому залежить від того, яке місце займе Україна в міжнародному розподілі праці, що, у свою чергу, залежить від конкурентоспроможності української продукції на світових ринках, обсягів та структури експорту продукції й капіталів, пов'язаних з виробництвом продукції.

Основними факторами, що впливають на конкурентоспроможність української продукції є: природні, трудові, наукові і виробничі ресурси, умови попиту на внутрішньому ринку, наявність споріднених галузей, пов'язаних з потенційно конкурентоспроможними галузями, стратегія підприємств щодо досягнення конкурентних переваг і характер конкурентної боротьби на внутрішньому ринку. Ще одним вагомим фактором впливу на формування конкурентоспроможності української економіки є роль уряду. Вагомість цього фактора суттєво підвищується на перехідному етапі формування державної економічної політики, спрямованої на подолання кризи. Україна не належить до числа країн, багатих на природні ресурси. Структура промисловості не відповідає сучасному рівню індустріального виробництва розвинутих країн. Не відповідає критеріям розвинутого суспільства й інфраструктура України, зокрема, недостатня розгалуженість, низька якість і незадовільний стан транспортних та інформаційних комунікацій. Продовжує скорочуватись чисельність наявного населення України. У структурі населення зберігається високий рівень непрацевдатного населення, зокрема, пенсіонерів, інвалідів, дітей. Це створило ситуацію, коли експорт продукції стає єдиним фактором забезпечення конкурентоспроможності для підприємств. У свою чергу, залежність від зовнішніх ринків при загальній політичній і економічній слабкості України не дозволяє державі забезпечити інтереси українських виробників на зовнішніх ринках. Тому такий позитивний фактор, як експорт продукції, несе в собі певні ризики. Невиважена політика щодо приватизації і реструктуризації провідних підприємств, потенційно конкурентоспроможних і експортоспроможних галузей української економіки призводить до їх занепаду. Ставка на розвиток малого і середнього бізнесу без функціонування потужних національних підприємств, здатних породжувати кластери, себе не виправдовує. Політика стимулювання підприємств з метою створення конкурентоспроможної продукції залишається недостатньо ефективною, неефективними залишаються державні заходи у сфері демонополізації і запобігання недобросовісній конкуренції на ринках харчової продукції, сировини і матеріалів для легкої промисловості, нафтопродуктів [5].

Зауважимо про зміну напрямів та механізмів державної підтримки галузі. В цьому плані доцільними будуть наступні заходи:

- збереження податкової підтримки галузі там, де вона забезпечує позитивний результат і відповідає вимогам СОТ;
- ефективна пряма підтримка виробників продукції в галузях, які цього потребують, у тому числі через інструменти «жовтої скриньки» і широкого застосування підтримки села через інструменти «зеленої скриньки» СОТ;
- фокусування державної підтримки на програмах, орієнтованих на зростання ефективності аграрного виробництва, забезпечення сталого землекористування та екологічні аспекти виробництва.

Виходячи із додаткової потреби коштів та вимог Світової організації торгівлі Мінагрополітики були підготовлені додаткові пропозиції щодо бюджетного фінансування в обсязі 6,6 млрд грн. Крім того, за умови внесення змін до низки законів України — «Про державну підтримку сільського господарства», «Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість (щодо спеціальних режимів оподаткування сільськогосподарських товаровиробників)» розмір державної підтримки може збільшитися ще на 5,2 млрд грн, у тому числі на підтримку галузі

тваринництва шляхом компенсації втрат доходів від зміни режимів оподаткування на одну умовну голову ВРХ та свиней або на одну гривню середньозваженої дотації, отриманої за попередні три роки — 3,2 млрд гривень.

Проте, на думку експертів, можливості державної підтримки сільського господарства в умовах СОТ залежатимуть не від обмежень СОТ, а від можливостей державного бюджету України.

Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічного співробітництва України засвідчують постійне посилення конкурентного тиску на українських експортерів та компанії, які діють на внутрішньому ринку. Сформована модель входження України до світогосподарської системи не відповідає сучасним структурним вимогам і підтримує орієнтацію виробників на ціну, а не на технологічний рівень виробництва чи якісні характеристики товару. Без зміни цієї ситуації підвищення конкурентоспроможності економіки України є безальтернативним напрямом економічної стратегії держави.

Вважаємо, що членство України в СОТ стане потужним стимулом для здійснення макроекономічних, структурних та інституційних реформ. Ринкова конкуренція сприятиме зростанню загальної ефективності економіки, підвищенню якості товарів та послуг. А структурні зміни, зорієнтовані на підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції, будуть можливими із застосуванням засобів державної підтримки та розробкою відповідних програм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що суттєві зміни в економічній політиці країни не гарантовано забезпечать позитивні перспективи для аграрного сектору. Членство в СОТ несе в собі не тільки нові шанси, але й містить певні ризики та загрози. Перш за все, це загострення конкуренції між українськими товаровиробниками агропродовольчої продукції та країнами-членами СОТ. Негативи на єдиному сільськогосподарському ринку виявлятимуться у підвищенні окремими країнами рівня тарифного захисту відносно вітчизняних товарів, погіршенні конкурентних позицій України в експорті, додаткових санітарних, екологічних та технічних бар'єрів для української продукції тощо. Аналіз конкурентних переваг від членства України у СОТ свідчить про необхідність комплексного державного підходу до реформування аграрного сектору економіки. Основним критерієм для прийняття рішень щодо адаптації галузі сільського господарства до вимог СОТ повинен стати національний добробут виробників сільськогосподарської продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія – К.: КНЕУ. – 2006. – С. 58-69.
2. Губенко В.І. Диверсифікація та підтримка експорту продукції АПК в умовах членства України в СОТ // Вісник Білоцерків. держ. аграр. ун-ту: Збірник наук. праць (економічні науки). – 2006. – Вип. 38. – С. 6-13.
3. Зінчук Т.О. Аналіз впливу вимог СОТ та ЄС на сучасну і перспективну аграрну політику України. <http://www.icser.kiev.ua/uk/node/10>
4. Звіт про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропромислового комплексу України за 2008 рік. – К.: Держ. ком. статистики України. – 2009.
5. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації /Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін.; За ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД.– 2005. – С.158–215.
6. Кисельова Т.М. Проблеми виходу України на траєкторію економічного зростання <http://www.niurt.gov.ua/ukr/econom/kruglystil99/kisiliova.htm>
7. Осташко Т. Перспективи сільського господарства після вступу України до СОТ //Економіка і прогнозування. – 2005. – № 6. – С. 31–39.
8. Супіханов Б.К. Перспективи розвитку агропромислового комплексу в умовах членства України в СОТ та формування зони вільної торгівлі з ЄС // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 138-144.
9. Фесенко О., Україна майже вступила в СОТ// «Главред» – 22 листопада 2007.
10. Бутко І. Держава свідомо принесе сільське господарство у жертву СОТ// Економіка і прогнозування. – 2006. – № 68. – С. 48-52.

Анализ конкурентоспособности аграрной продукции в условиях членства Украины во ВТО

В.И. Лобунец

Проведен анализ внутреннего и внешнего рынков аграрной продукции, определены приоритеты украинских товаропроизводителей на мировых хозяйственных рынках, выявлено факторы формирования конкурентоспособности украинской экономики. Проведен анализ позитивного и негативного влияния требований ВТО на конкурентоспособность аграрной продукции Украины. Поданы предложения относительно повышения конкурентоспособности аграрной продукции отрасли в условиях ограниченного государственного вмешательства путем изменения направлений и механизмов государственной поддержки отрасли.

Ключевые слова: Всемирная торговая организация, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, аграрные товаропроизводители, государственная поддержка.

Analysis of agrarian products computability in terms of Ukraine's membership in WTO

V. Lobunets

The analysis of internal and overseas markets of agrarian products is conducted, certain priorities of the Ukrainian commodity producers in the world economic markets, exposed the factors of forming of competitiveness of the Ukrainian economy. The analysis of the positive and negative influencing of the WTO requirements is conducted on the competitiveness of agrarian products of Ukraine. Suggestions are given in relation to the increase of competitiveness of agrarian products of industry in the conditions of the limited state interference by the change of directions and mechanisms of state support of industry.

Key words: World organization of trade, competitive edges, competitiveness, agrarian commodity producers, state support.

УДК 330.341.519.869

ТОЧИЛІН В.О., д-р екон. наук

Інститут економічного прогнозування НАН України

КУРЕНЯ С.В., асистент

Білоцерківський державний аграрний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ПЕРЕХОДУ ВІД МОДЕЛЕЙ “ВИРОБНИЧОГО ТИПУ” ДО МОДЕЛЕЙ “ЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ”

Запропоновано один з методів трансформації моделей оптимізації систем виробничого типу в моделях економічної рівноваги. Розглядаються структурні особливості, внутрішні й зовнішні параметри такого перетворення та адекватність моделей властивостям ринкових структур.

Ключові слова: моделі, економічна рівновага, виробничий тип, економіко-математична модель, процеси, явища.

Економіко-математична модель – це спеціальний (за допомогою математичних символів) опис економічних процесів і явищ. Модель являє собою кінцевий результат процесу моделювання – побудови економіко-математичного аналога (моделі), який відкриває можливість вивчення економічного об'єкта (процесу чи явища) не безпосередньо, а подібного йому аналога, що відображає основні його елементи та суттєві зв'язки між ними і більш доступного для експерименту (імітації).

Економіко-математичні моделі будуються, виходячи з теорії (аксіом, гіпотез) методом математичної формалізації й економічної інтерпретації як елементів та зв'язків, так і основних складних компонентів: рівнянь, систем рівнянь, матриць і т.п. За принципами своєї побудови моделі суттєво відрізняються від математичних задач (наприклад, задач лінійного і нелінійного програмування). Останні використовуються для практичних розрахунків невідомих величин за відомими параметрами. Отже, економіко-математична модель – поняття теоретичне, а економіко-математична задача – практичне. Такий поділ важливий для методології моделювання, тобто теоретичного (модельного) опису й аналізу структури досліджуваного економічного об'єкта.

Будь-яка економіко-математична модель має бути гомоморфною щодо існуючих елементів і зв'язків (тобто структури) описуваного нею об'єкта (оригінала або прообразу). Між моделлю та об'єктом обов'язкові наступні два типи співвідношень: кожному елементу і кожному його зв'язку в об'єкті моделювання відповідає один елемент і його зв'язки в моделі (а не навпаки); якщо для деякого набору елементів об'єкта моделювання мають місце певні зв'язки, то й для відповідних (відображених) елементів моделі обов'язкові ці зв'язки. Природно, що економіко-математична модель відбиває, як правило, лише основні елементи й основні зв'язки і до того ж у математичній (абстрактній) формі. Зважаючи на це, твердження “модель повинна бути гомоморфною” є з позиції принципів її побудови або моделювання методологічним та фундаментальним. Відносно економіко-математичних задач це твердження можна використовувати не в буквальному розумінні, оскільки останні, на відміну від моделей, розв'язують вузькоспрямовані задачі (оптимальні виробничі програми, оптимальне розміщення виробництва, оптимізація перевезень і т.п.).

Більш того, моделі повинні бути не тільки гомоморфними, відносно суттєвих елементів та їх зв'язків, але й ізоморфними, тобто тотожної структури. Тотожність тут треба розуміти як математичну й інтерпретаційну (змістовну) відповідність: об'єкт і модель різні за формою, але тотожні за структурою відображених елементів і їх зв'язків: кожному елементу й кожному зв'язку об'єкта моделювання точно відповідає один елемент та один його зв'язок в моделі і навпаки. Іншими словами, теоретично побудованій економіко-математичній моделі відповідає дійсний економіч-

ний об'єкт. Це приводить до твердження, що за допомогою правильно побудованої моделі (гоморфної та здебільшого ізоморфної по відношенню до основних елементів та їх суттєвих, визначальних зв'язків) можливі такі висновки, які не впливають безпосередньо із дослідження об'єкта моделювання іншими ("не модельними") методами. Більш того, за допомогою ізоморфної моделі можна показати, що об'єкт моделювання не має повної (необхідної та достатньої) для ефективного функціонування системи елементів, або деякі важливі внутрішні (іманентно притаманні) елементи в ній штучно замінені на "привнесені" ззовні.

В цьому полягає одна з найважливіших особливостей економіко-математичного моделювання. Дані моделі як теорія можуть бути "ширші", ніж описувані об'єкти-елементи економічної системи (планової, ринкової та ін.). Часто лише внесення в модель яких-небудь "обмежувальних" елементів робить її гомоморфною відносно описуваного нею об'єкта. Через це моделі планової економіки були лише гомоморфними, бо в них вносилися штучні "обмеження": планові (розрахункові) ціни, планова (розрахункова) рентабельність, позаринкова система розподілу ресурсів та ін. Як тільки ці "обмеження" в теоретичній економіко-математичній моделі "знімалися", вона вступала у протиріччя з існуючою системою господарювання. Дуже яскраво показав це академік Канторович у своїй фундаментальній монографії [1]. Наведемо лише одне з його доведень: оптимально обумовлені оцінки, отримані на базі моделі раціонального використання виробничих ресурсів, є більш важливими, ніж розраховані виробничі програми (плани). Такі оцінки в той час (1960-1970 рр.) називалися по-різному (граничні чи оптимальні оцінки, тіньові ціни), але той факт, що вони не були сумісними із плановими (нормованими, середніми) цінами, був строго доведений за допомогою економіко-математичної моделі. Це означає, що система, яка планує ціни, не є ізоморфною економічною системою. Сама модель Канторовича, незважаючи на її зовнішню простоту, виявилася більш "економічною" або дійсно економічною, ніж та система господарювання підприємств, для яких вона була розроблена.

Внаслідок цього вельми поширене твердження, а саме: "ізоморфна модель може точніше, ніж гомоморфна, відбивати реальність, але на практиці всі економічні моделі – гомоморфні, бо вони спрощено та односторонньо відбивають економічні об'єкти й процеси [2] – є не повністю вірним, бо економіко-математична модель у разі її методологічно правильної побудови може бути більш повною (за елементами і зв'язками), ніж модельований об'єкт, що належить до певної економічної системи, насамперед, планово-розподільчої. Для доведення цього продовжимо приклади.

Після того, як Канторович довів пріоритетність об'єктивно обумовлених оцінок, іманентно притаманних модельованій (виробничій) системі, і особливо після того, як вони в теорії моделювання набули широку "відомість", але під іншими назвами (оптимальні або граничні оцінки, "тіньові" ціни), виникли методи декомпозиції складних (блочних) моделей багатогалузевих виробничих комплексів. Було доведено [3], що основним зв'язувальним елементом локальних моделей (підприємств, галузей) у глобальну модель (об'єднання підприємств, багатогалузеві комплекси) є саме ці внутрішньосистемні оцінки. Після цього їх правомірно почали протиставляти плановим (розрахунковим) цінам як зовнішнім і саме тому не іманентним системі. Це суперечило економічним принципам колишньої системи, яка розглядала ціни лише як елемент госпрозрахунку: при нормативних, не нижче середньогалузевих витратах (собівартості) вважалося, що такі розрахункові ціни забезпечують розширене відтворення. Основою пропорційного розвитку системи було її народногосподарське планове збалансування щодо виготовлених продуктів та спожитих ресурсів.

У той же час на основі принципів економіко-математичного моделювання та методики методів декомпозиції було доведено, що це не зовсім так. Основою збалансування (з'єднання) в систему господарювання окремих виробництв є такі оціночні показники, за означенням Канторовича, іманентно притаманні оцінці. Такий підхід був по суті вірним, близьким по ідеї економічної рівноваги, де як економічний регулятор виступають ринкові (а не планово-розрахункові) ціни.

Але зрозуміло було й інше – повністю децентралізованих виробничо-економічних систем не буває. У фундаментальних роботах [4, 5] їх автори, теоретично розв'язуючи цю проблему, використовували методи узгодження глобального оптимуму загальної виробничо-господарської системи з локальними оптимумами окремих виробництв (підприємств, галузей). Вони розглядали найбільш типовий випадок: чи досягається повне узгодження виробничих програм (локальних оптимізаційних планів) за допомогою оптимальних оцінок вироблених продуктів і оптимальних оцінок використовуваних ресурсів? За досить загальних передумов було показано, що якщо ви-

робники товарів керуватимуться лише цими оцінками як деяким аналогами ринкових цін, то в такій економічній (повністю децентралізованій) системі обов'язково буде присутня деяка кількість виробників товарної продукції, чий локальні оптимуми (інтереси) вступають у протиріччя з глобальним оптимумом (загальнодержавним інтересом). Останнє є вагомим аргументом, але на користь не державного планування, а державного регулювання. При цьому безперечно, що основним (необхідним, але за деяких умов недостатнім) регулюючим фактором економічної системи є ринкові (іманентно притаманні за Канторовичем) ціни.

Розглянутий вище загальнотеоретичний підхід до побудови економіко-математичних моделей тут необхідний для того, щоб показати суттєвий зв'язок і перехід від типових моделей “виробничого типу” до “моделей економічної рівноваги” і, крім того, зазначити, що багато попередніх теоретико-методологічних підходів до економічного моделювання містили “паростки” майбутніх моделей, особливо “перехідних” від попередньої системи через лібералізацію цін та державне регулювання.

«Рівновага-стійкість-зростання» – ця тріада достатньо глибоко досліджена західними економістами: Вальрасом, Нейманом, Гейлом, та узагальнена у фундаментальній роботі Морішими [6] “Рівновага, стійкість, зростання”. Їх праці являють собою синтез збалансованості виробництва на базі ринкових цін, як основного елемента економічної рівноваги, а також умов зростання на основі конкуренції товаровиробників та таких зовнішніх елементів, як податки й відсоткові ставки за залучений до економіки додатковий фінансовий капітал. Для будь-якої виробничо-господарської системи досягнення економічної рівноваги є невід’ємна умова її подальшого зростання або, іншими словами, розширеного відтворення, яке спирається на збільшувану ємність ринку. Збалансована система «попит-пропозиція» опосередковується ринковими цінами, які є рівноважними цінами або цінами рівноваги.

У централізованій плановій (розподільній) економічній системі на відміну від ринкової основним методом збалансування є плановий – народногосподарчий план формувався на основі досягнутих галузями базових показників. Основою народного господарства був міжгалузевий баланс. Нові планові показники досягалися шляхом залучення додаткових ресурсів, які розподілялися «зверху-донизу» першопочатково галузевим міністерствам, а потім виробничим об’єднанням і, нарешті, підприємствам.

Міжгалузевий баланс у вигляді економіко-математичної моделі має вигляд:

$$(E - \bar{A}) \bar{X} = Y,$$

де E – матриця одиничного випуску з елементами δ_i^j , у яких індекси $i=1, \dots, n$ використовуються для продуктів, що випускаються, а $j=1, \dots, n$ для так званих «чистих галузей», тобто які випускають лише один продукт: при $i=j$ коефіцієнт випуску дорівнює одиниці, а при $i \neq j$ – нулю; \bar{A} – матриця прямих витрат i -х продуктів у галузі j з елементами a_i^j , отже, a_i^{j-1} – внутрішньогалузеві витрати власних продуктів (продуктів власного виробництва); \bar{X} – вектор валових випусків x_{ij} – i -х продуктів у галузі j , при $i=j$ $x_{ii} > 0$; при $i \neq j$ $x_{ij} = 0$; Y – вектор кінцевих випусків y_i – i -х продуктів.

Міжгалузевий баланс “інертний” до цін. За будь-яких цін $P = [p_i]$ (планових, розрахункових, оптимальних, ринкових) його розрахункові параметри X не змінюються або

$$P(E - \bar{A}) \bar{X} = PY.$$

Це відкриває можливість використовувати будь-які розрахункові ціни (у тому числі й планові), бо міжгалузеві пропорції підтримуються не цінами, а штучно, наприклад, планово-розподільною системою. Для такої системи ціни завжди залишаються зовнішнім її елементом (параметром).

Ціни як зовнішній параметр присутні і в локальних виробничих системах. Для їх моделювання найбільш адекватною є “модель виробничого типу” [7]:

$$(I - A) X - Y' \geq Y^o$$

$$RX \leq R^o$$

$$SX + P Y' \rightarrow \max,$$

де I – матриця, випуску i -х продуктів в j -х галузях S – м технологічними способами; її елементи δ_i^{js} , $s = 1, \dots, m$; A – матриця прямих витрат з елементами a_i^{js} ; X – матриця валових випусків за технологічними способами з елементами x_{js} ; Y^o і Y' – відповідно матриці планових (фіксованих) і додаткових (надпланових) випусків i -х кінцевих продуктів з елементами y_i^o і y_i' ; R – матриця прямих (на одиницю випуску) витрат g -х ресурсів з елементами r_g^{js} , $g = 1, \dots, k$; R^o – вектор наявних об’ємів ресурсів r_g^o ; S – вектор витрат (у вартісному вираженні) чи собівартість, “очищена” від внутрішньовиробничих витрат у разі використання продукції власного виробництва, його коефіцієнти s_{js} визначаються відносно кожного технологічного способу – s ; P – вектор “зовнішніх” цін. Як уже обговорювалося, це можуть бути будь-які ціни, але обов'язково зовнішні відносно “модельованого” підприємства.

Підсистема $(I - A) X - Y^{\circ} \geq Y^{\circ}$ за результатами оптимізаційних розрахунків може бути перетворена в систему міжпродуктового (міжгалузевого) балансу за допомогою усереднення коефіцієнтів δ_i^{js} і α_i^{js} , при якому як важелі виступають об'єми валових випусків за відповідними технологічними способами, а саме:

$$\sum_{s=1}^m x_{js} = x_j ; \quad \frac{\sum_{s=1}^m a_i^{js} x_{js}}{x_j} = a_i^j ; \quad \frac{\sum_{s=1}^m \delta_i^{js} x_{js}}{x_j} = \delta_i^j ,$$

крім того сума $Y' + Y^{\circ} = Y$.

У локальних виробничих системах міжпродуктова (міжгалузева) збалансованість (пропорційність) досягається відносно формалізованого критерію оптимальності, формально описуваного цільовою функцією:

$$PY' - SX \rightarrow \max.$$

Дану функцію або формалізований критерій, досить важко визначити як якийсь певний показник, бо в ньому SX – витрати виробництва на весь вироблений валовий продукт, тобто $SX = \bar{S} (E - \bar{A})^{-1} (Y' + Y^{\circ})$, а ціни віднесені тільки лише до “додаткової” кінцевої продукції Y' . Для того, щоб цей формальний показник (критерій) був віднесений до всієї кінцевої продукції, необхідно, щоб Y° був цілком нульовий, а $Y' = Y$. Для цього модель повинна мати таку продуктову підсистему:

$$(I - A) X - Y = 0$$

або, що є одне і те ж саме,

$$(I - A) X = Y.$$

У цьому випадку всі балансові пропорції як у продуктивій, так і ресурсній підсистемах визначаються “зовнішніми” цінами, а не планом-завданням на виробництво кінцевої продукції.

Якщо знімається план, то виробництво орієнтується лише на “зовнішні” ціни. У такому разі цільова функція $PY - SX \rightarrow \max$ трактується економічно як “прибуток”. Природно, що у розв'язок увійдуть ті технології з ненульовими (додатними) інтенсивностями, для яких прибуток буде додатним (а не від'ємним і не нульовим). Всі інші технологічні способи не будуть використовуватися.

Таким чином, якщо відсутній централізовано встановлюваний план, єдиним регулятором виробництва (об'єму випуску) стають “зовнішні” ціни. Вони і є регулятором “економічної рівноваги” локальної виробничої системи.

Такий структурний і інтерпретаційний (економічний) підхід до модифікації моделей виробничого типу повністю відповідає теорії економічної рівноваги.

По-перше, теорія економічної рівноваги спирається, як правило, на оптимізаційні моделі. По-друге, у ході дослідження економічної рівноваги виходять з того, що кінцеві випуски продукції (товарів), залежать від цін, і ці залежності (попиту-пропозиції) вельми складні. В оптимізаційних моделях залежності, що визначають пропозицію товарів, визначаються відповідними системами або залежностями, які зв'язують в єдину систему валове і кінцеве виробництво, їх ресурсне забезпечення, витрати виробництва й ціни.

Отже, для завершення доведення того, що розглянута модифікація моделі “виробничого типу” є прообразом моделі економічної рівноваги саме на рівні окремо узятого підприємства, проведемо наступну аналогію з відомою мікромоделлю поведінки підприємства на ринку, тобто вибору підприємством оптимальних обсягів виробництва товарів [8]. Попереднє зауваження: на конкурентному ринку ціна не залежить від об'ємів виробництва на окремому підприємстві, тобто який би не був випуск його продукції, він не порушує масового попиту й ціни, як усередненого показника.

Аналітично, тобто за допомогою математичної формалізації, залежності, представлені на графіку, визначаються наступним чином:

- а) нехай X – шукані об'єми виробництва продукції, S – перемінні витрати;
- C – сталі витрати, тобто незалежні від об'ємів виробництва; P – “зовнішні” (ринкові) ціни;
- б) загальні витрати можуть бути визначені як функція:

$$F(X) = C + S(X);$$

в) прибуток представлений як різниця вартості товарної продукції і загальних витрат:

$$M(X) = PX - C - S(X);$$

г) оптимальний об'єм визначається при максимізації функції $M(X)$. Необхідною умовою оптимізації є рівність нулю її першої похідної:

$$\frac{\partial M(X)}{\partial X^*} = \frac{\partial PX}{\partial X} - \frac{\partial C}{\partial X} - \frac{\partial S(X)}{\partial X} = 0,$$

звідки

$$P = \frac{\partial S(X)}{\partial X}.$$

Останнє співвідношення економічно трактується таким чином: оптимальний об'єм виробництва на окремому підприємстві за його орієнтації на ринкові ціни досягається при рівності його граничних змінних витрат даним ринковим цінам. Якщо ціни не змінюються, дані об'єми виробництва приносять підприємству максимальний прибуток. Отже, доведено, що саме ринкові ціни і є регулятором збалансованості розвитку підприємства.

По суті до подібного висновку прийдемо, якщо аналізується вищенаведена модифікація виробничої моделі:

$$(I - A)X - Y = 0$$

$$RX \leq R^0$$

$$-SX + PY \rightarrow \max.$$

Представимо цю модель у вигляді деякої функції. Така функція, яка визначається за допомогою коефіцієнтів \bar{P} , \bar{U} , отримала назву функції Лагранжа:

$$Z(X, \bar{P}, \bar{U}) = -SX + PY - \bar{P}[(I - A)X - Y] + \bar{U}[RX - R^0].$$

Виконаємо її диференціювання та прирівняємо до нуля її першу похідну:

$$\frac{\partial Z}{\partial X} = \frac{\partial (PY - SX)}{\partial X} - \frac{\partial \bar{P}[(I - A) - Y]}{\partial X} - \frac{\partial \bar{U}[RX - R^0]}{\partial X} = 0,$$

звідки

$$P = S + PA + \bar{U}R, \quad P = \bar{P}, \quad (X^*) = \bar{U}RX^* = PY^* - SX^*.$$

Граничні витрати на виробництво продукції збігаються із "зовнішніми" (ринковими) цінами:

$$P = \bar{P} = S + PA + \bar{U}R,$$

де $(S + PA)$ – собівартість, $\bar{U}R$ – прибуток, як різниця між ціною товару і витратами на його виробництво $P - S - PA$.

За цих умов досягаються саме і об'єми виробництва, що оптимізують загальний прибуток підприємства.

Під час аналізу моделі окремого підприємства для виявлення умов економічної рівноваги встановлюється, що за такої умови досягається збалансованість між об'ємами виробництва, міжпродуктовими зв'язками й цінами. Останні завжди розглядаються як зовнішні (апріорні). Більш складні залежності, які визначають економічну рівновагу, спостерігаються під час переходу від моделювання окремого підприємства до моделювання складних виробничо-господарських систем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Канторович Л.В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 341 с.
2. Математика и кибернетика в экономике. М. 34. – Словарь-справочник. – М.: Экономика, 1971. – 223 с.
3. Дангиц Дж., Вульф Ф. Алгоритм разложения для задач линейного программирования. – Математика. – 1964, т. 8. Вып. 1. – С.151–160.
4. Гранберт А.Г. Математические модели социалистической экономики. – М.: Экономика, 1978. – 351 с.
5. Лурье А.Л. Абстрактная модель оптимального хозяйственного процесса и объективно обусловленные оценки. – Экономика и мат. методы, 1962. – 2; Вып. 1. – 12–30 с.
6. Моришима М. Равновесие, устойчивость, рост многоотраслевой анализ. – М.: Наука. – М., 1972. – 280 с.
7. Точилин В.А. Цены и оптимизация межотраслевых связей. – К.: Наукова думка, 1979. – 222 с.
8. Бакаев О.О., Карагодова О.О., Кутах Ю.О. Основы микроэкономики. – Київ, КУЕТТ, 2004. – 269 с.

Методология перехода от моделей «производственного типа» к моделям «экономического равновесия»

В.А. Точилин, С.В. Куреня

Предложен один из методов трансформации моделей оптимизации систем производственного типа в моделях экономического равновесия. Рассматриваются структурные особенности, внутренние и внешние параметры такого превращения и адекватность моделей свойствам рыночных структур.

Ключевые слова: модели, экономическое равновесие, производственный тип, экономико-математическая модель, процессы, явления.

Methodology of transfer from the production type models to economic equilibrium models

V. Tochilin, S. Kurenya

One of methods of transformation of models of optimization of the systems of production type is offered in the models of economic equilibrium. Structural features are examined, internal and external parameters of such transformation to adequacy of models to properties of structures of markets.

Key words: models, economic even, production type, ekonomika-matematichna model, processes, phenomena.

УДК 338.439.02 (477)

ДОЛГИЙ О.А., д-р наук з держ. управління

Білоцерківський національний аграрний університет

КОЛОМІЄЦЬ Т.А., наук. співроб. відділу досл. проблем фін. безпеки

НДЦ з проблем оподаткування

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто інформаційні аспекти забезпечення продовольчої безпеки держави. За результатами дослідження сформовано блок відомостей за класифікаційними групами, що у контексті продовольчої безпеки держави комплексно характеризують загальні питання забезпеченості населення продуктами харчування, їх відповідність стандартам якості, окремі показники діяльності суб'єктів господарювання у галузі обігу продовольства, а також органів влади і громадських організацій у сфері контролю якості цієї продукції.

Ключові слова: продовольча безпека, інформаційне забезпечення продовольчої безпеки, продукти харчування, якість продуктів харчування.

Постановка проблеми. Системна економічна криза, яка негативно відбивається на функціонуванні підприємств усіх галузей вітчизняного національного господарства, зокрема, і його агропромислового сектору, обмеженість окремих видів власних продовольчих ресурсів України поставили на порядок денний актуальне завдання щодо підвищення ефективності державної політики із забезпечення продовольчої безпеки та її належної інформаційної підтримки. Важливість розв'язання окресленого питання, серед іншого, зумовлюється й тим, що задоволення нагальних потреб країни у продовольстві, до певної міри, залежить сьогодні від імпорту (рис. 1), на жаль, не завжди якісного.

За офіційними даними, оприлюдненими Мінекономіки України, із загального обсягу спожитих 2007 року продуктів, частка імпортних складала: рибопродукти – 71,1 %, фрукти – 64, рослинна олія – 56,5 % (в основному, через закупівлю пальмового масла для потреб харчової промисловості) [1]. Певний відсоток продуктів харчування, в тому числі імпортних, частина яких, на відміну від вітчизняних, реалізується за більш високими цінами, що підвищує вартість життя населення країни, мають низьку якість і ставлять під загрозу здоров'я багатьох людей. Це підтверджують непоодинокі випадки отруєнь. За даними Союзу споживачів України та Української асоціації споживачів, смертність населення країни від отруєнь небезпечними продуктами харчування сьогодні перевищує смертність від нещасних випадків на виробництві [2,3].

Наразі, у країні склалися несприятливі тенденції, призупинення розвитку яких потребує належної інформаційної підтримки політики держави у досліджуваній сфері – вжиття комплексу заходів з надання відповідальним та іншим зацікавленим особам систематичної інформаційної допомоги, спрямованої на досягнення визначеної мети й ефективне виконання державних завдань із забезпечення продовольчої безпеки, – як гарантії прийняття виважених управлінських рішень і належного контролю державних органів, громадських організацій та населення, перш за все, за якістю продуктів харчування, що імпортуються, а також виробляються в Україні.

Аналіз останніх публікацій. Питання інформаційного забезпечення реалізації державних заходів, за різними напрямками, у своїх роботах досліджували В. Брижко, М. Дітковська, Д. Дубов,

Р. Калюжний, М. Лепа, Ю. Лисенко, А. Панчук, В. Тронь, В. Цимбалюк та ін. Але, що стосується інформаційної підтримки реалізації політики держави у сфері продовольчої безпеки, то, як свідчить узагальнення останніх публікацій, на думку авторів, зазначений аспект проблеми в теорії висвітлено недостатньо.

Мета дослідження – вивчення інформаційних аспектів щодо підтримки політики держави у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

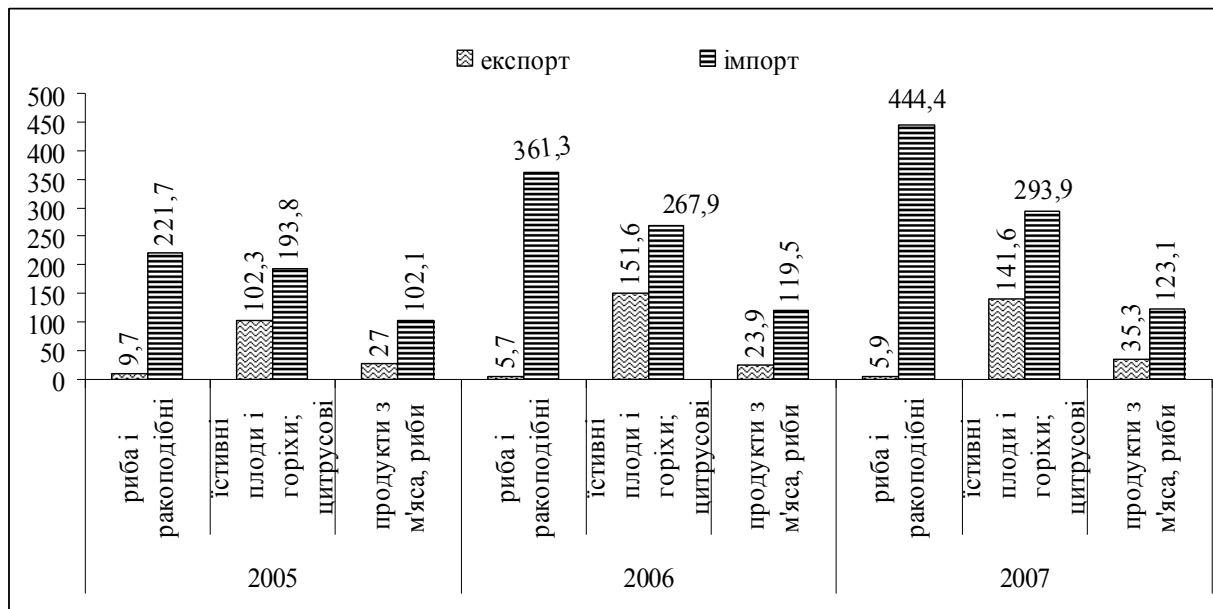

Рисунок 1 – Динаміка експорту-імпорту окремих видів товарів (2005–2007 рр.)

Джерело: Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Матеріал і методи досліджень. У роботі використані загальні й спеціальні методи дослідження. Серед них такі, як абстракції, дедукції й індукції, класифікації, узагальнення, системного підходу до вивчення явищ, що досліджуються, та ін.

Результати дослідження та їх обговорення. Переходячи до висвітлення досліджених аспектів проблеми, перш за все, зазначимо, що поняття «інформація» в теорії пов'язується не тільки з передачею відомостей, але й з наступною їх інтерпретацією, що забезпечує інформаційну взаємодію. Остання ж передбачає, що об'єктом спостереження і вивчення є особливості власне процесу передачі/приймання та усвідомлення відомостей [4]. Відносно предмета нашого дослідження зазначені теоретичні положення зумовлюють необхідність визначення відомостей щодо продовольчої безпеки для передачі/приймання та усвідомлення суб'єктами інформаційних відносин у досліджуваній сфері. Відповідь на це питання спробуємо знайти в процесі аналізу основних структуроутворювальних елементів поняття продовольчої безпеки. Для цього звернемося до матеріалів досліджень та інших джерел.

Так, В. Ілляшенко вказує, що «національна продовольча безпека України – це гарантована здатність держави на принципах самозабезпечення базовими продуктами та їх економічної й фізичної доступності, незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов, задовольняти потреби населення продуктами харчування в необхідних обсягах, асортименті і якості на рівні, який забезпечує здоров'я та розвиток кожної людини»[5]. Інший дослідник – С. Дем'яненко, розрізняючи поняття «продовольча безпека країни» та «продовольча безпека громадян», щодо останньої також наголошує, що продовольча безпека громадян визначається як фізичною наявністю продовольства, так і його економічною доступністю для громадян [6].

У нормативно-правових актах, наприклад, у наказі Мінекономіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 р. №60, поняття «продовольча безпека» розглядається як «такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну й політичну стабільність у суспільстві, стійкий та

якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави» [7]. Дещо інакше розглядають це поняття автори проекту Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 07.09.2005 р. № 8098 – як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну й економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність» [8].

Цікавий підхід до тлумачення цього поняття застосовано за кордоном. Зокрема, у Російській Федерації автори проекту Доктрини «Продовольча безпека Російської Федерації» визначають поняття продовольчої безпеки як «стан економіки, при якому забезпечується продовольча незалежність держави і гарантується фізична та економічна доступність продовольства для всього населення у кількості та якості, не нижче раціональних норм споживання, в об'ємах, необхідних для активного і здорового життя» [9]. У Плані дій Світового саміту з харчових продуктів пропонується вважати, що «продовольча безпека – це коли всі люди в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних і поживних продуктів, які відповідають їхнім харчовим потребам та уподобанням і забезпечують активне й здорове життя» [10].

Незважаючи на різноманітні підходи до тлумачення поняття продовольчої безпеки, узагальнення теорії та положень чинних нормативно-правових актів, що регулюють економічні відносини у галузі обігу продовольства, та інших джерел, на нашу думку, свідчить про наступне.

Більшість авторів, поряд з іншими структуроутворювальними елементами – фізична наявність продовольства, фізичний та економічний доступ до продуктів; захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави; стабільність продовольчого забезпечення; продовольча незалежність тощо – пов'язують продовольчу безпеку із: самозабезпеченням продуктами харчування та їх якістю або безпечністю (забезпечується стандартизацією і сертифікацією продуктів, технічними регламентами, організацією належного контролю якості та іншими заходами). На наш погляд, саме останні структурні елементи поняття продовольчої безпеки є базовими для розуміння його сутності й зумовлюють необхідність їх широкого інформаційного висвітлення та усвідомлення. Це, зокрема, узгоджується з нормативно-правовими актами, що регулюють інформаційні відносини у сфері обігу продовольства, в тому числі безпосередньо – із ст. 3 «Державне забезпечення безпечності та якості харчових продуктів» розділу 2 «Участь держави у забезпеченні безпечності та якості харчових продуктів» Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 6 вересня 2005 року № 2809-IV, де передбачено «...інформування та підвищення обізнаності виробників, продавців (постачальників) і споживачів стосовно безпечності харчових продуктів та належної виробничої практики». Тому, з метою належного забезпечення зазначеного положення чинного законодавства, доцільно конкретизувати його переліком інформації, яка б всебічно й об'єктивно характеризувала стан забезпечення та якість продуктів харчування.

Проведене дослідження дозволяє запропонувати блок таких відомостей, що повинні більш повно висвітлювати питання забезпечення і якості харчових продуктів, за наступними класифікаційними групами:

1) *інформація загального характеру*, (стосовно показників обсягів виробництва і реалізації на національному та місцевому рівнях життєво важливих продуктів харчування; рівня і динаміки цін на продукти харчування; рівня їх споживання в цілому та у розрізі соціальних груп населення, динаміки змін цього рівня для виявлення загальних і місцевих тенденцій з метою своєчасного реагування на такі зміни; стану і тенденцій розвитку внутрішнього й зовнішнього ринків сільськогосподарської сировини і продовольства та окремих продуктових секторів; виконання державних та регіональних програм щодо продовольчої безпеки, результатів реалізації заходів стосовно підвищення рівня продовольчої безпеки та ін.);

2) *інформація щодо стандартів якості, встановлених для продуктів харчування*, що: а) виробляються в Україні і б) імпортуються в країну (національні стандарти – державні і галузеві, норми, нормативи, в тому числі індикатори якості продуктів харчування, відомості про вміст ГМО, міжнародні і європейські стандарти, національні стандарти, гармонізовані з міжнародними та європейськими тощо);

3) *інформація стосовно суб'єктів господарювання у сфері обігу продовольства* (їх місцезнаходження, наявність дозволів (ліцензій), переліки продукції, що виробляється чи реалізується

ся; дані про види та характеристики продукції, яка виробляється або реалізується (щодо генетично модифікованих організмів, оцінки харчових добавок, контамінантів, залишків ветеринарних препаратів, пестицидів, мікробіологічних ризиків та ін.); яким національним стандартам, а також стандартам, гармонізованим з міжнародними та європейськими, відповідає; кількість підтверджених скарг споживачів щодо якості продуктів харчування – за їх видами та характеристиками, та ін.);

4) *інформація про органи влади, їх підрозділи, уповноважені вживати контрольні заходи щодо якості продуктів харчування, а також громадські організації, які опікуються питаннями якості продовольства* (адреси, телефони, обсяг повноважень, результати діяльності тощо).

Необхідно також реально забезпечити вільний доступ до цієї інформації населення та обов'язок державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування доводити цю інформацію до споживачів у порядку, чітко визначеному ст. 21 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ, шляхом: опублікування в офіційних друкованих виданнях або поширення інформаційними службами відповідних державних органів і організацій; опублікування в друкованих засобах масової інформації або публічного оголошення через аудіо- та аудіовізуальні засоби масової інформації; безпосереднього доведення її до заінтересованих осіб (усно, письмово чи іншими способами); надання можливості ознайомлення з архівними матеріалами; оголошення її під час публічних виступів посадових осіб.

Ураховуючи стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, підвищенню ефективності інформаційної підтримки державної політики у сфері продовольчої безпеки суттєво сприяло б створення відповідних інформаційних ресурсів. Наприклад, у мережі Інтернет створити й утримувати за державний кошт – на регіональному і державному рівнях (в останньому випадку – для великих виробників продовольчої продукції, посередницьких фірм і торгових об'єднань, діяльність яких має міжрегіональний характер) Веб-сторінку «Виробники та реалізатори продовольчої продукції» для розміщення відповідної інформації, з відкритим і безкоштовним доступом до неї.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження інформаційної підтримки державної політики у сфері продовольчої безпеки, насамперед, доцільно спрямовувати на обґрунтування забезпечення та створення належних умов для безперешкодного доступу населення до повної і достовірної інформації стосовно продуктів харчування. Така інформація повинна всебічно й об'єктивно висвітлювати їхні характеристики, особливо стосовно якості, що на практиці, як свідчить проведене дослідження, дотримується не завжди. На нашу думку, вільний доступ до цієї інформації в умовах конкуренції змусить суб'єктів господарювання на ринку обігу продовольства більш відповідально ставитися до вимог держави із забезпечення споживачів якісними продуктами харчування, сприятиме підвищенню ефективності заходів, котрі вживаються в країні щодо продовольчої безпеки. На практиці це дозволить кожному споживачу, виходячи із своїх можливостей, здійснювати вільний вибір продуктів задля задоволення власних потреб з метою підтримання нормального рівня життєдіяльності, однією з важливих умов чого і виступає належний ступінь продовольчої безпеки держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Оприлюднений звіт про продовольчу безпеку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/print.php.news=/archive/2008/08/13/0926655-8.html>
2. Динаміка смертності від нещасних випадків, вбивств, самогубств та інших зовнішніх дій у побуті за окремими причинами смерті [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/news/article;122>
3. Споживачі України – об'єднуйтеся! [Електронний ресурс] / Союз споживачів України. – Режим доступу: http://consumerunion.org.ua/press.php?art_id=114
4. Е-будущее и информационное право / В.М. Брижко, В.С. Цимбалюк, А.А. Орехов, О.Н. Гальченко; Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.А. Калюжного, д-ра экон. наук, проф. М.Я. Швеца. – К.: Интеграл, 2002. – С. 179 (264 с.).
5. Ільяшенко В.А. Продовольча безпека як складова державної агропродовольчої політики України // Економіка та держава. – 2008. – № 6. – С. 99 (С. 99-101).
6. Дем'яненко С. Яка аграрна політика потрібна Україні? // Дзеркало тижня – № 17 (492), 30 квітня – 15 травня 2004 – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2080/46375/>

7. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. №60 [Електронний ресурс]: ЛІГ АБізнесІнформ, 2009.
8. Про продовольчу безпеку України: Проект Закону України, реєстраційний № 8098 від 07.09.2005 р. [Електронний ресурс]: ЛІГ АБізнесІнформ, 2009.
9. Законодавство РФ: «Консультант Плюс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/>
10. Власов В. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері // Економіка України. – 2006. – № 3 (532). – С. 75-80.

Информационная поддержка политики государства в сфере обеспечения продовольственной безопасности

А.А. Долгий, Т.А. Коломнец

В статье рассматриваются информационные аспекты обеспечения продовольственной безопасности государства. В результате исследования сформирован информационный блок, состоящий из классификационных групп. В контексте продовольственной безопасности государства, содержащиеся в них сведения позволяют комплексно освещать общие вопросы обеспеченности населения продовольствием, его соответствие стандартам качества, отдельные показатели деятельности субъектов хозяйствования в сфере оборота продовольствия, а также органов власти и общественных организаций в области контроля за качеством продовольственных товаров.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, информационное обеспечение продовольственной безопасности, продовольственные товары, качество продовольственных товаров.

Informative provision of the state policy in the field of food security

O. Dolgiy, T. Koloniets

The informative aspects of providing of food safety of the state are researched in the article. Informational block was formed after classification groups, resulting from the research, that in the context of food safety of the state characterize the general questions of material well-being of population food stuffs, their accordance to the standards of quality, separate performance of economical enterprises in industry appeal of food indicators, and also state authorities and public organizations in the field of control of quality of this products.

Keywords: food safety, informative supply of food safety, food stuffs, quality of food stuffs.

УДК 656.34(95)

ГРУЩИНСЬКА Н.М., канд. екон. наук

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ ДО СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглядаються питання розвитку сільського господарства країн Європейського Союзу та України, аналізується вплив Єдиної аграрної політики ЄС на економічні інтеграційні процеси в Україні у контексті вступу до Світової організації торгівлі.

Ключові слова: сільське господарство, Європейський Союз, Світова організація торгівлі, глобалізація, регіоналізація, квота, тариф, економічна безпека.

Постановка проблеми. В процесі адаптації національної економіки до економік країн – членів ЄС збереження незалежності щодо вибору напрямів, форм темпів розвитку стратегічних галузей є надзвичайно важливим для забезпечення економічної безпеки держави. Відповідно, застосування протекціоністських заходів не дасть змоги вирішити всі проблеми економіки України. Тому вироблення ефективної стратегії захисту національних інтересів України на внутрішньому ринку в умовах європейської інтеграції має органічно поєднуватися з активною політикою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, зміцнення провідних галузей економіки, а також інтенсивним розвитком демократичних та ринкових інститутів.

Аналіз останніх публікацій та досліджень свідчать про широку зацікавленість вчених питаннями Європейського Союзу, його інтеграційними процесами та процесами всередині організації, структурними змінами у промисловості й сільському господарстві та їх впливом на економіку України. Особливої актуальності набувають зазначені питання після вступу України до Світової організації торгівлі. Дослідженням вказаних питань займаються такі науковці як Сіденко С., Новицький В., Білоус О., Чужиков В., Будкін В., Філіпенко А., П'ятницький В., Пашко М., Барановський О., Ніколаєва Є., Грицяк І.[1–17]. Автором використані такі методи дослідження, як історичний, порівняльний, ретроспективний аналізи для порівняння та зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, проведено розгляд теоретичних питань з метою визначення поняттєво-категоріального апарату; синтез загальної інформації та її аналіз.

Метою статті є дослідження структури сільського господарства країн Європейського Союзу та України, їх вплив на економічні інтеграційні процеси в Україні в контексті вступу до Світової організації торгівлі.

Матеріал і методи дослідження. Були поставлені такі завдання: ознайомитися з факторами виробництва, та відповідно до них визначити місце України в міжнародному поділі праці; вивчити сучасну систему Єдиної аграрної політики Європейського Союзу; дослідити наслідки вступу України до Світової організації торгівлі; розглянути перспективи та внести пропозиції щодо вдосконалення співпраці України та країн Європейського Союзу, особливо під впливом приєднання України до СОТ.

Результати досліджень та їх обговорення. Геоелектронічна та номенклатурна диверсифікація, динамізм кількісного зростання зовнішньоекономічних зв'язків будь-якої країни, а тим більше – такої, що знаходиться в регіоні Центрально-Східної Європи, за сучасних умов спираються на її належність до певних регіональних економічних структур, процесів та угруповань. Особливе місце в цьому аспекті займає розвиток відносин із світовим лідером серед регіональних об'єднань – Європейським Союзом. Дійсно, Євросоюз відіграє структуроформуючу роль при формуванні моделей відкритих економік країн Центрально-Східної Європи, механізму співробітництва з Україною. В цьому аспекті питань важливим є аналіз стану європейської інтеграції країн регіону та процесів управління інтеграцією, а також порівняльний аналіз їх інтеграційних успіхів та відповідних перспектив для України.

Історичне дослідження теоретичних основ міжнародної торгівлі чітко підтверджує необхідність розвитку саме сільського господарства, як каталізатора становлення, підтримки та розвитку загальних тенденцій економіки країни. Теорія фізіократів, що базувалася на розвитку землеробства, теорія відносних переваг Д.Рікардо, теорія Хекшера – Оліна підтверджують необхідність становлення країни на світовому ринку, враховуючи її спеціалізацію, яка визначається згідно з фактороінтенсивністю та факторонасиченістю. Факторонасиченість – показник, який визначає наскільки в країні присутні фактори виробництва. Фактороінтенсивність – показник, який визначає скільки необхідно фактора виробництва для випуску певного товару. Ці показники для України можна визначити наступним чином: згідно з природно-кліматичними характеристиками України, основним фактором виробництва слід визначити природні ресурси. Так, на кінець ХХ ст. в Україні виявлено і розвідано корисних копалин більше 80 видів: кам'яне вугілля, горючі сланці й торф, проте є дефіцит рідких і газоподібних вуглеводнів; понад 2500 родовищ торфу, що зосереджені переважно в Поліссі, є сировинним ресурсом для паливної промисловості. Найбагатша Україна на рудні металеві корисні копалини, насамперед, руди чорних металів. На її території сконцентровано до 20% світових ресурсів марганцевих руд, найбільше яких видобувається в Нікопольському родовищі [15]. Статистика щодо природних ресурсів України підтверджує можливість розвитку в країні таких галузей економіки, як машинобудування, металургійна промисловість, хімічна промисловість.

Земля – один з найбільш універсальних природних ресурсів, необхідний для всіх галузей господарства, і одночасно – предмет та засіб праці. Загальний земельний фонд України становить близько 603,6 тис. км², з яких 71,2% становлять сільськогосподарські землі, головним чином сільськогосподарські угіддя, якими зайнято майже 70% території України (у тому числі: рілля – 55,1%, багаторічні насадження – 1,7, сіножаті й пасовища – 12,5%). Структура сільськогосподарських угідь значно впливає на регіональні особливості розміщення сировинної бази агропромислового комплексу. Саме тому вони викликають особливий інтерес. Показник забезпеченості населення сільськогосподарськими угіддями вважають найбільш об'єктивним під час економічної оцінки земельних ресурсів [15]. В Україні він складає 0,8 га на одного жителя, з них 0,65га становить рілля. За цими показниками Україна займає перше місце в Європі. Проте особливе значення має продуктивність земель, яка залежить від природної родючості ґрунтів. В Україні зосереджено 25% покритих чорноземом площ світу. В той же час у найближчій перспективі прогнозується значна зміна структури землекористування. Найважливішим у цих змінах є зростання чисельності фермерських землеволодінь і подальша приватизація землі, що повинно підтверджуватися відповідним законодавством.

Робочу силу, як другий фактор виробництва, можна класифікувати як кваліфіковану та некваліфіковану. Причому показники підтверджують, що кількість досвідчених працівників саме в сільськогосподарській сфері на 30% менша, ніж в інших, тобто не вистачає лінійних робітників

та спеціалістів для розумової підтримки агропромислового комплексу[16]. На жаль, такі фактори виробництва, як капітал та технології залишаються не на перших позиціях, що визначають спеціалізацію країни. Відповідно, базовими факторами є природні ресурси, а особливо земельні та робоча сила, що само собою створює умови для розвитку аграрного сектору економіки України, як лідируючого та такого, що підтримує економіку країни і формує конкурентоспроможність національного товаровиробника.

Низка галузей економіки України (чорна металургія, сільське господарство, легка та харчова промисловість і деякі інші), які сьогодні відіграють в ній пріоритетну роль, недостатньо вписуються у пріоритети розвитку єдиного ринку ЄС, що може зумовити його дестабілізацію в разі швидкого входження України в європейські структури. Рівень міжнародної конкурентоспроможності основної маси вітчизняних підприємств сьогодні настільки відстає від рівня ЄС, що прийняття єдиних правил конкуренції ЄС викличе в Україні неминучий та швидкий крах багатьох з них. Фінансовий стан України не дозволяє, і в найближчій перспективі навряд чи буде дозволяти витримувати важкий тягар внесків до бюджету ЄС.

Внаслідок розширення СОТ за рахунок України для аграріїв, з одного боку, відкриваються додаткові можливості доступу до зовнішніх ринків; відбувається стимулювання технологічного оновлення та переозброєння аграрного виробництва відповідно до світових стандартів внаслідок збільшення іноземних інвестицій в АПК; збільшується передбачуваність, прозорість та послідовність економічної політики уряду у сфері сільського господарства, що зменшує ризики ведення бізнесу та стимулює інвестиційну діяльність у секторі, розширення сприяє прискоренню структурних реформ в аграрному секторі; скороченню транспортних та інших витрат на ведення бізнесу агровиробників (гарантований вільний транзит через територію країн-членів СОТ, зменшення ризиків тощо), що, врешті решт, сприяє підвищенню конкурентоздатності української аграрної продукції [9]. З іншого боку, серед негативних наслідків для аграрного сектору від набуття Україною членства в СОТ слід відмітити зменшення рівня граничних тарифів ввізного мита, що може призвести до тиску імпорту на ті галузі АПК, які не мають переваг щодо рівня собівартості (виробництво цукру), а також на ті, що отримували значну державну підтримку (виробництво м'яса птиці й свинини) і, як результат, можливе звуження внутрішнього ринку збуту для цих товаровиробників.

Важливим питанням у розвитку сільського господарства України в контексті зближення з СОТ є запровадження субсидій. Тому нині доводиться скорочувати ті види субсидій, які підпадають під заборону або обмеження згідно з Угодою про сільське господарство, відповідно збільшуючи дозволені субсидії — на фінансування дослідницьких, навчальних, консультативних та маркетингових програм, створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки, страхування та гарантування безпеки доходів, виплати на відшкодування збитків від стихійних лих, допомогу на структурну перебудову, виплати за програмами охорони довкілля та регіональними програмами допомоги [9].

Розглядаючи Єдину аграрну політику Європейського Союзу, можна відзначити, що порівняно із зовнішніми відносинами або станом економіки сільське господарство може виглядати менш важливим питанням, проте ЄАП є найбільшою сферою видатків ЄС. Частка сільського господарства у ВВП ЄС складає майже 3%, на сектор припадає 6% зайнятого працездатного населення ЄС. Сільське господарство являє собою економічний сектор, де процес європейської інтеграції найбільш розвинений. В результаті проведення узгодженої аграрної політики всі країни ЄС отримали можливість продавати свою продукцію за цінами, значно вищими за середньосвітові, в окремих випадках на 30% і більше. Єдина політика забезпечує абсолютний пріоритет закупівлі сільськогосподарської продукції у фермерів країн ЄС перед імпортом. В останні роки важливим напрямом цієї політики стало скорочення перевиробництва сільськогосподарської продукції та підтримка дрібних фермерів.

Єдина аграрна політика – це узгоджені дії країн ЄС щодо забезпечення стабільності постачання сільського господарства за стабільними цінами, підвищення продуктивності сільського господарства, підтримки життєвого рівня фермерів, виправданого рівня роздрібних цін [2]. Основними елементами Єдиної аграрної політики ЄС є наступні:

- єдині ціни на сільськогосподарську продукцію всередині ЄС і єдиний механізм їх підтримки. Мінімально допустимі ціни на найважливіші сільськогосподарські продукти визначаються

заздалегідь. Якщо ринкові ціни знижуються більш ніж на 10% за встановлений рівень, органи ЄС здійснюють гарантовану закупівлю даного продукту, забезпечуючи підтримку рівня цін;

- свобода торгівлі сільськогосподарською продукцією всередині ЄС, відсутність тарифних і кількісних обмежень; єдині правила зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією з третіми країнами та єдиний митний тариф;

- єдине фінансування сільського господарства через Європейський фонд орієнтації і гарантії сільського господарства (ФЕОГА), на підтримку якого припадає більше половини бюджету ЄС. Кошти для орієнтації призначені для підвищення продуктивності і модернізації сільськогосподарського виробництва, а кошти гарантії, які складають 3/4 суми Фонду, спрямовуються безпосередньо на підтримку цін. ФЕОГА формується за рахунок компенсаційних зборів, що стягуються за імпорту сільськогосподарської продукції з третіх країн, відрахувань від мита на промислові товари, що ввозяться, прямих внесків з бюджету ЄС, надходжень від ПДВ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Всередині Європейського Союзу аграрна політика ефективно організована як на національному рівні, так і на рівні Союзу. Вона представляє інтереси фермерів та села загалом, а також індустрію сільськогосподарських поставок і велику частку промисловості з переробки продовольства. Єдина аграрна політика країн ЄС визначалася, перш за все, регулюванням експорту та імпорту. Передбачено, наприклад, стягнення спеціальних платежів під час імпорту в країни ЄС зернових культур; введена система імпортних та експортних ліцензій на торгівлю яловичиною, зерновими, молоком та молочними продуктами за межі ЄС; передбачена виплата різниці між світовими цінами та цінами Союзу. Більш високі ціни, порівняно зі світовими, встановлюються з метою підтримки своїх товаровиробників, але це стало обтяжливим для бюджету ЄС та окремих його членів. Корективи, внесені у сільськогосподарську політику Союзу, були спрямовані на зменшення дотації аграрному сектору та припинення зростання бюджетних коштів на дотації сільськогосподарським товаровиробникам, внаслідок чого були змінені квоти на окремі види продукції, введені фінансові санкції за перевиробництво деяких продуктів тощо. Таким чином, відбувся перехід від цінової підтримки виробництва та експортних дотацій до прямої підтримки безпосередньо фермерів, що пов'язано зі скороченням використання виробничих факторів (землі, худоби) та передчасним виходом на пенсію.

Для країн Східної Європи початку перебудови було характерне суттєве обмеження втручання держави в розвиток аграрного сектору з метою досягнення так званого «ринкового саморегулювання» сільського господарства. Результатом такої політики стало різке загострення аграрної кризи в регіоні. Тому на сучасному етапі необхідно створювати нову систему державного регулювання сільськогосподарської сфери, спрямованої як на впорядкування внутрішнього аграрного ринку, так і на регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

Нова аграрна політика України повинна мати зовнішньоекономічне, інтеграційне спрямування, зумовлене її вступом до СОТ та підготовкою до вступу до ЄС. Запровадження аграрної європейської системи в Україні – необхідна умова забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору на європейському ринку. Однак система державної підтримки та регулювання сільського господарства в Україні надто деформована і відстає від цивілізаційного розвитку та від європейських стандартів. Україні потрібно орієнтуватись на нові підходи аграрної політики ЄС, сформовані на основі великого досвіду, націлені на підтримку розвитку сільської території загалом.

З метою забезпечення адаптації сільського господарства України до відкритої ринкової аграрної економіки потрібно, враховуючи національні (політичні, економічні, правові) традиції, створити ефективний механізм регулювання сільського господарства, окремих його галузей (рослинництво, тваринництво), обираючи перевірену в Західній Європі і США модель ведення екологічного сільського господарства (його ще називають органічним, біологічно чистим, зеленим, альтернативним, натуральним).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гі Ферхофшгадт Сполучені штати Європи. Маніфест для нової Європи / Пер.з англ. – К.: К.І.С., 2007. – 68 с.
2. Ніколас Мусис. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Пер.з англ. – К.: К.І.С., 2005. – 466 с.
3. Філіп Тоді. Нарис історії Європейського Союзу / Пер. з англ. – К.:К.І.С., 2001. – 142 с.
4. Основні напрями бюджетної політики на 2006 рік / Мін-во фінансів України, 2005.
5. Білоус О.Г., Мацейко Ю.М. Глобальна перспектива і сталий розвиток. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.

6. Міжнародна економічна інтеграція на початку XXI століття / За ред. А.С. Філіпенка: Монографія. – К.: Знання України, 2003. – 320 с.
7. Довідник з інф. джерел про Європейський Союз в Україні. – К., 2005.
8. Європа у 12 уроках/Паскаль Фонтейн. – К., 2005. – 56 с.
9. Осташко Т.О. Сільське господарство в умовах СOT і ЄС. – К., 2005.– 72 с.
10. Пашков М., Чалий В. Україна і розширення ЄС: проблеми, наслідки, перспективи // <http://www.uceps.org/ua/print>
11. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади: Монографія. – К.: К.І.С., 2006. – 396 с.
12. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз: Курс європейської інтеграції. – К.: К.І.С., 2006. – 696 с.
13. Жуано Д. Світова організація торгівлі. – К.: К.І.С., 2006. – 120 с.
14. Європейська і євроатлантична інтеграція очима молоді: Збірка робіт. – Х., 2006. – 170 с.
15. <http://menr.gov.ua/cgi-bin/go/> Міністерство охорони навколишнього природного середовища.
16. <http://www.ukrstat.gov.ua/> Державний комітет статистики України.
17. Europe: Economic and Financial Affairs. — Brussels: Commission of the European Communities, 2006.

Развитие сельского хозяйства Украины в контексте вступления во Всемирную организацию торговли и опыт стран Европейского Союза

Н.М. Грушинская

В статье рассматриваются вопросы развития сельского хозяйства стран Европейского Союза и Украины, проводится анализ влияния единой аграрной политики ЕС на экономические интеграционные процессы в Украине в контексте вступления во Всемирную организацию торговли.

Ключевые слова: сельское хозяйство, Европейский Союз, Всемирная организация торговли, глобализация, регионализация, квота, тариф, экономическая безопасность.

Development of agriculture of Ukraine in the context of entering into world trade Organization and experience of countries of European Union

N.Grushchynska

The article considers the problems of structure agriculture of the European Community and Ukraine. Influence common agriculture politics of European Community on the economic integration processes in Ukraine. Collaboration between Ukraine and WTO.

Keywords: agriculture, European Soyuz, World organization of trade, globalization, revivifying, quota, tariff, economic security.

УДК 658.15:338.124.4

ДУДНИК М.О., аспірант

Науковий керівник – **ГРЕЩАК М.Г.**, канд. екон. наук, професор
Київський національний економічний університет ім.В. Гетьмана

**УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ КОМПАНІЇ
В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Дослідження присвячене формуванню теоретичних і методологічних підходів антикризового управління витратами. Обґрунтована необхідність розробки комплексної системи управління витратами з метою збільшення вартості компанії. Невід’ємною частиною антикризового управління організацією є аналіз безбитковості. Розглянуті методи виробничої калькуляції в ході аналізу безбитковості (абсорбшинг-костинг та дірект-костинг). Використання запропонованих методів сприяє створенню наукового підґрунтя скорочення витрат.

Ключові слова: управління витратами, антикризове управління, точка безбитковості, зона релевантності, метод ABC.

Постановка проблеми. Явища, пов’язані з світовою фінансово-економічною кризою, яка розпочалась у 2008р. в США та поширилась по всьому світу, зумовлюють потребу в перегляді існуючих прийомів управління. Багато підприємств не можуть пристосуватися до нових екстремальних економічних умов, що є наслідком загальної трансформаційної кризи економіки, через відсутність дієвого антикризового регулювання з боку держави, нерозвиненість механізмів саморегулювання фінансової інфраструктури, невідповідність менеджерів до застосування складних ринкових інструментів, недостатність управлінської культури в Україні. Важливою характеристикою першого етапу кризи, що припала на друге півріччя 2008р., в Україні є збільшення кількості збиткових і неплатоспроможних підприємств. За таких умов особлива увага приділяється пошуку механізмів антикризового управління. Найбільш популярним підходом в антикризовому управлінні, що застосовується переважною більшістю компаній та забезпечує найбільших ефект, є зниження витрат.

Мета досліджень – узагальнення інструментів управління витратами та пошук специфіки застосування прийомів управління витратами в умовах кризи.

У ході дослідження вирішено такі завдання:

- визначено необхідність управління витратами в компанії;
- виявлено цілі управління витратами в умовах кризи;
- визначено особливості управління витратами підприємства, що опинились у кризовому стані;
- викладено сутність концепції аналізу беззбитковості;
- обґрунтовано вибір методу виробничої калькуляції під час аналізу беззбитковості.

Результати досліджень та їх обговорення. Методологічною і теоретичною основою вивчення проблеми є праці іноземних і вітчизняних вчених, присвячені проблемам антикризового управління. Серед них можна виділити фахівців, що розглядають кризи з погляду психологічних, структурно-технологічних, соціокультурних підходів (С.Альбрехт, Д.Александр, Р.Кохен, Г.Стівенсон, Р.Стюарт, Дж.Хабермас, М.Хаслум) і тих, хто розуміє кризу як крах і банкрутство (Е.І.Альтман, Л.П.Белих, С.Г.Беляєв, А.Дж.Дунлеп, К.А.Кирсанов, Э.М.Коротков, Х.Д.Платт, С.А.Попов, Г.Саттон, Н.В.Родіонова, Е.А.Уткін). Проте перша група вчених розглядає лише окремі кризові ситуації, а друга – вважає пріоритетами антикризового управління переважно відновлюючі заходи в разі виникнення фінансових складнощів або в контексті процедури банкрутства при зовнішній санації і ліквідаційних заходах. Цілі антикризового управління в цьому випадку формулюються як виведення організації з кризи, відновлення платоспроможності.

Зміст та методи управління витратами значною мірою залежать від цілей, що стоять перед організацією, та конкретної ситуації. Якщо підприємство знаходиться в кризі, його основна діяльність завдає серйозних збитків і не дозволяє виконувати поточні зобов'язання, то управління витратами може бути інструментом реалізації швидких, короткострокових заходів фінансового оздоровлення. Якщо підприємство виглядає зовні благополучним, проте вартість компанії, фінансові індикатори мають тенденцію до погіршення, планові показники не виконуються, тоді управління витратами набуває рис моделювання стратегії підприємства щодо запобігання кризі і недопущення її розвитку [1].

Незважаючи на відмінності в проблемах, завдання управління витратами можуть бути сформульовані в загальному вигляді з подальшим уточненням для конкретної ситуації:

- формування кількісних орієнтирів, відповідно до яких організація діятиме для виконання цілей;
- визначення тимчасової структури і обсягів фінансових потреб;
- визначення життєздатності організації в умовах конкуренції;
- розкриття інформації для отримання фінансової підтримки;
- координація різних видів діяльності усередині організації;
- контроль поточної діяльності, виявлення причин відхилень;
- оцінка діяльності центрів відповідальності.

Особливістю управління витратами в сучасних умовах є те, що в умовах ринкових відносин фінанси стають основним видом ресурсів, саме їх обмеженість починає лімітувати виробництво. У зв'язку з цим значно зростає роль фінансового планування, змінюються його зміст і методи. Можна сказати, що ринкові відносини змінили саму логіку фінансового планування: якщо раніше воно починалося, коли були визначені, жорстко зафіксовані всі натурально-речовинні показники, то зараз розробку будь-якого нового проекту, виробничої програми на наступний період, плану фінансового оздоровлення доцільно починати з оцінки фінансових ресурсів, прогнозу їх динаміки. Слід зазначити, що, незважаючи на очевидність такого порядку, багато крупних компаній продовжують планувати, починаючи з виробничих показників, що часто приводить до фінансової незабезпеченості планів, погіршення фінансового стану компаній.

Недостатня увага до управління витратами може виявитися причиною погіршення фінансового стану організації, провокувати розвиток кризових явищ. Протягом останнього десятиріччя певна категорія фахівців і керівників підприємств продовжувала вважати, що успіхи діяльності підприємства залежать в основному від макроекономічних чинників, і коливання ринку спрогнозувати не можна. Планування в таких компаніях не мало особливого значення. Подібне ставлення, як правило, свідчить про відсутність стратегії компанії, її націленості лише на виживання і вирішення короткострокових завдань.

Іншою причиною кризових явищ в організації може стати помилкова концепція управління витратами. Багато компаній, формально виконуючи рутинні процедури планування, недостатньо пов'язують управління витратами із стратегією розвитку фірми. Поточні плани витрат часто відштовхуються лише від показників базового періоду і корегуються на нові ціни й обсяги. При цьому вони не орієнтовані на підвищення ефективності і довгострокове збільшення вартості компанії. Заміщення стратегічних цілей поточними призводить до відставання у вирішенні пріоритетних завдань і може спровокувати кризу в організації.

Відмічені негативні риси доводять необхідність розробки комплексної системи управління витратами, орієнтованої на досягнення довгострокової мети збільшення вартості компанії, такої, що дозволяє з високим ступенем точності враховувати ринкові можливості компанії, а також її внутрішні ресурси.

Невід'ємною частиною антикризового управління організацією є аналіз беззбитковості. Аналіз беззбитковості найбільш корисний в антикризовому управлінні в наступних випадках:

- для поточного планування при визначенні моменту подолання кризи;
- для забезпечення інформацією під час розробки антикризових заходів шляхом аналізу впливу змін у ціні продукції, обсягах продажів, величині всіх видів витрат, включаючи й фінансові;
- для оцінки проектів, спрямованих на фінансове оздоровлення компанії;
- для розробки принципово нових проектів, оскільки дозволяє намітити оптимальний розмір виробничих потужностей, необхідного первинного капіталу, умов його залучення.

У кризовій ситуації важливий аналіз щодо наступних видів точок беззбитковості:

- точка операційної беззбитковості, при якій операційний прибуток рівний нулю;
- точка фінансової беззбитковості, при якій чистий прибуток рівний нулю. При цьому весь операційний прибуток йде на погашення виплат по позиковому капіталу, сплату податків, інші платежі;
- точка беззбитковості грошових потоків.

Такий аналіз дозволяє одержати інформацію про ключові параметри подолання кризи: точку рівноваги в операційній діяльності, умови задоволення зобов'язань, відновлення поточної платоспроможності.

Для аналізу беззбитковості дуже важливо встановити зону релевантності, тобто зону, де результуючий чинник змінюється в прогнозованій залежності. Так, практика показує, що в зоні релевантності виробництво того або іншого товару стає більш прибутковим зі збільшенням обсягів виробництва. При наближенні до проектних потужностей і виході із зони релевантності доходи можуть почати знижуватися через, наприклад, збільшених витрат. Дуже маленькі обсяги виробництва (до досягнення зони релевантності) у свою чергу можуть супроводжуватися непропорційно малим доходом. Аналогічно фінансова беззбитковість може відносно легко прогнозуватися в зоні релевантності – за нормального співвідношення позикового та власного капіталу, і виходити з-під контролю при зловживанні фінансовим важелем.

У більшості випадків глибинними причинами виникнення кризових ситуацій є проблеми з операційною діяльністю, тому аналіз часто обмежується розглядом операційної беззбитковості. На нашу думку, необхідно приділяти увагу всім видам точок беззбитковості, оскільки в період фінансових складнощів аналіз фінансової беззбитковості і беззбитковості грошових потоків може давати особливо важливу управлінську інформацію.

Аналіз операційної беззбитковості дозволяє проводити оцінку чутливості до змін всіх параметрів, що впливають на прибуток від основної діяльності. Дослідження показують, що за інших рівних умов прибуток найбільш чутливий до змін ціни, обсягів виробництва і продажів. Ступінь впливу на прибуток змінних і постійних витрат залежить від питомої ваги цих видів витрат у кожному конкретному випадку. Слід зазначити, що характерною помилкою під час спаду виробництва і продажів є прагнення приділити основну увагу скороченню витрат, проте це не завжди виправдано. Як правило, вищий і швидший ефект може бути за реалізації нових проектів без збільшення постійних витрат.

Використовуючи інструментарій аналізу операційної беззбитковості, можна намітити пріоритетні заходи для різних рівнів фінансових складнощів. Наприклад, якщо доходи компанії зовсім

малі і немає надії, що вони покрийуть постійні витрати (зона А на рис. 1), то, швидше за все, доцільно скорочення активів по основних видах діяльності, диверсифікація, проникнення в інші види бізнесу. Якщо доходи компанії близькі до покриття постійних витрат (зона В на рис. 1.), то можна рекомендувати спрямувати основні зусилля на збільшення доходів. Якщо компанія функціонує поблизу точки беззбитковості (зона С на рис. 3.1.), то, можливо, найдієвішим для подолання фінансових складнощів виявиться зниження витрат [2].

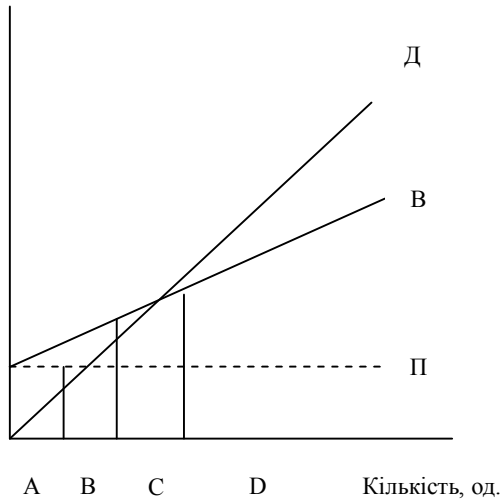

Рисунок 1 – Вибір політики виходу з кризової ситуації залежно від ступеня віддаленості від точки беззбитковості

лики він дозволяє найточніше виявити суть проблеми. Наприклад, за відсутності попиту на продукцію і низьких продажів у процесі виробництва, що продовжується, метод директ-костинг ясно показує збиток, відсутність виручки, тоді як під час аналізу беззбитковості за методом абсорпшен-костинг переважна сума постійних витрат буде віднесена на запаси і можна одержати парадоксальний висновок, що точка беззбитковості дорівнює нульовій реалізації.

У кризовій ситуації проведення аналізу операційної беззбитковості обов'язкове для всіх проблемних груп продукції, при цьому вони повинні бути складені дійсно з однорідних видів продукції, що мають загальні проблеми з сировиною, виробничими потужностями, збутом і т.д. Дослідження щодо продуктів, згрупованих лише за зовнішніми ознаками схожості, може неправильно орієнтувати осіб, які розробляють антикризові заходи, призвести до помилкових рішень.

Подібний підхід може зустріти заперечення, оскільки на перший погляд вимагає дуже детального розгляду стосовно видів продукції і, відповідно, може бути дуже витратним. Виходом з такого становища може бути застосування відомого методу ABC, відповідно до якого уважно вивчаються лише найбільш значущі види продукції, що увійшли до групи А: їх чисельність може складати лише 20% від усієї номенклатури виробів, проте в сукупності вони звичайно забезпечують 80% надходжень.

Поглиблюючи аналіз на основі дослідження фінансової беззбитковості і беззбитковості грошових потоків, слід зазначити, що методично він може не мати низки істотних відмінностей від техніки аналізу за операційною точкою беззбитковості: лише збільшиться кількість витрат, що враховуються, і доходів, зміститься час грошових надходжень та виплат. Проте одержана в результаті такого підходу інформація більше наближена до реальності, дозволяє ухвалювати рішення на підставі обліку переважної кількості чинників, що впливають на фінансовий стан компанії.

Слід зазначити, що під час аналізу на основі точки беззбитковості звичайно розглядаються найпростіші взаємозв'язки обсягів виробництва, витрат, доходу, фінансових зобов'язань, проте навіть вони наочно показують рамки, в яких має сенс продовження виробництва, напряму розвитку діяльності і збільшення вартості організації.

В цілому можна сказати, що управління на основі використання інструментарію точки беззбитковості доцільно як за процедур планування витрат, так і в аналізі витрат. У ході планування ці методи допомагають здійснювати антикризове управління у формі попереднього контролю, недо-

Можливими рівнями деталізації аналізу є:

- розбивка фіксованих і змінних витрат на складові і визначення, які обсяги випуску необхідні для покриття різних компонентів витрат за даної ціни реалізації одиниці продукції;
- вивчення специфіки регіональних продажів;
- вплив асортиментних зрушень на загальний операційний прибуток.

Дискусійним питанням є вибір методів виробничої калькуляції в ході аналізу беззбитковості: абсорпшен-костинг або директ-костинг. Деякі автори вважають, що, оскільки метод абсорпшен-костинг, крім вказаних вище параметрів, дозволяє врахувати вплив на прибуток залишків готової продукції, він дає точніший результат. На нашу думку, це не так. У кризовій ситуації під час аналізу беззбитковості слід у першу чергу використовувати метод директ-костинг, оскі-

пущення вибору ризикованого або невірною шляху; під час аналізу виконання плану – оцінити фактичні результати, виявити помилки і розробити систему корегувальних заходів, спрямованих на фінансове оздоровлення компанії і зростання її вартості за рахунок оптимізації витрат.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Подальше антикризове управління витратами вимагає зваженого підходу, а для цього необхідне розуміння витрат і економічної моделі підприємства. Керівнику потрібно знати не просто структуру своїх витрат: матеріали, зарплата, енерго-ресурси, накладні витрати, по елементах або статтях калькуляції. Необхідне розуміння причин, джерел виникнення цих витрат та характеру їх зв'язків з бізнес-процесами, а також розуміння того, що не можна скорочувати всі витрати, що окремі види витрат потрібно навіть збільшувати, що крім кредитів існують, виявляється, і внутрішні джерела фінансування поточної діяльності. А для цього необхідне розуміння економічної природи витрат і економічної моделі підприємства.

Успішне подолання кризового стану компанії можливе лише за умови забезпеченості управлінців належним науково-методичним інструментарієм ефективного управління витратами, розробка положень якого є одним з пріоритетних напрямів подальших досліджень автора цієї статті та численних науковців і практиків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Под ред. Данилочкиной Н.Г. – М.: ЮНИТИ. – С.210.
2. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Управленческий учет /Пер. с англ. – Питер: ООО «Питер Принт», 2005. – С. 98–107.

Управление затратами компании в условиях финансово-экономического кризиса

М.А.Дудник

Исследование посвящено формированию теоретических и методологических подходов антикризисного управления затратами. Обоснована необходимость разработки комплексной системы управления затратами с целью увеличения стоимости компании. Неотъемлемой частью антикризисного управления организацией является анализ безубыточности. Рассмотрены методы производственной калькуляции при анализе безубыточности (абсорбшинг-костинг и директ-костинг). Использование предложенных методов способствует созданию научных основ сокращения затрат.

Ключевые слова: управление затратами, антикризисное управление, точка безубыточности, зона релевантности, метод ABC.

The cost management of company in condition of financial-economic crisis

M. Dudnik

This research is devoted to formation of theoretical and methodological approaches of anticrisis expenses management. The necessity of research of complex system of expenses management is grounded for increasing the value of company. The most important part of anticrisis management of company is break-even analysis. The methods of production calculation were researched in even-point analyze (Absorption costing and Direct costing). Application of proposed methods favoures the building of the scientific ground for cut in expenditure.

Key words: cost management, anticrisis management, break-even point, relevant zone, method ABC (Activity Based Costing).

УДК 332.33:633.85(477.46)

КОНЦЕБА С.М., аспірант

Уманський державний аграрний університет

ЗЕМЕЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА РІПАКУ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті досліджено користування сільськогосподарськими угіддями середніми та великими підприємствами Черкаської області. Розглянуто динаміку площ посівів ріпаку в регіоні та питомої ваги цих посівів у загальній площі ріллі. Досліджено зміну площ сільськогосподарських угідь та ріллі на одну особу населення окремих районів. Проаналізовано забезпечення земельними ресурсами виробництва ріпаку в регіоні з метою його переробки для технічних потреб.

Ключові слова: забезпечення, площа ріллі, площа сільськогосподарських угідь, питома вага, ріпак, район.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світової економіки суспільство дедалі частіше й більше наражається на проблему продовольчого та енергетичного забезпечення. Зростає світовий попит населення на продукти харчування. Поряд з тим на світовому ринку зростає попит на сільськогосподарську продукцію, яку можна використати для виробництва енергетичних ресурсів – біопалива. Гострота і масштабність продовольчої та енергетичної проблеми прямо залежить від розвитку агропромислового виробництва та земельного забезпечення виробництва продуктів харчування й технічних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти збереження, відтворення та ефективного використання земельних ресурсів висвітлено в наукових працях Д.С. Добряка, Л.Я. Новаковського, В.М. Трегобчука, А.М. Третьяка, М.М. Федорова та інших. Вони розглядають земельні ресурси як одну із складових ресурсного потенціалу, що забезпечує функціонування сільськогосподарських підприємств. Але постійний розвиток агропромислового виробництва, що відбувається в країні, вимагає поглиблених досліджень щодо забезпечення і ефективного використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах в умовах ринкового стабільного розвитку виробництва.

Мета роботи – аналіз забезпечення земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств Черкаської області для стабільного розвитку виробництва ріпаку з метою подальшої його переробки в технічних цілях. У процесі дослідження було застосовано комплекс методів. Серед них: метод порівняння, аналізу і синтезу, статистичний, графічний.

Результати досліджень та їх обговорення. Поняття «землезабезпечення» характеризується неоднозначністю і багатогранністю. Це поняття є досить складним комплексом взаємопов'язаних факторів. Абсолютне земельне забезпечення – це загальні розміри землекористування, які використовують для загальної оцінки земельних ресурсів, що перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств.

Забезпечення земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств Черкаської області відображено в таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що загальна площа сільськогосподарських підприємств Черкаської області в період з 2004 по 2007 рік зменшилась на 36,9 тис. га, що становить 3,5%, при цьому площа сільськогосподарських угідь зменшилась на 32,3 тис. га, що становить 3,2%. Найбільшого абсолютного зменшення за досліджуваний період зазнала площа ріллі та пасовищ – 22,6 та 5,2 тис. га відповідно. Проте відносне відхилення зміни сільськогосподарських угідь у період з 2004 по 2007 рік показує, що значних змін зазнали пасовища, сіножаті та багаторічні насадження. Так, площа пасовищ зменшилась на 26,0%, сіножаті – на 19,8, а багаторічних насаджень – на 8,7%.

Таблиця 1 – Площа земельних угідь сільськогосподарських підприємств Черкаської області (усі категорії господарств), тис. га

Райони	2004	2005	2006	2007	Відхилення 2007р. до 2004р.	
					тис.га	%
Загальна земельна площа	1063,1	1042,6	1030,5	1026,2	-36,9	96,5
Сільськогосподарські угіддя	1014,9	995,9	985,5	982,6	-32,3	96,8
в тому числі: рілля	965,7	951,5	944,0	943,1	-22,6	97,7
багаторічні насадження	8,0	7,6	7,2	7,3	-0,7	91,3
сіножаті	18,7	16,8	15,8	15,0	-3,7	80,2
пасовища	20,0	17,4	16,0	14,8	-5,2	74,0

Джерело: Сільське господарство Черкащини – 2007 рік. Статистичний збірник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області. – 2008. – 242с.

Досліджуючи земельне забезпечення виробництва ріпаку у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, насамперед слід звернути увагу на площу ріллі в цих підприємствах. Найбільша площа сільськогосподарських угідь у 2007 році спостерігається в Корсунь-Шевченківському (74,7 тис. га), Чорнобаївському (72,8 тис. га), Золотоніському (72,2 тис. га), Драбівському (65,3 тис. га) та Уманському (64,4 тис. га) районах. З 2004 по 2007 рік спостерігається зростання сільськогосподарських угідь у 8 районах Черкаської області. У Корсунь-Шевченківському районі вони зросли на 51,4 тис. га, у Жашківському – 6,3, Уманському – 5,6, Маньківському – 3,4, Шполянському – 1,4, Чигиринському – 1,1, Черкаському – 1,0, Монастирищанському – 0,1 тис. га. В інших районах за цей же період площа сільськогосподарських угідь зменшилась. Найбільше в Канівському – на 16,1 тис. га, Лисянському – 14,1 тис. га та Христинівському – 10,7 тис. га. Загалом по Черкаській області в досліджуваних підприємствах площа сільськогосподарських угідь зменшилась на 1,6 тис. га.

Ріпак вирощується в усіх районах Черкаської області, але кількість підприємств, що займаються вирощуванням цієї культури, з кожним роком змінюється. Площі, що виділяються цими сільськогосподарськими підприємствами під посіви ріпаку, нерівномірно розподілені по території Черкаської області. У 2007 році в східній частині області найбільші площі ріпаку були в Чорнобаївському (3,8 тис. га), Драбівському (3,4 тис. га) та Золотоніському (2,4 тис. га) районах. Ці три райони висівають 19,9% від загальної площі посівів ріпаку в Черкаській області. У центральній частині Черкащини найбільші площі під ріпак виділяють сільськогосподарські підприємства Корсунь-Шевченківського (5,0 тис. га), Шполянського (3,6 тис. га) та Чигиринського районів (2,6 тис. га). Питома вага посівів ріпаку цих районів – 23,2% від загальної площі посівів в області. У західній частині області приділяється найбільше уваги посівам ріпаку. Майже третя частина площ посівів цієї культури в Черкаській області (30,7% від загальної площі) зосереджена в чотирьох західних районах Черкащини. Так, в Жашківському районі у 2007 році площі ріпаку були найбільшими в області – 5,7 тис. га. Значні площі під ріпак виділялись в Тальнівському, Уманському (по 3,2 тис. га), а також в Маньківському (2,7 тис. га) районах. В інших десяти районах Черкаської області під ріпак виділяють від 0,1 до 2 тис. га і питома вага цих посівів складала 26,2% від загальної площі.

Динаміка площ, виділених під ріпак сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області в 2004 – 2007 роках, зазнала значних змін. За цей період загальна площа ріпаку в області збільшилась у 12,4 рази (на 44,3 тис. га.), з 3,9 тис. га в 2004 році до 48,2 тис. га в 2007 році. У 2004 році в Корсунь-Шевченківському, Драбівському, Тальнівському, Уманському, Катеринопільському, Смілянському, Звенигородському та Лисянському районах ріпак взагалі не сіяли, або площі посівів були менші 100 га. У 2007 році чотири (Корсунь-Шевченківський, Драбівський, Тальнівський, Уманський) серед десяти районів найбільше уваги приділяли посівам ріпаку. Поряд з ними площі під ріпак у 2007 році, порівняно з 2004, збільшились у Шполянському районі у 36 разів, Золотоніському – 24, Чигиринському – 13, Чорнобаївському – 12,7, Кам'янському – 10, у Жашківському – у 9,5 рази. В інших районах площі посівів ріпаку за досліджуваний період також зростали хоч і не в такій значній мірі. У 2005 році почали сіяти ріпак в Катеринопільському, Звенигородському та Лисянському районах, у 2006 році – в Смілянському районі. У 2007 році, порівняно з 2004, площі посівів ріпаку в сільськогосподарських підприємствах Монастирищанського району зросли на 400,0%, Городищенського – 350,0, Маньківського – 285,7, Канівського – 200,0, Черкаського – на 100,0%.

Таким чином, у 2007 році в усіх районах Черкаської області сільсько-господарськими підприємствами приділялась значна увага посівам ріпаку.

Спостерігаючи значний ріст площ посівів ріпаку в районах Черкаської області, проведемо дослідження динаміки питомої ваги посівів ріпаку в загальній кількості посівних площ порівняно з іншими основними сільськогосподарськими групами культур (рис. 1).

На діаграмі, зображеній на рисунку 1, видно, що питома вага посівних площ зернових культур, картоплі та овочево-баштанних культур з 2004 по 2007 рік практично не зазнала змін. Так, у 2004 році зернові культури займали 59,5% площ від загальної площі посівів в господарствах Черкаської області, а в 2007 році питома вага цих посівів зменшилась лише на 0,2%. Аналогічна ситуація з посівними площами картоплі та овочево-баштанних культур. У період з 2004 по 2007 рік спостерігається незначне зменшення питомої ваги площ посівів цих культур на 0,7%. Інша картина спостерігається з технічними та кормовими культурами. Так, з 2004 по 2007 рік питома вага посівних площ технічних культур зросла на 7,0% і в 2007 році становила 22,5% від загальної площі посівів Черкаської області. Поряд із загальним ростом питомої ваги посівів технічних культур зростають площі посівів ріпаку. Якщо в 2004 році ріпак сіяли лише на 0,8% загальної площі посівів, то в 2007 році цей показник зріс до 5,7%. Значно змінилась питома вага посівів ріпаку в загальній кількості посівів технічних культур Черкаської області. Якщо в 2004 році ріпак серед технічних культур займав 5,3% площі, то в 2007 році за площею посівів ріпак поступався лише соняшнику і займав 25,3%. Поряд зі збільшенням посівів технічних культур в Черкаській області з 2004 по 2007 рік спостерігається зменшення посівних площ кормових культур. У 2004 році вони займали 16,4% від загальної кількості посівів, а в 2007 – 10,3%. Таким чином якщо врахувати, що посівна площа всіх культур в Черкаській області в період з 2004 року по 2007 рік зменшилась на 2,3%, то збільшення площ посівів технічних культур в цілому і ріпаку зокрема відбулося за рахунок зменшення посівних площ кормових культур.

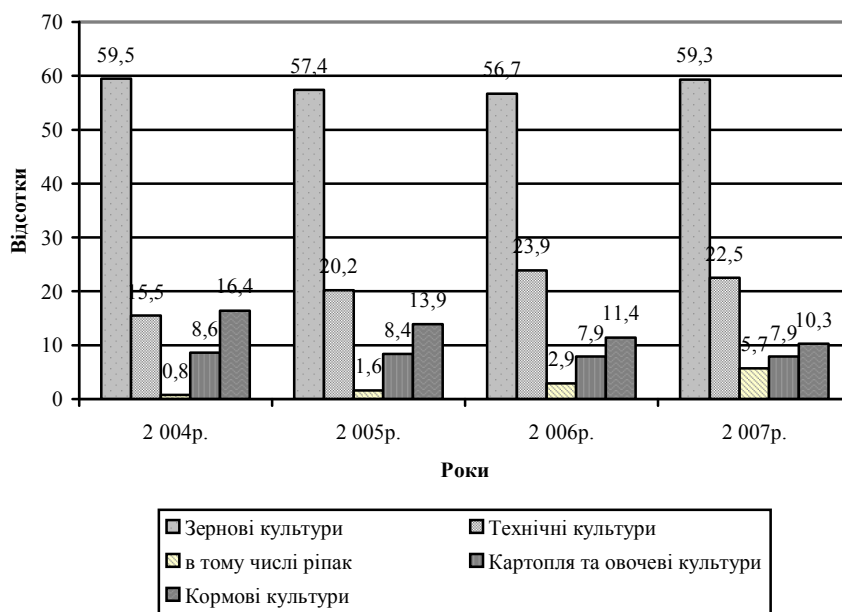

Рисунок 1 – Динаміка структури посівних площ сільськогосподарських культур Черкаської області (усі категорії господарств), %

Джерело: Статистичний щорічник Черкаської області за 2007 рік. Статистичний збірник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області. – 2008. – 524 с.

У великих і середніх сільськогосподарських підприємствах Черкаського регіону ріпак в загальній площі ріллі в переважній більшості районів займав менше десяти відсотків. Загалом по області питома вага ріпаку в площі ріллі склала 6,2%. У дев'яти районах Черкащини цей показник більший за обласний. У Канівському районі він склав 14,1%, Кам'янському – 11,5, Чигиринському – 10,5, Маньківському – 9,9, Жашківському – 9,8, Катеринопільському – 9,3, Тальнівському – 8,6, Корсунь-Шевченківському – 6,7, Смілянському – 6,5%. У Лисянському та Шполянському районах питома вага ріпаку в площі ріллі така ж, як і в середньому по області. В інших районах цей показник коливається від 0,4% в Христинівському до 5,8% в Городищенському районах. Заслугує на увагу те, що Драбівський, Золотоніський, Уманський та Чорнобаївський райони знаходяться серед десяти районів з найбільшою площею посівів, проте питома вага цих посівів в загальній площі ріллі менша, ніж у середньому по області. В Чорнобаївському та Драбівському районах цей показник склав 5,2, Уманському – 5,0, у Золотоніському – 3,3%.

Щоб більш чітко визначити забезпечення земельними ресурсами регіону, що досліджується, необхідно площу сільськогосподарських підприємств порівняти з кількістю населення, можливістю виробництва продукції на даному етапі розвитку продуктивних сил, враховуючи забезпечення землею всіх галузей господарства. За таких умов найбільш об'єктивними і практичними є показники відносної землезабезпеченості регіону, що визначаються відношенням загальної площі сільськогосподарських угідь, а також площі ріллі на душу населення. Зіставлення цих показників по окремих районах Черкаської області дозволить скласти загальну картину їх відносної землезабезпеченості, яка характеризує об'єктивний стан забезпечення земельними ресурсами регіону й вказує на резерви і можливості їх подальшого використання.

Розрахунки площі сільськогосподарських угідь і ріллі великих та середніх сільськогосподарських підприємств Черкащини на душу населення та на одного працівника цих підприємств відображають сукупність економічних і соціальних процесів, що тим чи іншим чином впливають на земельне забезпечення сільськогосподарського виробництва області: загальну зміну населення районів, зміну кількості продуктивних сил, трансформацію сільськогосподарських угідь. Загальна площа сільськогосподарських угідь та ріллі на одну особу населення в Черкаській області склала 0,98 га на одну людину. Для порівняння: для забезпечення

збагаченого харчового раціону однієї людини потрібно задіяти під сільгоспвиробництво 0,5...0,6 га землі [5, с. 29].

Таким чином, область на сьогодні забезпечена запасом продуктивних сільськогосподарських угідь, приблизно вдвічі перевищуючи власні потреби. Причому розрахунки проводилися тільки для великих та середніх сільськогосподарських підприємств.

Для визначення резерву сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі, який можна використувати для вирощування технічних культур, зокрема ріпаку, продукція якого має використувуватись для переробки з метою отримання біопалива, розглянемо забезпечення сільськогосподарськими угіддями та ріллею населення районів Черкащини. Показник забезпечення сільськогосподарськими угіддями в Лисянському, Черкаському, Чигиринському, Смілянському, Кам'янському, Звенигородському, Канівському та Городищенському районах змінюється від 0,65 до 0,36 га на одну особу населення. Показник забезпечення ріллею в цих районах коливається з 0,63 до 0,35 га одну особу населення. Використання продуктивних сільськогосподарських земель в цих районах з метою виробництва сільськогосподарських культур в технічних цілях ставить під загрозу забезпечення районів продовольчими культурами. Проте в інших районах Черкащини спостерігається значний потенціал в земельному забезпеченні виробництва ріпаку з метою його переробки на біопаливо.

У Чорнобаївському районі показник забезпечення ріллею склав 2,34 га на одну особу населення, Драбівському – 1,67, Золотоніському – 1,61, Корсунь-Шевченківському – 1,61, Жашківському – 1,44, Уманському – 1,38, у Шполянському – 1,22. Цей показник в наведених районах перевищує номінальне значення в 1,25 ... 2,39 рази. Слід відмітити, що перші п'ять з перерахованих районів у 2007 році є одними з лідерів щодо посівних площ ріпаку в Черкаській області і мають вагомий потенціал для збільшення посівів.

Проте не варто розраховувати в найближчий час на значне збільшення площ посівів ріпаку. Необхідно врахувати динаміку зміни земельного забезпечення Черкащини. В одинадцяти районах Черкащини в період з 2004 по 2007 рік забезпечення сільськогосподарськими угіддями та ріллею зростає. Найбільший ріст ріллі на одну особу населення спостерігається в Корсунь-Шевченківському (на 1,1 га), Чорнобаївському (на 0,8 га), Жашківському (на 0,21 га), Уманському (на 0,19 га), Маньківському (на 0,19 га), Шполянському (на 0,08 га), Золотоніському (на 0,05 га), Черкаському (на 0,03 га), Тальнівському та Монастирищанському (на 0,02 га), Смілянському (на 0,01 га). Це збільшення в основному відбулося за рахунок загального зменшення сільського населення в районах. У дев'яти районах області поряд із зменшенням населення прослідковується тенденція до зменшення кількості ріллі на душу населення. В Канівському районі цей показник зменшився на 0,64 га, Лисянському – 0,46, Христинівському – 0,26, Кам'янському – 0,21, Чигиринському – 0,17, Звенигородському – 0,12, Драбівському – 0,04, Городищенському та Катеринопільському – 0,03 га. Загалом в Черкаській області показник забезпечення ріллею на душу населення в період з 2004 по 2007 рік збільшився на 0,05 га.

Висновки.

1. У період з 2004 по 2007 рік посівам ріпаку в регіоні приділялась значна увага. Загальна площа ріпаку в області за цей період збільшилась в 12,4 рази або на 44,3 тис. га.

2. Збільшення площ посівів технічних культур в цілому і ріпаку зокрема відбулося за рахунок зменшення посівних площ кормових культур.

3. У великих і середніх сільськогосподарських підприємствах Черкаського регіону ріпак у загальній площі ріллі в переважній більшості районів займав менше десяти відсотків. Загалом по області питома вага ріпаку в площі ріллі склала 6,2%.

4. Загальна площа сільськогосподарських угідь та ріллі на одну особу населення в Черкаській області склала 0,98 га на одну людину. Для порівняння: для забезпечення збагаченого харчового раціону однієї людини потрібно задіяти під сільгоспвиробництво 0,5...0,6 га землі. Таким чином область на сьогодні забезпечена запасом продуктивних сільськогосподарських угідь, приблизно вдвічі перевищуючи власні потреби. Отже, регіон має значні земельні ресурси для розширення посівів технічних культур в цілому і ріпаку зокрема.

5. Збільшення загальної площі сільськогосподарських угідь та ріллі на одну особу населення в регіоні в основному відбулося за рахунок загального зменшення сільського населення в районах.

У подальшому необхідно дослідити ефективність використання земельних ресурсів у процесі виробництва ріпаку в Черкаській області з метою створення зон концентрованого виробництва ріпаку в регіоні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2004 рік – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2005.
2. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2005 рік – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2006.
3. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2006 рік – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2007.
4. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2007 рік – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2008.
5. Термодинамічна ефективність та ресурси рідкого біопалива України/ Т.М. Забарний, С.О. Кудря, Г.Г. Кондрачюк, Г.О. Четверик // Інститут відновленої енергетики НАН України. – К., 2006. – С. 226.
6. Статистичний щорічник Черкаської області за 2007 рік. Статистичний збірник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області. – 2008. – 524 с.
7. Сільське господарство Черкащини – 2007 рік. Статистичний збірник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області. – 2008. – 242с.

Земельное обеспечение производства рапса в Черкасской области

С.М. Концеба

В статье исследовано использование сельскохозяйственных угодий средними и большими предприятиями Черкасской области. Рассмотрено динамику площадей посевов рапса в регионе и удельный вес этих посевов в общей площади пашни. Исследовано изменение площадей сельскохозяйственных угодий и пашни на душу населения отдельных районов. Проанализировано обеспечения земельными ресурсами производства рапса в регионе с целью его переработки для технических нужд.

Ключевые слова: обеспечение, площадь пашни, площадь сельскохозяйственных угодий, удельный вес, рапс, район.

Land providing of rape production in cherkasy oblast

S. Kontseba

The usage of agricultural lands by medium and large enterprise of Cherkasy region was investigated in the article. The dynamics of rape sowing areas in the region and share of these crops in the total area of the arable land was considered. The changes of agricultural land areas and arable land per person of separate districts were investigated. The providing rape production with land resources in the region for the purpose of its processing for technical needs, was analyses.

Key word: provision of area of arable land, the area of agricultural land, shae, rape, region.

УДК 338.45:63:914

ГЕРМАНЕНКО Л.М., ст. викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ПОЛІСИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ПРОДОВОЛЬЧОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ

Розглянуто та обґрунтовано сутність полісистемного аналізу продовольчої самодостатності регіону. Виділено та згруповано в однорідні блоки основні чинники формування продовольчої самодостатності, здійснено оцінку їх значущості. Проведено кількісний вимір впливу деструктивних проявів головних чинників формування продовольчої самодостатності та проаналізовано їх причини й наслідки для Черкаського регіону.

Ключові слова: полісистемний аналіз, продовольча самодостатність, регіон, Черкаська область, аграрний ринок, чинники впливу, експертна оцінка.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світову економічну систему зумовлює необхідність вдосконалення науково обґрунтованої політики забезпечення національної продовольчої безпеки країни. Потрібно максимально об'єктивно визначити можливості національного продовольчого ринку, врахувати регіональні особливості і потенціал для досягнення національної продовольчої безпеки й участі в міжнародному розподілі праці. Без розвитку регіональних можливостей аграрного ринку, включаючи сільськогосподарське виробництво, переробну промисловість, торгівлю та іншу інфраструктуру, неможливо забезпечити національну безпеку. Тільки самодостатні регіони можуть слугувати необхідною умовою для стійкого стану України у світовому політичному і економічному просторі. Продовольча самодостатність регіону означає його

стабільність на продовольчому ринку, що досягається за рахунок раціонального використання внутрішнього потенціалу і ефективної міжрегіональної та міжнародної торгової співпраці. Регіональна продовольча самодостатність не ідентична поняттю “регіональна безпека”, яке не може застосовуватися до регіону хоча б внаслідок відсутності політичних, військових, економічних і інших загроз. Самодостатність регіону не є синонімом самозабезпеченню, оскільки, по-перше, це властивість (якість), а самозабезпечення – процес; по-друге, самодостатність – це не тільки внутрішні ресурси продовольства для внутрішнього споживання, але й зовнішні ресурси на основі ефективного товарообміну. Продовольча самодостатність регіону – поняття економіко-управлінського змісту, що характеризує управлінський рівень як органів регіональної влади, так і економічних суб'єктів регіонального ринку щодо використання продовольчого потенціалу.

Питання продовольчої безпеки, а також регіональної політики й ефективності продовольчого ринку широко досліджуються в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Данилишина Б.М., Саблука П.Т., Долишнього М.І., Юрчишина В.В., Шпичака О.М., Паламарчука М.М., Трегобчука В.М., Суперсона В.І., Бойка В.І., Гойчук О.І., Лайка П.А. та інших. Проте дослідження проблем регіональних продовольчих ринків не можна вважати вичерпними, вони потребують подальшого аналізу.

Метою дослідження є визначення методу полісистемного аналізу, який дозволяє виділити, класифікувати і комплексно оцінити абсолютну значущість всіх основних чинників формування продовольчої самодостатності на мезорівні, тобто в регіональному вимірі. Кожен із чинників має різні дестабілізаційні прояви, як реальні, так і можливі. Виділення основних чинників, що впливають на рівень і якість продовольчої самодостатності регіону, здійснюється комплексно за основними проблемними напрямками забезпечення продовольчої самодостатності регіону. Здійснення такого аналізу дозволить обґрунтувати і кількісно визначити коефіцієнт дестабілізаційної дії як пофакторну інтегральну характеристику деструктивних проявів кожної групи чинників на аграрному ринку регіону.

Матеріал і методи дослідження. Стан, тобто рівень і якість продовольчої самодостатності, знаходиться під комплексним впливом численних чинників, які можна об'єднати в самостійні підсистеми. Головною ознакою при цьому може слугувати їх функціонально-предметна суть. Вся сукупність чинників впливу на регіональну продовольчу самодостатність з метою їх аналізу об'єднана в наступні функціональні блоки: економічні чинники, управлінські, техніко-технологічні, правові, соціально-демографічні і природно-кліматичні. Така полісистема чинників впливу включає всю їх можливу кількість, що дозволяє стверджувати про наукову обґрунтованість обраного підходу, його комплексний і всебічний характер. Тому природним і логічним є допущення, що тільки полісистемний аналіз може дати всеохоплюючу характеристику впливу окремих підсистем і чинників, що їх утворюють на продовольчу самодостатність регіону. Що в такому разі потрібно розуміти під полісистемним аналізом? Системний аналіз за економічним словником – це “сукупність методів і засобів, що дозволяють досліджувати властивості і структуру об'єкта в цілому, представивши його як систему, підготувати й обґрунтувати управлінські рішення” [1, с.33]. Полісистемний аналіз регіональної продовольчої самодостатності – це сукупність оціночно-діагностичних інструментів і відповідний алгоритм їх використання для визначення кількісних та якісних параметрів її стану і основних детермінант, який представлений на рисунку 1.

Суть полісистемного аналізу полягає в порівнянні абсолютної значущості чинників для забезпечення регіональної продовольчої самодостатності з їх конкретними проявами в реальній ситуації, зокрема в Черкаському регіоні. Метод полісистемного аналізу оснований на синтезі експертних і економіко-статистичних оцінок реальної ситуації на регіональному аграрному ринку. Значущість чинників, ступінь їх конкретного дестабілізаційного впливу оцінюються експертами за 10-бальною шкалою. Наприклад, такий чинник, як інвестиційна діяльність, входить до групи економічних чинників. Його абсолютну значущість, тобто і для країни в цілому, і для окремих регіонів, експерти оцінили у 8,8 балів. Саме в такому кількісному вимірюванні експерти його позиціонували серед інших чинників. Далі експерти називали конкретні деструктивні прояви цього чинника на агропромисловому ринку в сучасних умовах і давали кількісну оцінку такої деструктивності. Наприклад, були відмічені такі, як недостатня інвестиційна діяльність, низька інвестиційна привабливість сільгоспвиробництва, невисока питома вага зовнішніх джерел інвестицій, відсутність сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, орієнтація інвестицій на короткострокові проекти, політична нестабільність [2].

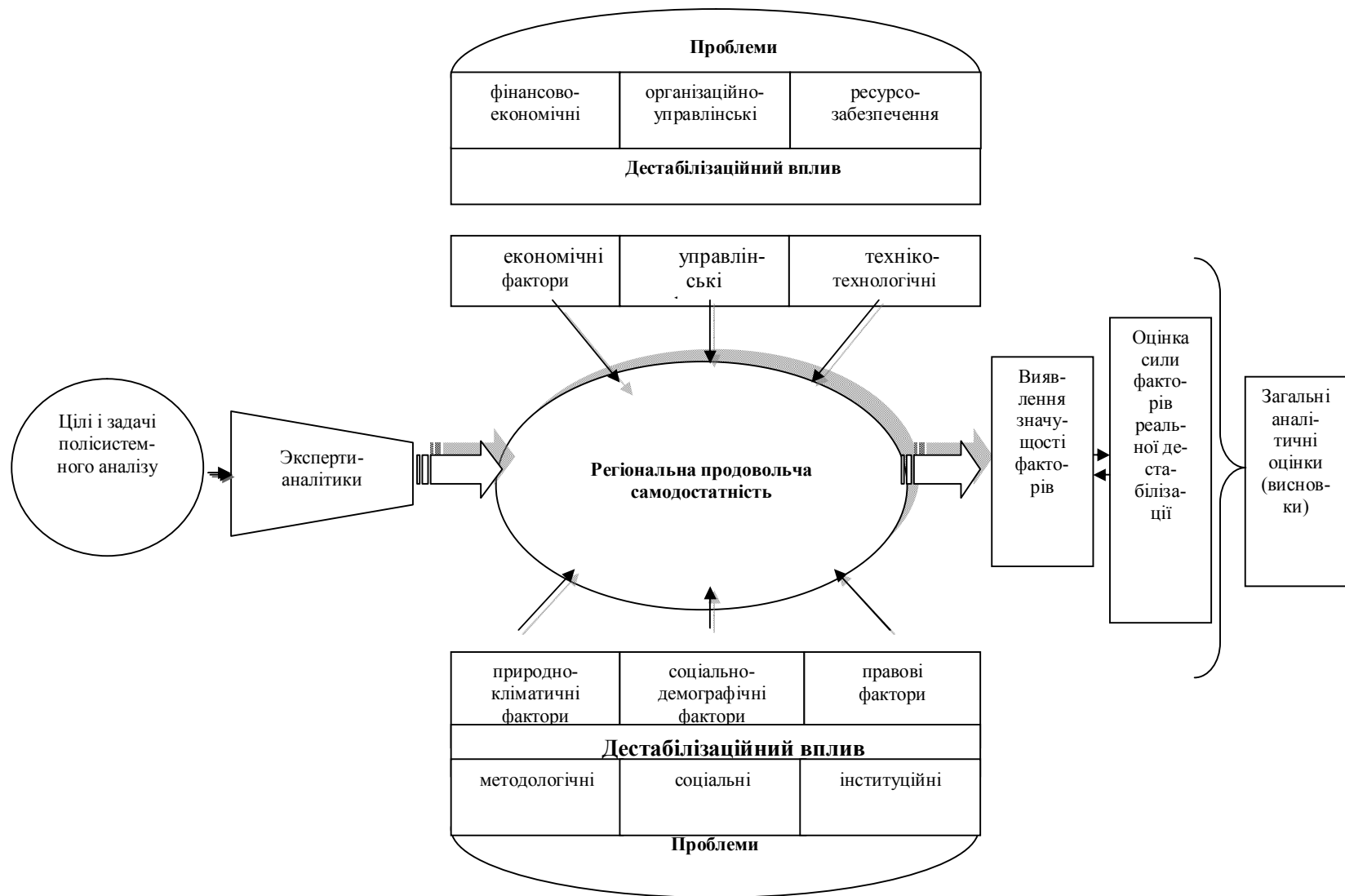

Рис. 1. Загальна схема полісистемного аналізу продовольчої самодостатності регіону

Результати дослідження та їх обговорення. Полісистемний аналіз дозволив вирішити наступні завдання:

- виявити основні чинники формування продовольчої самодостатності регіону;
- класифікувати їх і згрупувати в однорідні блоки;
- виявити конкретні дестабілізаційні прояви чинників;
- отримати кількісну оцінку значущості основних чинників;
- виявити деструктивну силу їх прояву в нинішніх умовах для Черкаського регіону, як кожного із чинників, так і блоку в цілому;
- зіставити абсолютні значення чинників і ступінь деструктивного їх прояву;
- дати кількісну і графічну оцінку ступеня дестабілізації щодо абсолютної значущості по кожному з чинників.

Узагальнені експертні оцінки значущості і сили впливу чинників регіональної продовольчої самодостатності наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Загальна оцінка значущості чинників формування продовольчої самодостатності регіону та їх деструктивних наслідків в умовах Черкаської області

	Групи чинників	Значущість чинників, балів	Сила деструктивних проявів, балів	Коефіцієнт дестабілізації
1	Економічні	9,1	5,0	0,55
2	Управлінські	9,2	5,2	0,57
3	Техніко-технологічні	9,5	6,8	0,72
4	Правові	9,5	6,0	0,63
5	Соціально-демографічні	9,1	5,4	0,59
6	Природно-кліматичні	9,2	4,3	0,47

Полісистемний аналіз впливу чинника на рівень і якість регіональної продовольчої самодостатності дозволив здійснити наступні кількісні оцінки:

- рівня абсолютної значущості чинників і їх середньої величини;
- сили реальних деструктивних проявів кожного з виділених чинників і їх середнього значення;
- ступеня дестабілізаційного характеру кожного з чинників і групи в цілому.

Отримані кількісні оцінки значущості чинників формування регіональної продовольчої самодостатності і сили їх дестабілізації дозволяють виявити зони стабільності, нестабільності й байдужості на продовольчому ринку (рис. 2). Зона стабільності регіонального аграрного ринку знаходиться між абсолютними значеннями чинників і показниками їх дестабілізаційного прояву. За групою економічних чинників або економічним вектором це зона між 9,1 і 5,0; управлінським – 9,2–5,2; техніко-технологічним – 9,5–6,8; правовим – 9,5–6,8; соціально-демографічним – 9,1–5,4; природно-кліматичним – 9,2–4,3.

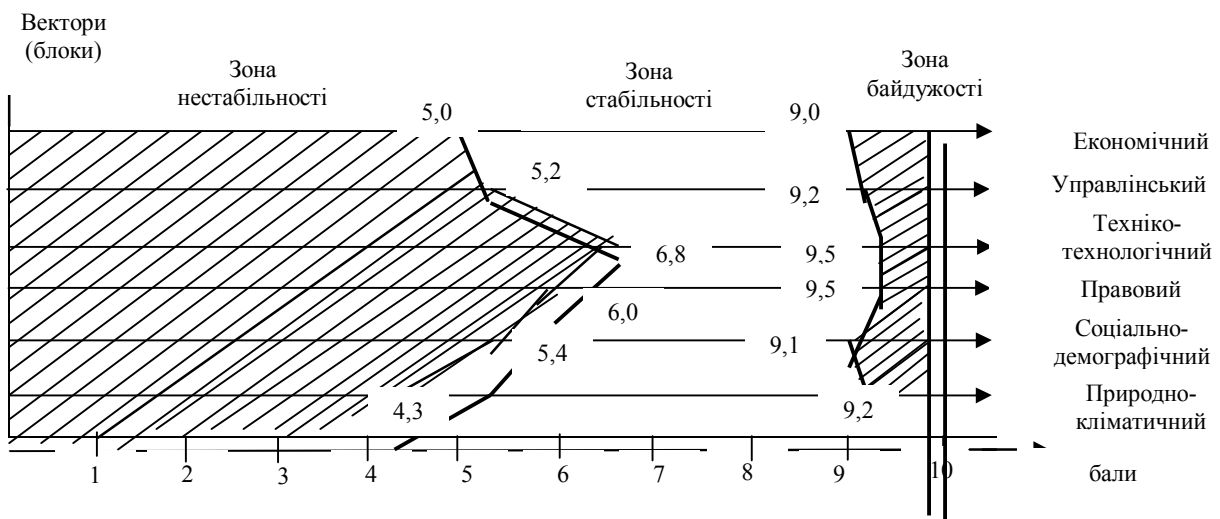

Рисунок 2 – Графічна оцінка ступеня стабільності чинників (векторів) формування продовольчої самодостатності Черкаського регіону

На основі існуючих кількісних параметрів отримано пофакторне співвідношення зон стабільності, нестабільності й байдужості, виходячи з нинішнього стану аграрного ринку Черкаської області (табл. 2).

Таблиця 2 – Співвідношення зон стабільності, нестабільності й байдужості на аграрному ринку Черкаської області

Чинники	Зони		
	стабільності	нестабільності	байдужості
Економічні	41	50	9
Управлінські	40	52	8
Техніко-технологічні	27	68	5
Правові	35	60	5
Соціально-демографічні	37	54	9
Природно-кліматичні	49	43	8
В середньому по АПК	38	55	7

Зона нестабільності охоплює поле дії чинників дестабілізаційного впливу на розвиток аграрного ринку. Ці чинники потребують пильної уваги і управлінської дії. В цілому по Черкаському регіону зона нестабільності займає близько 55% простору чинника, але вона істотно коливається: від 43% (природно-кліматичні чинники) до 68% (техніко-технологічні чинники).

Зона байдужості – це індиферентна складова, тобто та сукупність (частка) чинників, які фактично не впливають на формування регіональної продовольчої самодостатності. В цілому по області вони займають близько 7% від загальної кількості, але коливаються від 5% (техніко-технологічні і правові) до 9% (економічні і соціально-демографічні).

Зона стабільності – простір активних детермінант, що характеризують позитивні процеси на регіональному аграрному ринку. Вона займає близько 38% в середньому по регіону з коливаннями від 27% (техніко-технологічні) до 49% (природно-кліматичні).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз зон стабільності, нестабільності й байдужості в сукупності дозволяє виявити найбільш проблемні вектори в механізмі формування регіональної продовольчої самодостатності і визначити пріоритети в профілактиці та нівелюванні наслідків деструктивної дії чинників на проблемних напрямках. У результаті проведеного полісистемного аналізу проблеми встановлено наступне.

1. Найбільш проблемним напрямом у формуванні продовольчої самодостатності Черкаського регіону є техніко-технологічне забезпечення агропромислового комплексу. Отриманий в результаті аналізу коефіцієнт дестабілізації з цього вектора є найбільш високим із всіх шести груп чинників і складає 0,72. У кількісній оцінці коефіцієнт дестабілізації є співвідношенням сили дестабілізаційної дії і абсолютної значущості чинника. Цей показник підтверджує, що близько 72% чинників техніко-технологічного змісту не можуть бути оцінені як позитивні, отже, умови, що їх формують, потребують відповідного розвитку, матеріального, економічного й іншого забезпечення. У першу чергу, це слабе технічне озброєння сільськогосподарського виробництва і чітка динаміка його зниження, низька конкурентоспроможність сільгосппродукції та вироблених з неї продуктів внаслідок низької їх якості, неефективність і недосконалість аграрних та переробних технологій, непродумана експлуатація земельних ресурсів тощо. Порівняно з 2000 роком машинно-тракторний парк зменшився майже вдвічі [3, с. 153]. Отже, є всі підстави вважати, що зростання продуктивності праці в сільському господарстві зумовлене не технічним чинником, а є результатом інтенсифікації живої праці, тобто людського чинника.

2. Проблемним є і нормативно-правовий вектор забезпечення регіональної продовольчої самодостатності. За такої ж значущості для ефективного розвитку продовольчого ринку, як і техніко-технологічна складова (9,5 балів), коефіцієнт дестабілізації становив 0,63, а зона нестабільності – 60%. Це свідчить про наявність серйозних нормативно-правових проблем в регулюванні як регіональних, та і в цілому державних аграрних відносин та процесів. До дестабілізаційних чинників потрібно віднести невідповідність законодавчих та нормативно-правових норм вимогам СОТ, відсутність системи стандартів якості продукції, фітосанітарного та ветеринарного контролю, відповідних міжнародним нормам, у першу чергу СОТ і ЄС, криміналізація бізнесу на продовольчому ринку та ін. [4, с.8].

3. Складним є і соціально-демографічний блок. Зниження кількості сільського населення, погіршення якості трудових ресурсів на селі, у першу чергу, внаслідок його природного “старіння”, регрес соціальної інфраструктури створили кризову ситуацію.

Важливою проблемою регулювання кількості й якості трудових ресурсів на селі є підвищення рівня оплати праці і усунення явного дисбалансу в оплаті праці між окремими галузями виробництва. Співвідношення середньомісячної заробітної плати в основних товаровиробничих сферах – сільському господарстві і промисловості – за 1995-2007 рр. практично не змінилося і складає близько 40-50% [3, с.408]. У Черкаській області різниця в рівні оплати праці менша, схильна до позитивної динаміки, проте вона значна і складає більше 30%. Диспаритет в оплаті праці і її низький рівень негативно позначаються не тільки на економічному стані працівників сільського господарства, але й на їх трудовій мотивації.

Полісистемний аналіз показав, що при загальній значущості цієї групи чинників для забезпечення регіональної продовольчої самодостатності в 9,1 бали сила дестабілізаційних проявів оцінюється в 5,4 бали. Це означає, що коефіцієнт дестабілізації становить 0,59, а зона дестабілізації – 54%. Оскільки зона байдужості по цій групі чинників складає 9%, то можна вважати, що людський чинник на аграрному ринку не вимагає кількісного розвитку. Сьогодні актуальнішим є питання не кількості населення, яке проживає в сільській місцевості, а якості трудових ресурсів, його професіоналізму, наявності необхідних знань і навиків ведення сучасного сільського господарства за умови повного технічного переоснащення сільськогосподарського виробництва.

4. Управлінські чинники в механізмі забезпечення регіональної продовольчої самодостатності оцінені експертами вельми високо – 9,2 бали. Коефіцієнт дестабілізації становить 0,57, тобто є також значним. Неврегульованими проблемами в цьому сегменті є: відсутність чіткого розподілу повноважень і відповідальності між центральними та регіональними органами влади, недосконалість організаційно-правових і організаційно-функціональних структур управління агрокомплексом, нерозвиненість ефективної біржової торгівлі, мережі оптових продовольчих ринків, іпотеки і в цілому земельних відносин. Недосконалість інституту фермерства і об’єктивне заповнення цієї ніші особистими селянськими господарствами є сьогодні найважливішою проблемою в організаційно-управлінському блоці. Таку ситуацію не можна вважати сприятливою для сільського господарства в цілому в умовах вступу України до СОТ, оскільки наявність натурального аграрного сектора – ознака відсталості АПК країни, а не його перевага [5, с.10].

5. Економічний блок чинників забезпечення регіональної продовольчої самодостатності надзвичайно великий. Він включає широкий спектр питань: фінансовий стан товаровиробників, механізм ціноутворення, економічні можливості населення, державну економічну підтримку аграрного ринку та ін. Коефіцієнт дестабілізації становить 0,55. “Економічний фон” забезпечення продовольчої самодостатності значно сприятливіший, ніж техніко-технологічний, правовий, соціально-демографічний і управлінський. Зона нестабільності складає 50% і відносно висока зона байдужості – 9%. Це ті економічні чинники, які або стійко розвинені, або малоеластичні до дії інших чинників зовнішнього середовища.

6. Природно-кліматичні чинники серед усіх інших мають найменший деструктивний вплив на формування регіональної продовольчої самодостатності, хоча залежність сільськогосподарського виробництва від їх дії надзвичайно висока. Коефіцієнт дестабілізації становить 0,47, а зона нестабільності – 43%. Це єдиний з шести виділених блоків, де зона стабільності більше зони нестабільності. Проте Черкаська область належить до регіонів з незадовільним станом природного середовища, що пов’язано з впливом агропромислової діяльності на екологічну ситуацію. До цієї групи належать також Житомирська, Київська, Полтавська, Львівська, Вінницька області і Автономна Республіка Крим. Одними з основних проблем у цих регіонах є забруднення повітря, води, ґрунтів, деградація й руйнування агроландшафтів, виснаження і втрати природних ресурсів [6, с.19]. Основними дестабілізаційними чинниками їх прояву є залежність врожайності і продуктивності худоби від погодних умов, погіршення екологічної обстановки, проблема чистого продовольства тощо. Останній проблемі в світі сьогодні приділяється найпильніша увага. Згідно з вимогами в рамках Міжнародної системи стандартизації ISO нового стандарту ISO 22000-2005 “Система управління безпекою харчових продуктів – вимоги до всіх організацій харчового ланцюга” повинен бути єдиний координаційний орган, який контролював би безпеку продуктів хар-

чування. Сьогодні існують три органи виконавчої влади, які контролюють цей процес: Міністерство охорони здоров'я, Департамент ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України і Держпотребстандарт. По-друге, термінологія прийнятих останнім часом законодавчих актів у сфері контролю якості продуктів не відповідає визначенням нового стандарту ISO 22000-2005. У зв'язку з цим деякі вітчизняні вчені піддають критиці встановлені критерії і показники раціонального харчування [7].

Серйозним дестабілізаційним чинником є низька культура землекористування. Особливо хижацьким використання землі в Україні було з 1960 по 1990 роки. Розораність в Україні досягла понад 80% сільськогосподарських угідь, у деяких областях – близько 90%, а в значній кількості районів і господарств цей показник сягав 95%. Такої розораності не має жодна цивілізована країна. Для прикладу, в США розораність угідь становить лише 25%, в Угорщині – 37%, у Франції – 48%. Аналогічні показники у Німеччині та Канаді [8, с.9]. За науково обгрунтованими рекомендаціями до активного сільськогосподарського обробітку слід залучати не більше третини території. Стільки ж має бути відведено для іншої господарської діяльності, а одна третина повинна залишатися у природному стані. Щоб зменшити розораність території України до науково обгрунтованого рівня, необхідно вивести з інтенсивного обробітку 5-12 млн га ріллі. Це дасть можливість знизити рівень розораності території до 47-34% [9, с.12].

Результати проведеного полісистемного аналізу, на думку автора, можуть бути використані під час формулювання і обгрунтування управлінських рішень щодо забезпечення регіональної продовольчої самодостатності. У подальших дослідженнях автор має намір розробити методику розрахунку сукупного (загального) показника збалансованості продовольчого ринку регіону з метою визначення ступеня регіональної ідентичності продовольчого ринку та виявлення причин наявних диспропорцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1152 с.
2. Дмитрук Б.П. Інвестиційна привабливість, політична стабільність та національне багатство: взаємозв'язок та взаємозалежність // Київ-Умань-Варшава – 2006 р.
3. Статистичний щорічник України за 2007 рік /За ред. О.Г. Осауленка / Держкомітет статистики України. – К.: Консультант, 2008. – 571 с.
4. Лузан Ю.Я. Україна та Світова організація торгівлі // Економіка АПК. – 2002. – №10. – С. 3-8.
5. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Сутність аграрних домогосподарств та їх основні економічні характеристики // Економіка АПК. – 2007. – №3. – С. 3–10.
6. Борисова В.А. Відновлення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти. – Суми: В-во «Довкілля», 2003. – 372 с.
7. Скидан О.В. Формування аграрної політики для забезпечення продовольчої безпеки України // Економіка АПК. – 2004. – № 4. – С. 19–25.
8. Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Гойчук О.І., Бузовський Є.А. Родючість земель і продовольча безпека країни // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 7–14.
9. Саблук П.Т. Основні напрями розробки стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні // Економіка АПК. – 2004. – №12. – С. 3–23.

Полисистемный анализ продовольственной самодостаточности Черкасского региона

Л.Н. Германенко

Рассмотрено и обосновано сущность полисистемного анализа продовольственной самодостаточности региона. Выделено и сгруппировано в однородные блоки основные факторы формирования продовольственной самодостаточности, осуществлена оценка их значимости. Проведено количественное измерение влияния деструктивных проявлений основных факторов формирования продовольственной самодостаточности и проанализировано их причины и последствия для Черкасского региона.

Ключевые слова: полисистемный анализ, продовольственная самодостаточность, регион, Черкасская область, аграрный рынок, факторы влияния, экспертная оценка.

Polysystem analysis of the Cherkasy region food self-sufficiency

L. Germanenko

The essence of polysystem analysis of food the regional self-sufficiency is considered and explained. The basic factors of forming of food self-sufficiency are selected and grouped in homogeneous blocks, estimation of their meaningfulness is carried out. The influencing quantitative measuring of food self-sufficiency forming main factors destructive displays is conducted and their reasons and consequences are analyzed for the Cherkasy region.

Key words: polysystem analysis, food self-sufficiency, region, Cherkasy region, agricultural market, forces of influence, expert evaluation.

БОЙКО С.В., аспірант

Науковий керівник – **ФЕДОСОВ В. М.**, засл. діяч науки і техн. України, д-р екон. наук
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

ПОГЛЯДИ М.І. МІТІЛІНО НА СПРАВЛЯННЯ ЄДИНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПОДАТКУ В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ

Розглянуто еволюцію оподаткування сільського господарства в Радянському Союзі протягом 1921-1924 рр. та погляди на цей процес українського вченого-фінансиста, професора М. І. Мітіліно.

Недоліком цього податку був його надмірний тягар для українського сільського господарства. Середні норми прибутковості для Української РСР значно перевищували середні норми для інших республік, що свідчить про надмірне оподаткування. Вивчення помилок минулого у оподаткуванні дає змогу їх уникнути на сучасному етапі розвитку податкової системи України.

Ключові слова: єдиний сільськогосподарський податок, історія фінансів, українська фінансова думка, фіксований сільськогосподарський податок.

Постановка проблеми. Фіксований сільськогосподарський податок був запроваджений з 1 січня 1999 р. Він замінив собою 12 інших прямих податків і зборів (податок на прибуток, особистий прибутковий податок, земельний податок, місцеві податки, відрахування до Пенсійного фонду України і Фонду соціального захисту і т.д.), від яких сільське господарство звільнене, внаслідок чого сільськогосподарські виробники суттєво зменшили розміри сплати податків. Фіксований сільськогосподарський податок є прототипом земельного податку. Проте в історії оподаткування України існував єдиний сільськогосподарський податок, що скасовував натуральне оподаткування та нараховувався і стягувався з кожного окремого господарства з усієї сукупності прибутків. Саме на дослідженні історії фінансів та фінансової думки необхідно акцентувати увагу сучасних вчених-фінансистів, адже вивчення помилок у оподаткуванні дає змогу їх уникнути на сучасному етапі розвитку податкової системи України.

Аналіз досліджень та публікацій. Українська фінансова думка має плеяду представників, які досліджують історію фінансів загалом та історію оподаткування зокрема. Вагомий внесок у історію фінансів зробили такі відомі вчені, як В. Л. Андрущенко, Д. І. Бойко, П. П. Гай-Нижник, О. В. Колесников, Л. В. Кухарець, В. М. Мельник, П. В. Мельник, Г. О. П'ятаченко, М. П. Шаварина, Ф. О. Ярошенко та ін. [1-6].

Метою дослідження є вивчення історичних аспектів впровадження єдиного сільськогосподарського податку та критичне осмислення такого явища у працях українського вченого-фінансиста М. І. Мітіліно.

Для досягнення зазначеної мети необхідно розв'язати такі завдання: дослідити досвід Радянського Союзу із запровадження єдиного сільськогосподарського податку у 1923 р. та праці М. І. Мітіліно, у яких професор розкриває сутнісні характеристики цього податку та його значення в оподаткуванні сільського господарства.

Матеріал і методи досліджень. Матеріалом є монографічна література, статті у періодичних виданнях, а також підручники та посібники. Основними джерелами, на основі яких базується дослідження, є праці М. І. Мітіліно [7-8]. В основу статті покладено загальнонаукові методи пізнання: діалектики й історизму – для виявлення закономірностей еволюції вчення про єдиний сільськогосподарський податок.

Результати досліджень та їх обговорення. Вважаємо за необхідне навести коротку історичну довідку про єдиний сільськогосподарський податок та його впровадження в Радянському Союзі: «Подальшій нормалізації податкових відносин сприяло як удосконалення продподатку, так і впровадження інших податків. Серед цих заходів найважливішими були такі: введення в березні 1922 р. єдиного натурального податку (замість численних натуральних податків); запровадження в травні 1923 р. єдиного сільськогосподарського податку (замість усіх існуючих на селі); перехід у 1924/25 р. до стягування сільськогосподарського податку виключно у грошовій формі. У 1926 р. була проведена реформа сільськогосподарського податку, згідно з якою стягування цього податку стало провадитися за принципом сукупного оподаткування доходів від усіх джерел (як землеробських, так і неземлеробських). Нова система була поширена і на колективні господарства: їх стали оподатковувати, як і одноосібні селянські господарства (за збереження знижки в розмірі 25% із суми обчисленого податку).

Було встановлено також неоподатковуваний мінімум (у грошовому виразі, замість натурального). Його було диференційовано по союзних республіках (у межах від 25 до 60 крб. на господарство). У 1926/27 р. по ньому було звільнено від оподаткування 20,8% селян» [9, с. 121].

Професор Київського комерційного інституту (нині – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана») М. І. Мітіліно одним з перших звернув увагу на єдиний сільськогосподарський податок у своїх працях. Цьому податку вітчизняний вчений-фінансист віддавав «центральне місце у прибутковому нашому бюджеті» [8, с. 157].

На думку професора М. І. Мітіліно, єдиним сільськогосподарським податком зветься податок, який береться з людей, що працюють у сільськогосподарському промислі, а також із колективних та радянських господарств. Податок, як економічну категорію, М.І. Мітіліно визначав наступним чином: «загально-обов'язкову оплату, що її стягують суспільні об'єднання на покриття потреб цих об'єднань на підставі закону, в інтересі пануючого класу» [8, с. 110].

Для порівняння наведемо трактування фіксованого сільськогосподарського податку у Законі України «Про фіксований сільськогосподарський податок»: це податок, який не змінюється протягом визначеного цим Законом терміну і справляється з одиниці земельної площі [10].

Історія єдиного сільськогосподарського податку, як зауважує вчений у праці «Основи фінансової науки», починається з 1916 р. Еволюція оподаткування сільського господарства у 1921-1924 рр. відображена на рисунку 1.

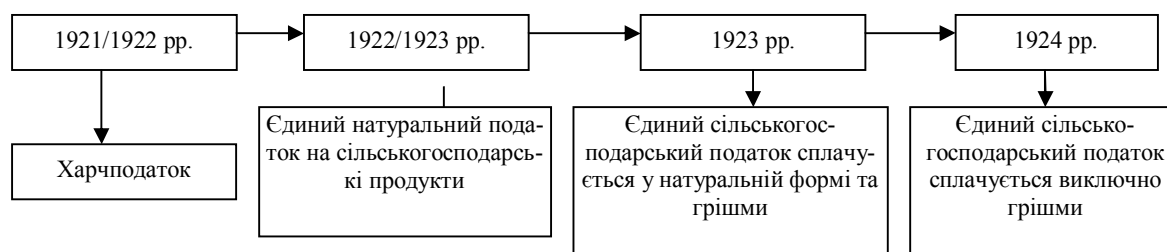

Рисунок 1 – Еволюція оподаткування сільського господарства у 1921-1924 рр.

Джерело: побудовано автором за Мітіліно М. І. Основи фінансової науки. / М. І. Мітіліно — К.: Державне видавництво України, 1929. — с. 157.

У 1921 р. було введено харчподаток. Харчподаток складався з кількох самостійних податків на кожен галузь сільського господарства, яку брали на облік і оподатковували окремо, причому податок сплачувано всіма продуктами сільського господарства. Податок вираховували, виходячи з кількості ріллі, кількості їдців у господарстві та з урожаю в даній місцевості [8, с. 157].

Наступного року було введено єдиний натуральний податок на сільськогосподарські продукти. Податок вираховувано для кожного господарства відповідно до кількості в ньому ріллі та сіножатей, а також продуктивної худоби, і відповідно до середньої для району врожайності хліба на десятині [8, с. 157].

М. І. Мітіліно наводить цитати з праці П. П. Гензеля щодо впровадження єдиного сільськогосподарського податку: «Система сільгосподатку 1923/1924 рр. являла собою значний крок уперед, якщо порівняти з харчподатком або з харчрозкладкою. Проте вона мала ту хибу, що надто рахувалася з попередніми натурально-господарчими відносинами і надто механічно комбінувала ознаки; забезпеченість худобою гостро підвищувала оподаткування кожної десятини; роздроблені господарства, хоч би в них була можливість підсобних або сторонніх заробітків, діставали велику знижку; забезпеченість землею на одного їдця, хоч би фактична продукція за даний час не могла бути розвинена, надто підвищувала прогресію оподаткування кожної десятини; виплата натурою надто мало відповідала умовам нової економічної політики, і селянство у масі волило податок платити грошми».

Законодавство про єдиний сільськогосподарський податок визначало середні орієнтовні норми прибутковості союзних республік (табл. 1) та диференціацію в оподаткуванні між ними, що досліджував професор М. І. Мітіліно.

За даними, наведеними М. І. Мітіліно, можна зробити висновок про найвищий рівень прибутковості України серед союзних республік у таких напрямках, як рілля, заливні сіножаті, коні, велика ро-

гата худоба, воли та осли. Новий закон про сільськогосподарський податок змінив «норми прибутковості з десятини землі та від штуки худоби. Норми 1927/1928 рр. є так би мовити корективи місць до корективів 1926/1927 рр. – корективи, що зросли на ґрунті практики» [8, с. 163].

Таблиця 1 – Середні орієнтовні норми прибутковості союзних республік

Союзні республіки	Прибутковість із десятини землі				
	засів	поливний засів	рілля	сіножаті	
				заливні	незаливні
РСФСР	40	-	28	19	12
УСРР	40	-	33	30	17
БСРР	45	-	30	25	15
ЗСФРР	45	-	30	-	18
УзбСР	30	80	-	-	22
ТуркСРР	40	70	-	-	22
Союзні республіки	Прибутковість із голови худоби				
	коні, вербл., мули	велика рогата худоба (без вол.)	воли	осли	вівці
РСФСР	19	17	9,5	9,5	2
УСРР	23	18	11,5	11,5	-
БСРР	20	18	10	10	-
ЗСФРР	15	13	13	5	2,2
УзбСР	15	15	15	5	3
ТуркСРР	15	12	12	5	3

Джерело: Мітіліно М. І. Основи фінансової науки / М. І. Мітіліно — К.: Державне видавництво України, 1929. – С. 160

Середні норми за новим законом для Української СРР становили: засів – 52, рілля – 36, коні – 26, велика рогата худоба 25, воли – 15. Середні норми для Української СРР значно перевищували середні норми для інших республік, що свідчить про надмірний податковий тягар.

Про нерівномірність оподаткування союзних республік свідчить аналіз наведеного порядку обчислення податку: «В РСФРР, БСРР та ЗСФРР розмір податку з кожного одноособового або колективного господарства визначають залежно від загальної суми всього прибутку господарства та числа їдців, причому на перші 20 крб. прибутку на 1 їдця накладається по 2 коп. на 1 крб. лишку прибутку, що вищий від 20 крб. і до 30 крб. – на 1 їдця накладається 3 коп. на 1 крб.

В УСРР розмір податку з кожного окремого господарства встановлюється залежно від загальної суми обчисленого прибутку господарства, не рахуючи 20 крб. на кожного їдця, причому: перші 25 крб. лишку на все господарство оподатковуються по 4 коп. з кожного крб., а далі від 25 до 10 крб. на все господарство 8 коп. з кожного крб., вище від 100 крб. і до 200 крб. на господарство – 14 коп. з кожного крб., вище 200 крб. і до 350 крб. на все господарство – 18 коп. з кожного крб. На лишок прибутку, вищий від 350 крб. на господарство, накладається 24 коп. з кожного крб.» [8, с. 160-161].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Еволюція оподаткування сільського господарства у Радянському Союзі мала своїм наслідком запровадження єдиного сільськогосподарського податку. Український вчений-фінансист, професор М. І. Мітіліно зазначав, що «система с.-г. податку в цілому визначалася як задовільна» [8, с. 164].

На нашу думку, недоліком такого податку був його надмірний тягар для українського сільського господарства, адже оподаткування в Українській СРР мало значну різницю з оподаткуванням у інших республіках. Наприклад, в УСРР перші 25 крб. лишку на все господарство оподатковується по 4 коп. з кожного крб. (в інших республіках – 3 коп. на 1 крб.). Перспективами розвитку було збільшення податкового тиску на сільське господарство: «сільське господарство досягло вже такого рівня, що є можливість збільшити тягар оподаткування» [8, с. 164].

Закінчуючи розділ у праці «Основи фінансової науки», професор М.І. Мітіліно вважає, що єдиний сільськогосподарський податок «не тільки збільшить своє фіскальне значення, але разом з тим і допоможе соціалістичній перебудові села» [8, с. 166].

Перспективою подальших досліджень має стати вивчення фінансової думки України в розрізі податків, державного бюджету, державного кредиту та місцевих фінансів. Вважаємо за необхідне також дослідження поглядів вітчизняних вчених-фінансистів на оподаткування сільського господарства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гай-Нижник П. П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917-1930 рр.): монографія / П. П. Гай-Нижник — К., 2006. — 303 с.
2. Колесников О. В. Історія грошей та фінансів: Навч. посіб. / О. В. Колесников, Д. І. Бойко, О. О. Коковіхіна — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 140 с.
3. П'ятаченко Г. О. Становлення та розвиток фінансів України. 1917-2003 / Г. О. П'ятаченко, Л. В. Кухарець. — К.: НДФІ, 2005. — 784 с.
4. Толстов Р. Д. Перебудова податкової системи в СРСР і УРСР у 30-ті роки ХХ ст. / Р. Д. Толстов. // Історія народного господарства та економічної думки України. — 2003. — Випуск 35-36. — С. 56-65.
5. Шаварина М. П. Історія фінансів: Навч. посіб. / Шаварина М. П. — Тернопіль: Лідер, 2002. — 136 с.
6. Ярошенко Ф. О. Історія оподаткування / Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, В. Л. Андрущенко, В. М. Мельник. — Ірпінь, 2004. — 242 с.
7. Мітіліно М. І. Елементи фінансової науки / М. І. Мітіліно — К.: Державне видавництво України, 1926. — 197 с.
8. Мітіліно М. І. Основи фінансової науки / М. І. Мітіліно — К.: Державне видавництво України, 1929. — 395 с.
9. Марьяхин Г. Л. Очерки истории налогов в СССР. / Г. Л. Марьяхин — М.: Финансы, 1964. — 252 с.
10. Про фіксований сільськогосподарський податок: закон України від 17 грудня 1998 року № 320-XIV [Електронний ресурс] — Електрон. дан. — Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=320-14>

Взгляды М. И. Митилино на взимания единого сельскохозяйственного налога в Советском Союзе

С.В. Бойко

Рассмотрены эволюция налогообложения сельского хозяйства в Советском Союзе в течение 1921-1924 гг и взгляды на этот процесс украинского ученого-финансиста, профессора М. И. Митилино.

Недостатком данного налога было его избыточное бремя для украинского сельского хозяйства. Средние нормы доходности для Украинской ССР значительно превышали средние нормы для других республик, что свидетельствует о чрезмерном налогообложении. Изучение ошибок прошлого в налогообложении позволяет их избежать на современном этапе развития налоговой системы Украины.

Ключевые слова: единый сельскохозяйственный налог, история финансов, украинское финансовое мнение, фиксированный сельскохозяйственный налог.

View M. Mytilini to collect a single agricultural tax in the Soviet Union

S. Boyko

In the article consider the evolution of taxation of agriculture in the Soviet Union during the 1921-1924 biennium and views on this Ukrainian financier, Professor M. Mytilini.

A disadvantage of this was his excessive tax burden on Ukrainian agriculture. The average rate of return for the Ukrainian SSR significantly higher than the average for the other republics, which indicates excessive taxation. Study the mistakes of the past to allow them to avoid taxation at the present stage of development of the tax system of Ukraine.

Key words: single agricultural tax, the history of finance, the Ukrainian financial view, the fixed agricultural tax.

УДК 338.33

КУЗИК І.А., аспірант

Уманський державний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА, ФОРМИ І ВИДИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті розглядаються питання диверсифікації виробництва в ринкових умовах, її економічна природа, сутність, форми та види. Висвітлено диверсифікацію виробництва як об'єктивний економічний процес, закономірність, яка зумовлена ринком, конкуренцією. Вона покликана за рахунок розширення асортименту товарів, урізноманітнення інвестицій, ринків робити рентабельність господарства більш стійкою, знижувати ризики господарської діяльності. Диверсифікація позитивно діє на економічну, соціальну і екологічну ефективність аграрних формувань.

Постановка проблеми. Економіка аграрного сектору України протягом останніх років характеризується постійним спадом ділової активності товаровиробників, поглибленням економічних диспропорцій, наростанням фінансової і платіжної кризи. Одна з головних причин такого стану полягає в тому, що в аграрній політиці України система господарювання, яка була б дійсно заснована на соціально зорієнтованих ринкових відносинах, ініціативній, творчій діяльності підприємницьких структур, ще недостатньо розвинена.

Одним із шляхів її вирішення є обрання селянськими (фермерськими) господарствами нового для сільського господарства стратегічного напрямку розвитку – диверсифікації виробництва, який не потребує значних капіталовкладень ззовні, зокрема – державних, але гарантує отримання вла-

сних високих кінцевих результатів як для приватного сектору економіки, так і для суспільства в особі держави.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання. Питання проблеми диверсифікації виробництва в Україні, особливо аграрного, досліджено недостатньо. Воно і досі не знайшло достатнього висвітлення у вітчизняній економічній літературі, а зарубіжний досвід диверсифікації потребує ґрунтовної адаптації до умов господарювання в Україні. Теоретичним надбанням є наукові праці економістів-дослідників: А.А. Томпсона, А.Дж.Стрикленда, І. Ансоффа, Г. Мінцберга, О.А. Бабінцевої, Г. Немченко, С. Донецької, В.Я. Семенова, А.А. Іщенко, І.Н. Красникова, В.Г. Андрійчука, М.Х.Корецького, В.А.Борисової, В.Г. Дудінова, Н.Г.Маслак, М.В.Міньковскої, М.Й.Маліка, А.В.Чупіса, А.О.Шепіцена та ін.

Утім, незважаючи на дослідження цієї проблематики названими авторами, розробка принципів та методологічних основ диверсифікації сучасного сільськогосподарського виробництва в Україні набуває актуальності як для економічної науки, так і для практики господарювання.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних засад та прикладних аспектів розвитку диверсифікації виробництва в агроформуваннях. Для досягнення визначеної мети необхідно вирішити наступні завдання :

- узагальнення питань економічної природи, форм і видів диверсифікації в ринковій економіці;
- виявлення специфіки застосування диверсифікації в аграрній сфері, що призводить до підвищення ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств;
- визначення оцінки доцільності застосування диверсифікації виробництва в аграрній сфері.

Матеріал та методика досліджень. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти розвитку диверсифікації виробництва в аграрній сфері. Об'єктом дослідження є вивчення економічної природи, форм і видів диверсифікації в ринковій економіці, формування ефективної структури виробництва і послуг сільгоспідприємств в умовах диверсифікації.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці сучасних вітчизняних і зарубіжних учених-економістів з питань управління, закони й нормативні акти України у сфері економіки та політики.

Методологічну базу дослідження проведено із застосуванням діалектичного і системного підходів до вивчення економічних процесів, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: класифікація (класифікація видів диверсифікації, факторів диверсифікації, джерел конкурентних переваг підприємства); абстрактно-логічний метод (теоретичне узагальнення природи, форм і видів диверсифікації, її аграрної специфіки та формулювання висновків); монографічний метод (вивчення альтернативних напрямів розвитку підприємства).

Результати дослідження та їх обговорення. Аграрний сектор України має особливе значення у формуванні ефективної ринкової економіки держави. Специфіка галузі проявляється в її велетенських масштабах, особливих умовах виробництва, багатокладності, розгалуженості об'єктів, обмеженості виробничих ресурсів. Це потребує від суб'єктів ринкового господарювання на селі дотримання постійного високого рівня конкурентоспроможності за рахунок чинників природного, технологічного і організаційно-економічного характеру, поглиблення і розвитку кооперації, інтеграції, підвищення концентрації виробництва, його диверсифікації [1].

Поняття диверсифікація, (*diversification*) дослівно перекладається як різноманітність, різнобічний розвиток. У літературі розрізняються поняття диверсифікація продукції, виробництва, економічної діяльності [2]. Так, якщо диверсифікація продукції передбачає розширення значної кількості модифікацій однієї й тієї ж продукції та відповідає інтересам окремих споживачів, то диверсифікація виробництва подається як одночасний розвиток багатьох, не пов'язаних між собою видів виробництва, розширення асортименту виробів. Диверсифікація економічної діяльності припускає розширення активності фірм, підприємств і цілих галузей за рамки основного бізнесу. Тобто, диверсифікація – це поширення господарської діяльності на нові сфери (розширення асортименту вироблених виробів, видів наданих послуг, географічної сфери діяльності і т.д.).

Диверсифікація – порівняно нове явище, викликане до життя необхідністю пристосування підприємницьких структур до швидких змін споживчого ринку та посиленням конкурентної боротьби, і слугує інструментом використання переваг комбінування, проникнення в нові, більш прибуткові галузі.

Диверсифікація може характеризуватися високою соціальною та екологічною ефективністю. Вона дозволяє краще насичувати ринок товарами, замінити ті, що застаріли, новими, підвищувати ефективність виробництва, використовувати ресурси протягом року більш рівномірно, підвищувати зайнятість за рахунок нових робочих місць. Диверсифікація сприяє наповненню ринків товарами, витісненню імпорту, більш рівномірному надходженню доходів за періодами року, збільшенню річної маси прибутку [4].

Аналізуючи економічну природу, чинники і ефективність диверсифікації виробництва можна зробити наступні висновки про її вплив на економіку підприємства, ринок і суспільство в цілому (рис.1).

Диверсифікація виробництва в сільському господарстві, на відміну від інших галузей економіки, має свої особливості, зумовлені специфікою аграрного виробництва. На нашу думку, ці особливості можна назвати об'єктивними передумовами до застосування диверсифікації [3]. Так, диверсифікація диктується насамперед різноманітністю ґрунтів у кожному, навіть невеликому господарстві. Властивості конкретного ґрунту є сприятливими для одних культур і зовсім несприятливими для інших, що є об'єктивною основою для вибору різних сільськогосподарських культур, у тому числі й кормових, отже, і для розвитку галузі тваринництва.

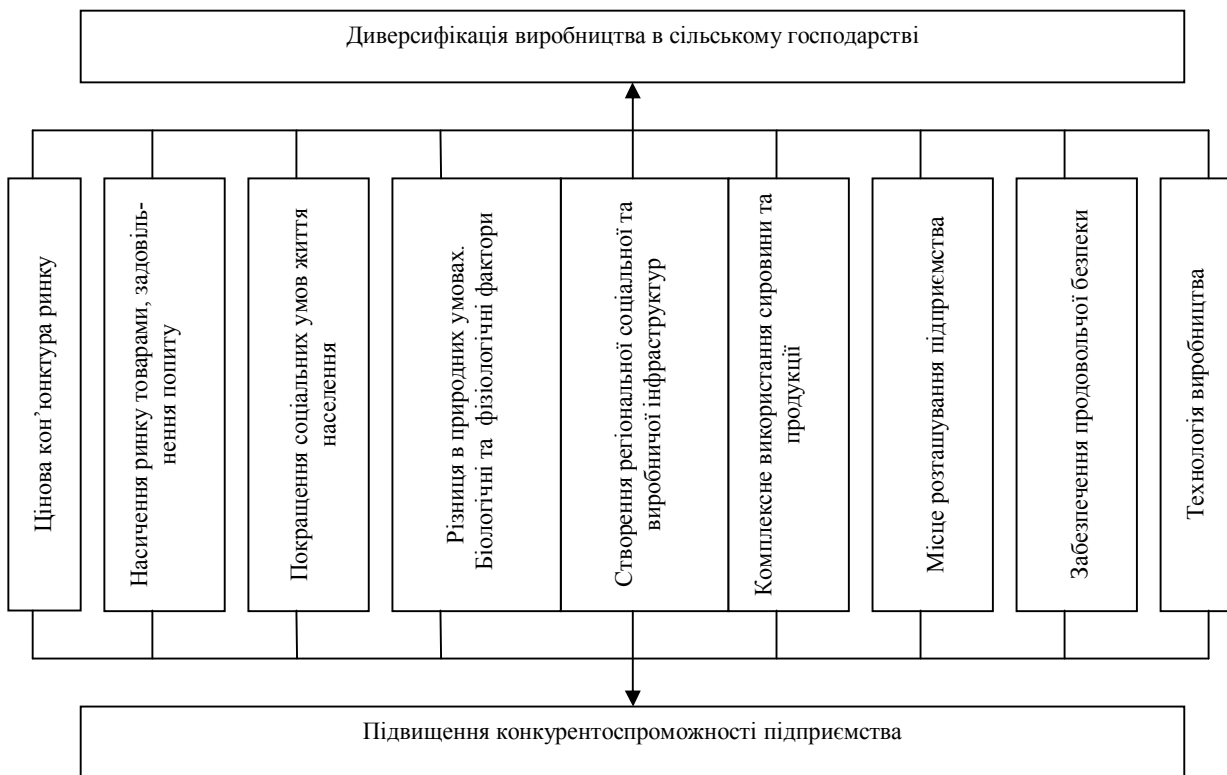

Рисунок 1 – Фактори диверсифікації виробництва в сільському господарстві

Ще однією передумовою застосування диверсифікації є необхідність біологізації землеробства, що проявляється чергуванням культур в раціональній, науково обґрунтованій системі сівозмін, яка передбачає максимальну забезпеченість культури поживними речовинами. Таким чином, будь-яке господарство має декілька видів сировини власного виробництва (тобто порівняно дешевої), а це теж підводить до ідеї власної переробки.

Важливою особливістю сільського господарства можна назвати сезонність використання робочої сили. Періоди напруженої роботи чергуються з відносно спокійними, що дає можливість використовувати робітників у цей час в інших сферах диверсифікованого виробництва і тим самим підвищити ефективність використання трудових ресурсів, рівень продуктивності праці, доходів населення.

Головною, мабуть, особливістю сільського господарства є нестабільність, пов'язана з природними факторами. Створення кінцевого продукту в сільськогосподарському виробництві здійснюється під впливом не тільки знарядь, предметів праці та робочої сили, а й природних

умов, чого немає в інших галузях народного господарства [3]. При цьому фактори навколишнього середовища, як правило, визначають кінцевий результат діяльності аграрних підприємств. Неприятливі погодні умови часто призводять вузькоспеціалізовані підприємства не тільки до збитків, а й до банкрутства. Ця особливість примушує господарства поєднувати основний вид діяльності зі сферами, де результат діяльності не залежить від кліматичного фактора (наприклад, надання транспортних послуг, роботи з будівництва, ремонту техніки, послуги населенню та ін.).

Диверсифікація виробництва у сфері АПК – це розширення номенклатури та асортименту, зміна виду продукції, що виробляється підприємством, освоєння нових видів виробництв для підвищення ефективності виробництва, отримання економічної вигоди, запобігання банкрутства з урахуванням екологічних та соціальних потреб населення. Для більш глибокого розкриття сутності процесу диверсифікації необхідно назвати види та форми, за якими класифікують диверсифікацію взагалі, а також ті, що можливі для застосування в сільськогосподарському виробництві [3].

Так, диверсифікацію в сільському господарстві можна проводити в наступних напрямках: виробничий, фінансовий і маркетинговий (рис. 2).

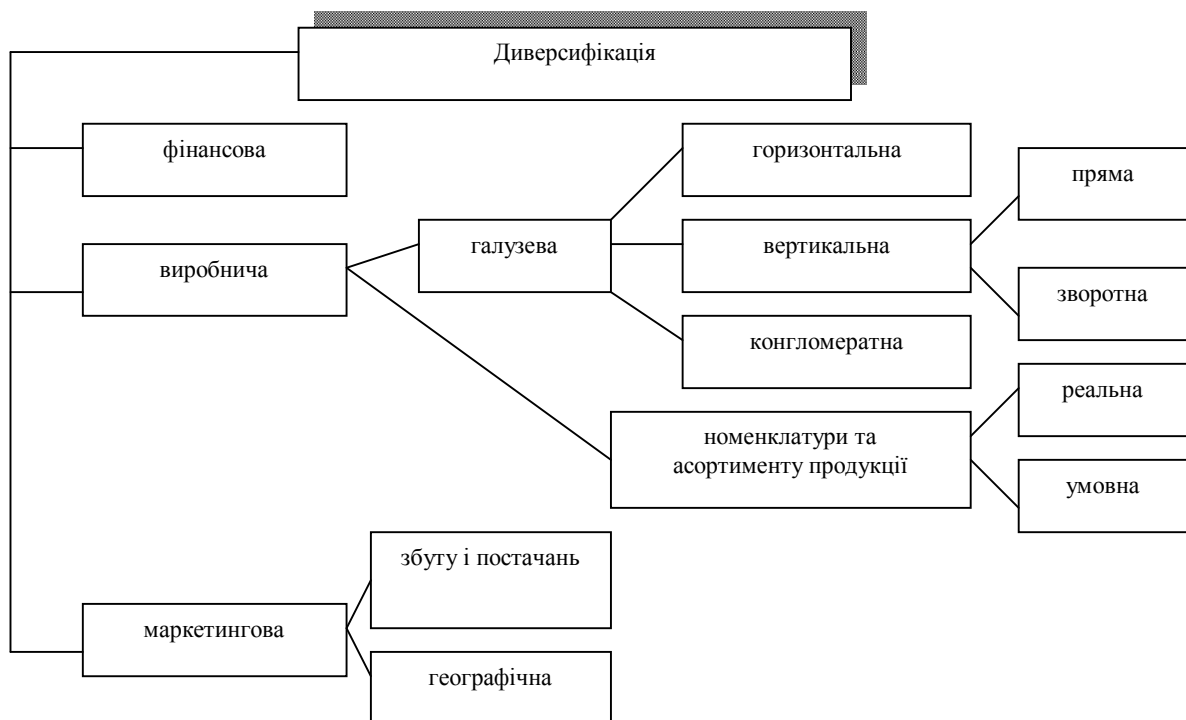

Рисунок 2 – Види та форми диверсифікації в сільському господарстві

Диверсифікація виробництва – це урізноманітнення на підприємстві видів виробництв, що забезпечують одержання різної продукції і розширення її асортименту. Фінансова диверсифікація – це урізноманітнення фінансової діяльності, яка досягається через здійснення підприємством різних видів коротко- і довгострокових фінансових вкладень. Маркетингова диверсифікація пов'язана із створенням підприємством власної торговельної мережі, розширенням каналів збуту продукції, задіянням більшої кількості маркетингових важелів просування товару на ринок, організацією (за необхідності) післяпродажного обслуговування проданих товарів. Зокрема, всередині цього напрямку можна виділити диверсифікацію збуту і постачань та географічну диверсифікацію. Остання – це процес, коли за існуючих технологій та незмінних товарів підприємство виходить із звичного ринку й починає атакувати ринки в інших географічних зонах (інших країнах), діяльність в яких буде вимагати нових, додаткових ресурсів і компетенцій [2].

Можна виокремити два види виробничої диверсифікації: галузеву і номенклатури та асортименту продукції. Галузева диверсифікація – це збільшення сукупності функціонуючих на

підприємстві галузей. Галузева диверсифікація тоді присутня, коли підприємство починає розвивати нові для себе виробництва, які відрізняються від виробництв інших галузей кінцевим продуктом, застосовуваними засобами виробництва, його технологією та організацією. У свою чергу, галузеву диверсифікацію можна розподілити на горизонтальну, вертикальну та конгломератну.

Горизонтальна – стратегія диверсифікації, що ґрунтується на використанні різноманітних, явних і неявних горизонтальних зв'язків (випуск підприємством нових товарів, орієнтованих на існуючих споживачів; використання одного ресурсу, коли напрями діяльності пов'язані між собою; випуск товарів, що мають схожу або одну технологію виробництва; єдині джерела постачання матеріальних ресурсів, однаковий підхід до маркетингу та збуту продукції). Здебільшого така диверсифікація означає, що аграрне підприємство починає розвивати нові для себе сільськогосподарські галузі. Наприклад, на підприємстві раніше не займалися вівчарством або птахівництвом, але завдяки поліпшенню кон'юнктури ринку і зростанню цін на вовну та пух тут стали розвивати ці галузі з метою одержання додаткового доходу. В аграрних підприємствах ці галузі належать до основного виробництва. Тому виправдано горизонтальну диверсифікацію розглядати як диверсифікацію цього виробництва [4].

Вертикальна – це процес придбання або включення до складу підприємства нових виробництв, що входять у технологічний ланцюжок випуску старого продукту на ступенях до або після виробничого процесу. Вертикальна диверсифікація полягає в тому, що підприємства воліють створювати необхідні для виробничого процесу товари і послуги самостійно, усередині підприємства замість того, щоб купувати їх на ринку в інших підприємств. Така стратегія може бути виправдана, коли підприємство може підвищити свою рентабельність, контролюючи різні стратегічно важливі ланки в ланцюзі виробництва і збуту продукції.

При цьому можливі такі форми вертикальної диверсифікації:

- зворотна диверсифікація;
- поступальна, або пряма диверсифікація;
- конгломератна.

За зворотної диверсифікації підприємство приєднує функції, що раніше виконувалися постачальниками, тобто здобуває або встановлює контроль над джерелами сировини.

За прямої диверсифікації підприємство приєднує функції, що виконувалися раніше дистрибуторами, тобто здобуваються транспортні, сервісні служби, канали збуту й інші функціональні служби, пов'язані з основною діяльністю підприємства. Мотивацією в цьому випадку є забезпечення контролю над збутом продукції, бажання краще знати своїх споживачів [5].

Конгломератна диверсифікація – це галузі, які за межами стадії виробництва сільськогосподарської продукції зовсім технологічно не пов'язані з таким виробництвом. Наприклад, підприємство може виробляти стінові матеріали, пиломатеріали, відкрити швейний цех, розвивати художні промисли тощо.

Диверсифікація номенклатури та асортименту продукції (реальна диверсифікація) полягає у виробництві значної кількості модифікацій однієї й тієї ж продукції [4]. Така диверсифікація продукції призводить до її подорожчання, але в той же час вона відповідає інтересам певних споживачів.

Поряд з реальною диверсифікацією можлива і так звана умовна диверсифікація асортименту продукції, коли якісні характеристики товару залишаються незмінними, а змінюється лише дизайн, упаковка тощо [5]. Як і реальна, умовна диверсифікація асортименту продукції пов'язана з попитом споживачів. Так, в умовах товарного дефіциту попитом користуються товари у більшій розфасовці, і навпаки: при насиченості ринку розкуповується товар у дрібній розфасовці, оскільки він швидше споживається і не втрачає своїх споживчих якостей.

В цілому політика диверсифікації номенклатури та асортименту продукції пов'язана з більшими виробничими витратами, а тому, як правило, її використовують лише на ринках із стабільним попитом і відносно низькою конкуренцією.

Дослідження диверсифікації виробництва та асортименту продукції на підприємствах АПК показало, що вона сприяє формуванню умов цілорічної зайнятості працівників і вирівнюванню потреб в робочій силі в галузях сільського господарства за рахунок несільськогосподарського виробництва.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведені наукові дослідження дають підстави зробити узагальнені висновки і внести пропозиції виробництву.

1. Диверсифікація виробництва – об'єктивний економічний процес, закономірність, яка викликана ринком, конкуренцією. Вона покликана за рахунок розширення асортименту товарів, урізноманітнення інвестицій, ринків робити рентабельність господарства більш стійкою, знижувати ризики господарської діяльності.

2. Найбільшого поширення в сільському господарстві набула диверсифікація виробництва та номенклатури і асортименту продукції. Це організація рослинництва, тваринництва і підсобного виробництва в господарстві з різноманітними видами продукції та послуг для споживача.

3. Диверсифікація діяльності підприємства є найпоширенішим способом розвитку компанії. Все більше українських підприємств обирають диверсифікацію як основний стратегічний напрям розвитку. Це зумовлено двома основними причинами: зниження загального ризику банкрутства підприємства в результаті несприятливих зовнішніх факторів; обмеженістю зростання підприємства в рамках однієї сфери діяльності. Проте, незважаючи на широке застосування стратегії диверсифікації, методів оцінки ефективності диверсифікації розроблено зовсім небагато.

Отже, диверсифікація сільськогосподарського виробництва продиктована об'єктивними причинами природного і економічного порядку. Вона позитивно діє на економічну, соціальну і екологічну ефективність аграрних формувань. Через реалізацію проектів диверсифікації виробництва покращується використання землі, засобів виробництва і трудових ресурсів, завойовуються додаткові ніші ринків, стабілізується фінансовий стан сільгоспвиробників, повніше задовольняється попит на продукцію, роботи, послуги. Вона дозволяє краще насичувати ринки товарами, замінювати застарілі новими, підвищувати ефективність виробництва, використовувати ресурси більш рівномірно протягом року, підвищувати зайнятість за рахунок нових робочих місць. Диверсифікація сприяє витісненню імпорту, більш рівномірному надходженню доходів за періодами року, збільшенню річної маси прибутку. Виходячи з цього, диверсифікація виробництва дозволяє створити систему ефективно працюючих підприємств, здатних адаптуватися до змін зовнішнього середовища, вона вимагає особливого типу господарювання, що стимулює новачі, пошук нових виробництв і ринків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2000.–356с.
2. Дудинов В.Г. Диверсификация – основа производства продукции рыночной новизны // Тематична добірка „Диверсифікація у сільськогосподарському виробництві”. – К.: Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека, 1999. – С.6 – 8.
3. Зоренко О.В. Диверсифікація аграрних підприємств: сутність, напрями та види // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2005. – №1. – С.144–147.
4. Кунц Р.М. Стратегия диверсификации и успех предприятия // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – № 1. – С. 96 –105.
5. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління: Навч. посібник.– К.: КНЕУ, 1999.– 384с.

Экономическая природа, формы и виды диверсификации в рыночной экономике

И.А. Кузик

В статье рассматриваются вопросы диверсификации производства в рыночных условиях, ее экономическая природа, сущность, формы и виды. Отражено диверсификацию производства как объективный экономический процесс, закономерность, которая вызвана рынком, конкуренцией. Она призвана за счет расширения ассортимента товаров, разнообразия инвестиций, рынков делать рентабельность хозяйства более стойкой, снижать риски хозяйственной деятельности. Диверсификация положительно действует на экономическую, социальную и экологическую эффективность аграрных формирований.

Economic nature, forms and types of diversification in market economy

I. Kuzic

In the article the questions of diversification of production in market conditions, its economic nature, essence, forms and kinds, are examined. Diversification of production is reflected, as an objective economic process, conformity to the law, which by a vizvana market, competition. She is called due to expansion of range of goods, diversifies of investments, markets to do profitability of economy more proof, to lower the risks of economic activity. Diversification operates on efficiency of the agrarian forming economic, social and ecological positively.

ПЛУГАТОР Р.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Узагальнено теоретичні засади державної підтримки продукції рослинництва. Проведено аналіз сучасних засобів державної підтримки сільськогосподарських підприємств при виробництві продукції галузі рослинництва. Обґрунтовано напрями державної підтримки рослинництва із врахуванням нинішніх особливостей розвитку галузей рослинництва.

Ключові слова: рослинництво, державна підтримка, інструменти регулювання, бюджетні виплати, обігові кошти, державний продовольчий резерв.

Постановка проблеми. Державна підтримка АПК – це цілісна система інструментів державного регулювання (цінова політика, бюджетна підтримка (бюджетне фінансування і пільгове оподаткування), кредитне забезпечення, сприяння розвитку страхування, митно-тарифне регулювання, гарантії уряду), дію яких відчують практично всі товаровиробники галузі.

Державна фінансова підтримка аграрної сфери зумовлюється значенням сільськогосподарського виробництва в народному господарстві. Як зазначає П.А. Стецюк: “Аграрний сектор має системоутворююче значення для майже 90% території України, на якій проживає та працює 32% населення; тут сконцентровано близько четвертої частини виробничих фондів, майже 20% трудових ресурсів; він забезпечує 12–14% валової доданої вартості, виробляє близько 14% річного обсягу товарів і послуг та понад дві третини товарів народного споживання” [1, с. 115].

Вітчизняні вчені, зокрема Г.І. Зуб, відмічають, що в Україні, крім загальносвітових тенденцій, необхідність державної фінансової підтримки АПК визначається специфічними умовами функціонування галузі, серед яких: руйнування виробничих комплексів, втрата техніки, тварин, як правило, внаслідок незадовільного адміністративного забезпечення на місцях здійснення земельної та майнової реформи; низька монополізація в сільському господарстві та висока монополізація в ресурсозабезпечуючих і обслуговуючих сферах; слабка інвестиційно-інноваційна привабливість аграрного сектору; специфічне формування соціальної інфраструктури українського села; радіаційне забруднення великих площ сільськогосподарських угідь тощо [2, с. 85].

Аналіз основних досліджень та публікацій. Необхідність державної фінансової підтримки сільського господарства обґрунтовано у численних працях вітчизняних економістів-аграрників, серед яких П.І. Гайдуцький, В.П. Галушко, С.М. Кваша, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Могильний, М.В. Полозенко, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак. Однак ця проблема багатогранна і динамічна в часі, яка залежить від низки чинників внутрішнього та зовнішнього характеру, що вимагає проведення подальших досліджень.

Мета дослідження – теоретичне та методичне обґрунтування напрямів державного фінансування галузей рослинництва і визначення заходів ефективного використання бюджетних коштів сільськогосподарськими підприємствами.

Результати досліджень та їх обговорення. Рослинництво – провідна галузь сільського господарства України. У 2004 р. держава зобов'язала Державний матеріальний резерв, ДАК “Хліб України” та регіони закупити продовольче зерно з розрахунку піврічної потреби країни. Для сільськогосподарських товаровиробників було встановлено закупівельні ціни з розрахунку забезпечення не менше 40% рентабельності виробництва.

За даними І.Г. Кириленка, проведені заходи сприяли досягненню 60 % рентабельності пшениці у 2004 р., і це при тому, що її собівартість зросла на 21,5% відповідно до попереднього року. Зросли і доходи товаровиробників: прибутковість пшениці у 2004 році порівняно з 2002 р. зросла у 3,2 раза і становила 196 грн/т [3, с. 41].

Активну позицію держави підтверджує фактичними даними І.М. Демчак: у 2005 р. було сформовано державні ресурси продовольчого зерна обсягом 3,5 млн тонн, у тому числі Державним матеріальним резервом – 1,2 млн. тонн, ДАК “Хліб України” – 0,3 тис. тонн, регіонами – 2,0 млн тонн. Аграрним фондом було надано бюджетних позик під заставу зерна на загальну кількість 622 тис. тонн [4, с. 13–14].

Із 2006 р. у країні здійснюється дотування посівів сільськогосподарських культур з розрахунку на один гектар: на озимі культури – 100 грн, ярі – 65 грн (льон-довгунець і коноплі – 380 грн), на інші сільськогосподарські культури на зрошуваних землях – 53 грн [5].

Розглянемо обсяги державної підтримки у розрізі сільськогосподарських господарств Білоцерківського району Київської області (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка обсягів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за вирощування озимих і ярих культур

Роки	Обсяг бюджетних виплат, тис.грн
2004	607,0
2006	4009,4
2007	2663,8
2008	2185,4
2008 р. в % до 2004 р.	360,1

Наведені дані таблиці 1 свідчать, що за період аналізу обсяги державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за вирощування озимих та ярих культур зросли не більше ніж у 3 рази. Найвищий обсяг державної підтримки спостерігався у 2005 р. і становив 4009,1 тис. грн. Впродовж двох останніх років обсяги підтримки скоротилися майже вдвоє.

Зазначимо, що у Білоцерківському районі у 2008 р. державну підтримку одержувало 44 господарства, в середньому на одне господарство припадало 49,66 тис. грн.

Галузь насінництва також потребує пріоритетних заходів підтримки його розвитку на рівні держави. Система фінансування в насінництві виступає як засіб авансування коштів суб'єктам насінневого ринку для повноцінного виконання маркетингових функцій.

С.Д. Іваницька засвідчує, що за розрахунками Міністерства аграрної політики України для проведення щорічної науково обґрунтованої сортозаміни та сортооновлення всіх сільськогосподарських культур потрібно 500–600 млн грн. У державному бюджеті на 2001 рік було передбачено на державну програму селекції в рослинництві 50 млн грн, або 10% від потреби, на 2002 ще менше – 42,5 млн грн, або 8,5% від потреби [6, с.91].

За підсумками діяльності Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва та його державних підприємств дослідних господарств і станцій, у 2003 р. на підтримку селекції й часткове відшкодування витрат у ланках первинного насінництва з державного бюджету було вперше додатково виділено 920 тис. грн, у т. ч. для наукових підрозділів інституту – 350 тис. грн і для ДП дослідних господарств – 570 тис. грн [7, с. 117].

Проте, нинішні обсяги фінансування в насінництві не відповідають потребам, що ставить під загрозу можливість ведення вітчизняними виробниками конкурентної боротьби з іноземними насінницькими фірмами і компаніями.

Важливим напрямом бюджетних виплат є підтримка природної родючості ґрунтів, що забезпечується внесенням обґрунтованої норми мінеральних і органічних добрив. Як стверджує О.Г. Малій, у країнах Західної Європи використання у 2002 р. від 175 кг (Італія) до 370 (Голландія) поживних речовин на 1 га ріллі забезпечило врожайність зернових культур – із 49,8 до 74,1 ц/га, буряків цукрових – 518 – 763 ц/га. У 2003 р. в цих країнах урожайність зернових культур становила 43 – 81 ц/га і буряків цукрових – 386 – 727 ц/га.

В Україні у 2002 р. на 1 га посівної площі внесено 21 кг поживних речовин мінеральних добрив і лише 1,2 т/га органічних добрив і, як наслідок, одержано лише 27 ц/га зернових і 189 ц/га буряків цукрових [8, с. 103].

На забезпечення сільськогосподарських товаровиробників мінеральними добривами передбачено виділення для часткової компенсації 140 млн грн, що еквівалентно 71 167 т поживних речовин, тобто 2,27 кг поживних речовин на 1 га ріллі. Такий обсяг добрив не може суттєво вплинути на родючість виснажених ґрунтів (для забезпечення 150 кг поживних речовин на 1 га ріллі необхідна компенсація в розмірі близько 9,3 млрд грн).

Розглянемо розмір державної підтримки виробництва продукції рослинництва в розрахунку на 1 га посіву (табл. 2).

Таблиця 2 – Розмір державної підтримки виробництва продукції рослинництва в розрахунку на 1 га посіву

Культура	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Пшениця, тритикале, жито (озимі)	100	100	100
Пшениця яра	65	100	100
Тритикале яре	-	100	100
Ячмінь озимий	100	55	-
Ячмінь ярий	65	-	-
Ріпак	100	50	-
Кукурудза	65	-	-
Гречка, просо	65	80	100
Овес	65	-	100
Рис	65	220	220
Горох	65	80	100
Соя	65	80/50**	80/50**
Ріпак	65	50	-
Буряки цукрові для виробництва цукру в межах квоти "А"	-	-	550/750***

В умовах дефіциту обігових коштів у сільськогосподарських підприємств важливим напрямом державної підтримки є сприяння у фінансуванні весняно-польових робіт. Зазначимо, що за прогнозними даними у 2009 р. потреба на організацію весняних робіт становить 26,5 млрд грн. При цьому за рахунок власних обігових коштів сільськогосподарські підприємства забезпечені на 36 % (9,5 млрд грн), запозиченими на 19 % (5,0 млрд грн), коштів державного бюджету, Аграрного фонду, місцевих бюджетів – 3,2 млрд грн. Отже, дефіцит коштів становить понад 3,8 млрд грн.

Для проведення комплексу робіт на весняно-літній період 2009 р. сільгоспвиробниками замовлено 775 тис. тонн у поживній речовині, з них азоту 532 тис. тонн, фосфору 139 тис. тонн, калію 104 тис. тонн. На гектар посівної площі в середньому по господарствах це становить 40 кілограмів. Враховуючи структуру посівних площ 2009 р. потреба в мінеральних добривах, з урахуванням середньої забезпеченості ґрунту поживними речовинами, складає понад 2,9 млн тонн, 111 кг/га. Для бездефіцитного балансу поживних речовин у ґрунті необхідно вносити 176 кг/га. Водночас заготовлено станом на 15.05.09 р. 707 тис. тонн, або 91 %, з них азотних – 528 тис. тонн, або 99 %, що складає в середньому по господарствах 36 кг/га.

Для проведення комплексного захисту посівів потреба в засобах захисту на 2009 р. становить 19 тис. тонн, з них 11 тис. тонн гербіцидів. Станом на 15.05.09 р. є в наявності засобів захисту у господарствах 14,2 тис. тонн, 74 % до потреби.

Розрахункова потреба сільгосптоваровиробників у пальному на січень-травень для проведення комплексу весняно-польових робіт 2009 р. становить 462 тис. тонн дизпалива та 123 тис. тонн бензину, в тому числі на травень – 123 тис. тонн дизпалива та 28 тис. тонн бензину. Станом на 15 травня поточного року в наявності у сільгосптоваровиробників дизпалива є 195 тис. тонн, що становить 158 % до потреби на травень та бензину – 46 тис. тонн, що становить 164 % до потреби на травень.

Для сприяння забезпеченню сільгосптоваровиробників паливом Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження від 4.02.2009 № 126-р та постанову від 18.02.2009 № 152, якими передбачена поставка нафтопродуктів за стабільними цінами (4200 грн за тонну дизпалива та 4000 грн за тонну бензину на складі заводу-виробника). Станом на 15 травня п.р. на виконання зазначеного розпорядження відвантажено близько 20,3 тис. тонн дизпалива та 13,2 тис. тонн бензину. Крім того, через Аграрний фонд згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.2009 № 152 станом на 15 травня сільгосптоваровиробникам реалізовано 23,0 тис. тонн дизпалива на суму 96,75 млн грн, з яких відвантажено 16,2 тис. тонн.

Законом України “Про Державний бюджет України на 2009 р.” Мінагрополітики передбачено обмежений обсяг видатків – 8774,2 млн грн, у тому числі за рахунок загального фонду 4383,6 млн грн, спеціального – 4390,6 млн грн, що порівняно з 2008 р. менше на 7509,4 млн грн.

За програмами підтримки розвитку підприємств агропромислового комплексу передбачено видатки за такими бюджетними програмами: бюджетна тваринницька дотація та державна під-

тримка виробництва продукції рослинництва – 441,5 млн грн; здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів – 300,0 млн грн.; селекцію в тваринництві та рослинництві – 60,0 млн грн; фінансову підтримку фермерських господарств – 20,0 млн грн тощо.

Крім того, за рахунок коштів спеціального фонду держбюджету передбачено видатки на: формування державного продовольчого резерву Аграрним фондом – 2140,0 млн грн; підтримку садівництва, виноградарства та хмелярства – 504,0 млн грн.; заходи по операціях фінансового лізингу вітчизняної сільськогосподарської техніки – 153,0 млн грн.

З метою ефективного використання коштів Стабілізаційного фонду, передбачених статтею 76 Закону України “Про державний бюджет на 2009 рік” в обсязі 2,2 млрд грн Мінагрополітики підготовлено та надіслано Кабінету Міністрів України проект Порядку використання коштів Стабілізаційного фонду, який схвалено 13.05.2009 на засіданні Уряду щодо спрямування коштів на: здешевлення вартості кредитів, залучених підприємствами АПК – 800,0 млн грн, в тому числі на здешевлення кредитів, залучених для реалізації інноваційних проектів, які пройшли державну реєстрацію в установленому законодавством порядку – 120,0 млн грн; бюджетну тваринницьку дотацію та державну підтримку виробництва продукції рослинництва – 642,6 млн грн, з них на підтримку виробництва продукції тваринництва – 392,6 млн грн; підтримку виробництва продукції рослинництва – 250,0 млн грн; заходи по операціях фінансового лізингу вітчизняної сільськогосподарської техніки – 393,6 млн грн; надання кредитів фермерським господарствам – 200,0 млн грн; державну підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – 90 млн грн.

Висновки. Система державної фінансової підтримки галузей рослинництва характеризується високим рівнем нормативно-правового забезпечення, значно нижчими обсягами фінансування (порівняно з ЄС і США), неефективним використанням обмежених бюджетних ресурсів. Система підтримки галузі потребує чіткого поділу на підтримку за напрямками та формами; посилення контролю за надходженням і використанням бюджетних коштів на загальнодержавному, регіональному та на рівні підприємства; переорієнтації на здійснення прямих адресних виплат господарствам. Вважаємо, що необхідно відмовитися від практики розпорошення обмежених фінансових ресурсів держави між значною кількістю державних програм та напрямів бюджетного фінансування у рослинництві. Для цього доцільно визначити чіткий та стислий перелік пріоритетів розвитку галузі рослинництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стецюк П. А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / П. А. Стецюк // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 111–116.
2. Методичні рекомендації з нормативного, бухгалтерського та податкового забезпечення державної фінансової підтримки підприємств АПК / Г. І. Зуб, О. Є. Гудзь, Л. В. Кірсенко [та ін.]; за ред. Г. І. Зуба [та ін.] // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 6. – С. 84–169.
3. Кириленко І. Г. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С. 40–47.
4. Демчак І. М. Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК / І. М. Демчак // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 12–19.
5. Порядок використання у 2006 році коштів державного бюджету, що виділяються на фінансову підтримку виробництва продукції рослинництва шляхом дотування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2006 р. № 239 // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ “Ліга”. – 2006–2007.
6. Іваницька С. Д. Використання бюджетних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва / С. Д. Іваницька // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 89–93.
7. Пазій І. П. Фінансування та ефективність державної підтримки розвитку селекції і насінництва зернових культур в Україні / І. П. Пазій, Г. М. Бабарика, Н. Ю. Єгорова // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 116–120.
8. Малій О. Г. Удосконалення фінансової підтримки аграрного виробництва / О. Г. Малій // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 97–107.

Направления государственной финансовой поддержки производства продукции растениеводства

Р.И. Плугатор

Обобщены теоретические основы государственной поддержки продукции растениеводства. Проведен анализ современных средств государственной поддержки сельскохозяйственных предприятий при производстве продукции отрасли растениеводства. Обоснованы направления государственной поддержки растениеводства с учетом нынешних особенностей развития отраслей растениеводства.

Ключевые слова: растениеводство, государственная поддержка, инструменты регуляции, бюджетные выплаты, оборотные средства, государственный продовольственный резерв.

Directions of state sponsorship of production of goods of plant-grower

R. Plugator

Theoretical bases of state support of products of plant-grower are generalized. The analysis of modern facilities of state support of agricultural enterprises is conducted at production of goods of industry of plant-grower. Directions of state support of plant-grower are grounded with the account of present features of development of industries of plant-grower.

Key words: plant-grower, state support, instruments of adjusting, budgetary payments, circulating assets, government food reserve.

УДК 330.332:330.341.1:338.432

ЮШИН С.О., д-р екон. наук

ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ В АСПЕКТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Висвітлено результати досліджень сутності інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сільського господарства України, запропонованої до впровадження у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року. Проведені дослідження показали, що впровадження такої моделі має узгоджуватися, по-перше, із загальною інституційною еволюцією аграрних реформ, по-друге, з вимогами сталого розвитку, розробленими чільними міжнародними організаціями. Такий висновок підтверджується досвідом впровадження моделі сталого розвитку сільського господарства на інноваційних засадах у розвинутих країнах світу.

Ключові слова: інвестиції, інновації, сталий розвиток, сільське господарство.

Постановка проблеми. Мальтус Т.Р. доводив, що людству властиве постійне прагнення до розмноження, яке перевищує засоби існування, з іншого боку – ці засоби існування й є перешкодою до надмірного розмноження (якщо зростання населення не затримується перешкодами, то це населення подвоюється через кожних 25 років) [1]. Отже, прогрес ототожнюється ним зі зростанням населення і збільшенням виробництва продуктів харчування. Такий науковий погляд є продовженням думки, яку висловлювали мислителі стародавнього світу і з якою згодні також сучасні вчені, що сільське господарство – це висхідний пункт сучасної цивілізації.

Розвиток людства призводить до того, що, як визначив ще К. Маркс, землеробство перетворюється з емпіричного, механічного заняття нерозвиненої частини суспільства у свідоме наукове застосування агрономії, тобто природна родючість складає там одну межу, а іншу – розвиток суспільної продуктивної сили праці та концентрація капіталу на одній і тій же земельній площі [2]. Цим, по суті, він визначив інвестиційно-інноваційний напрямок розвитку сільського господарства.

В останні роки у світі спостерігається усе більше зосередження економічної думки на парадигмі сталого розвитку. П.Т. Саблук та інші вчені запропонували ідею сталого зростання галузі, яка відображає не тільки необхідність забезпечення населення планети продовольством на досягнутому рівні – *стале*, а й необхідність зростання виробництва випереджаючими темпами порівняно із темпами збільшення чисельності населення [3]. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року саме передбачає збільшення виробництва валової продукції галузі в 2015 р. порівняно з 2006 р. у 1,6 раза на основі впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. Отже, дослідження інвестиційно-інноваційної моделі в аспекті сталого розвитку сільського господарства України є *актуальним* науковим і практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень. Із затвердженням Статуту ФАО ООН Україна зобов'язалася забезпечувати вирішення продовольчої проблеми на національному та світовому рівнях. У наступні 30-50 років у світі слід додатково нагодувати 2-3 млрд і ще значно покращити раціон 2,5-3,0 млрд чоловік [4]. Середня ж калорійність харчування населення України з 1990 р. скоротилась на 25-30% [5]. Це, вважає П.Т. Саблук, зумовлено детехнологізацією галузі (фондооснащеність зменшилася у 9, фондоозброєність праці – у 7 разів), що призводить до щорічних втрат продукції на 15-18 млрд грн. [6]. Тому без інвестиційно-інноваційних зрушень сталий зростаючий розвиток галузі вкрай проблематичний.

Слід зазначити, що інвестиційно-інноваційні процеси зосереджувалися переважно на майнових цінностях і виробництві. Але ж Закон «Про інвестиційну діяльність» до інвестицій відніс

майнові та інтелектуальні цінності, а Закон «Про інноваційну діяльність» визначає інновації як сукупність матеріальних (технології, продукція, послуги) та організаційно-технічних змін. Що ж стосується сталого розвитку, то тут поки що відсутні методологічні засади узгодження усіх трьох її складових: соціальної, екологічної та економічної. Безумовно, завершене розроблення цих невирішених питань під силу не окремим дослідникам, а потужним науковим колективам. Крім того, воно вимагатиме витрат значних ресурсів, що неможливо без відповідного державного (приватного або державно-приватного) замовлення.

Мета дослідження – поглибити розуміння сутності процесу формування інвестиційно-інноваційної моделі у контексті управління розвитком сільського господарства (вивчення еволюції інвестиційно-інноваційного та суміжних з ним блоків національного правового простору; оцінити здатність існуючої вітчизняної інвестиційно-інноваційної моделі суттєво сприяти галузевому сталому розвитку).

Результати досліджень та їх обговорення. Чинна Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року бачить перспективу галузі у формуванні інвестиційно-інноваційної моделі, що забезпечується шляхом розроблення та виконання державних, регіональних, інших програм розвитку галузі; досягнення випереджувальних темпів приросту інвестицій за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел; розвитку ринку інноваційної продукції; створення інноваційних парків тощо. Але з огляду на вимоги системного підходу, вкрай важливим є розгляд цих шляхів у контексті еволюції загального чинного правового простору України, особливо у його профільних інвестиційному та інноваційному блоках (рис. 1).

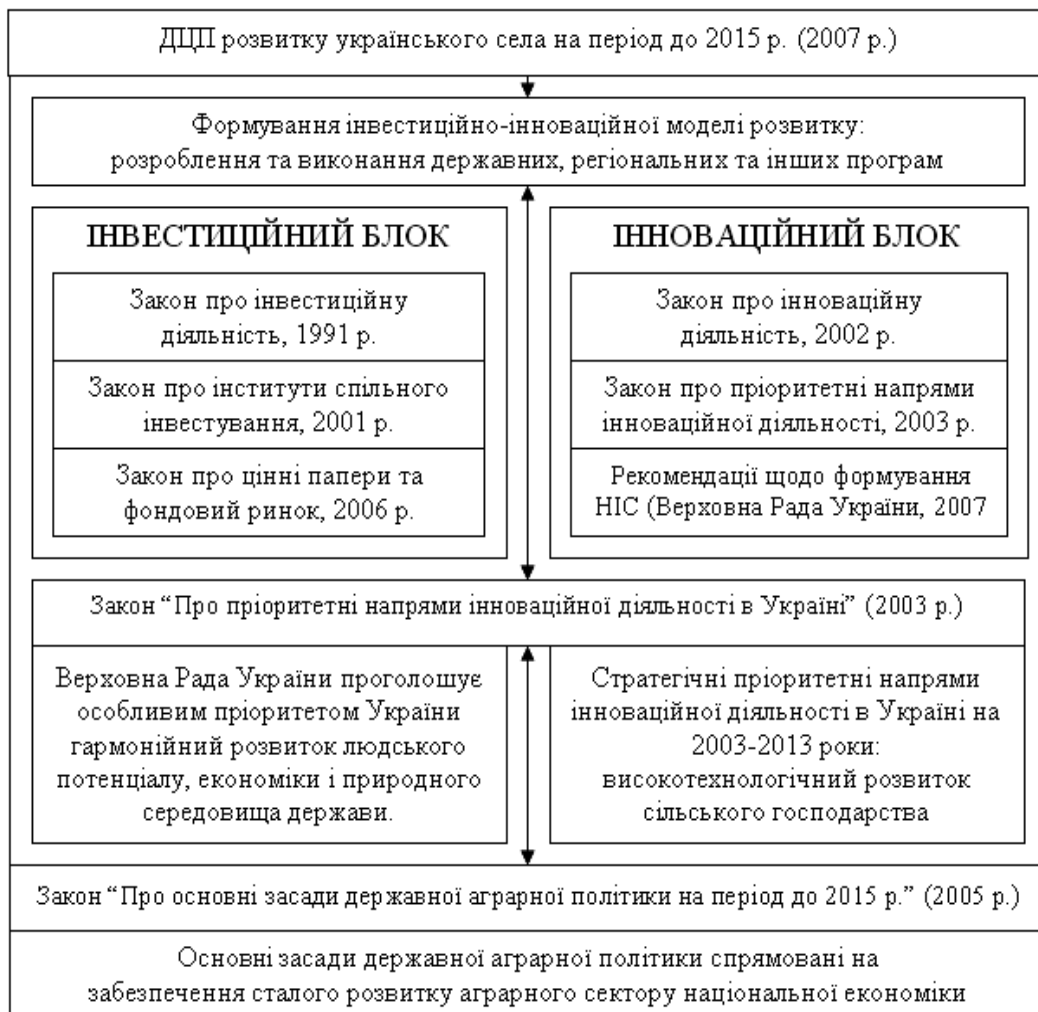

Рисунок 1. Правова схема формування в Україні інвестиційно-інноваційної моделі управління сталим розвитком сільського господарства

Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, система її пріоритетів має узгоджуватися і європейськими тенденціями. Тут доречно було б звернутися до прикладу еволюції Спільної аграрної політики (САП) ЄС (Common Agricultural Policy), спрямованої на збереження економічного сектору ЄС із нестандартними інституційними і соціальними рисами – соціально та економічно неоднорідного, “багатофункціонального”. Особливості змін САП ЄС: надання рівних пріоритетів економічним, екологічним, соціальним та культурним факторам системного підвищення конкурентоспроможності [7]. Вже у 1958-1968 рр. САП передбачав підвищення продуктивності галузі на основі науково-технічного прогресу, план Маншольта (1980 р.) – розбудову інформаційної мережі, план “Agenda 2000” (1993–2004 рр.) – стабільність, багатофункціональність, конкурентоспроможність, екологію, а реформа Фішлера (2003 р.) – підвищення вимог до технологічних умов виробництва. Отже, еволюція САП практично спрямована на пошук ефективної інвестиційно-інноваційної моделі за гармонійних відносин держави та ринку.

Основні ж напрями Рамкової програми конкурентоспроможності та інновацій ЄС на 2007–2013 рр. (2005 р.) – створення інформаційного суспільства за стимулювання динаміки європейського простору інновацій, досліджень і розвитку [8]. Принциповою відмінною успішних модернізаційних проєктів ХХ століття, довели вчені-економісти, є сильне та ефективне втручання в них і керування ними з боку держави [9, с. 346]. Результати досліджень І.І. Лукінова доводять важливість підтримки стратегічних пріоритетів, які визначають сучасний і майбутній прогрес, уникаючи навіть мінливої поточної кон’юнктури. Чіткість усіх ланок макро- і мікроуправління, за якої весь інвестиційний процес буде організований «знизу» і «зверху», створює передумови щорічного залучення ≈ 100 млрд дол. інвестицій в економіку. Крім того, модель переходу у фазу прогресивного економічного довготермінового циклу (стратегія) має органічно поєднувати потенціал ринкового механізму із сучасним державним господарським управлінням (менеджментом) [10]. Дослідження О.Г. Білоруса та Ю.М. Мацейко доводять й те, що успішність стратегії сталого розвитку залежить від рівня інтегрованості її в існуючу у даному суспільстві систему прийняття рішень [11].

Висновки. Подальше переведення сільського господарства України у режим сталого зростаючого розвитку потребує практичної реалізації офіційно наміченої галузевої інвестиційно-інноваційної моделі за високого рівня її адаптованості до чинного національного правового простору з врахуванням відповідного досвіду розвинутих країн загалом і ЄС зокрема у частині планового регулювання процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мальтус Т.Р. Опыт о законе народонаселения. – М.: Директмедиа Паблшинг, 2007. – 358 с.
2. Маркс К. Капитал. Т. 1 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е. изд. – Т. 25, ч. I. – М.: Госполитиздат, 1962. – 480 с.
3. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
4. Доклад ООН о мировом развитии 2003 года. Устойчивое развитие в меняющемся мире. Преобразование институтов, рост и качество жизни / Пер. с англ. – М.: Весь мир, 2003. – 105 с.
5. Лузан Ю.Я. Реформування аграрного сектору України: стан і перспективи // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 12–16.
6. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 512 с.
7. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: Монографія / Авт. кол.: М. Бетлій та ін.; За ред. О.М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
8. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. І.В. Крючкової. – К.: Основа, 2007. – 488 с.
9. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАНУ В.М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозування; Фенікс, 2003. – 1008 с.
10. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем. – М.: Экономика, 2002. – 567 с.
11. Білорус О.Г., Мацейко Ю.М. Глобальное устойчивое развитие: Монографія. – К.: КНЭУ, 2006. – 488 с.

Інвестиційно-інноваційна модель в аспекте устойчивого розвитку сільського господарства

С.А. Юшин

Отражены результаты исследований сущности инвестиционно-инновационной модели развития сельского хозяйства Украины, предложенной к внедрению в Государственной целевой программе развития украинского села на период до 2015 года. Проведенные исследования показали, что внедрение такой модели должно согласовываться, во-первых, с общей институциональной эволюцией аграрных реформ Украины, во-вторых, с требованиями устойчивого развития, разработанными соответствующими международными организациями. Такой вывод подтверждается также опытом внедрения модели устойчивого развития сельского хозяйства на инновационных принципах в развитых странах мира.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, устойчивое развитие, сельское хозяйство.

An investment-innovative model is in the aspect of steady development of agriculture

S. Yushyn

The results of researches of essence of investment-innovative model of development of agriculture of Ukraine, offered to introduction in the Government having a special purpose program of development Ukrainian sat down on a period to 2015 year are reflected. The conducted researches rotined that introduction of such model must accord, at first, with the general institutional evolution of agrarian reforms of Ukrain³, secondly, with the requirements of steady development, developed proper international organizations. Such conclusion is confirmed also by experience of introduction of model of steady development of agriculture on innovative principles in the developed countries of the world.

Keywords: investments, innovations, steady development, agriculture.

УДК 338.43.02:339.92

ДЕМ'ЯНЕНКО С.І., д-р екон. наук

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

ЗАСАДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Розглянуто базові чинники розбудови аграрної політики України в умовах її членства в СОТ та європейської інтеграції. Зокрема запропоновано запровадити систему державного регулювання галузі, яка б стимулювала залучення приватних інвестицій в сільське господарство та давала можливість мінімізувати наслідки впливу на нього негативних чинників зовнішнього і внутрішнього економічного середовища. Проаналізовано засади спільної аграрної політики Європейського Союзу та можливості впровадження їх в аграрій політиці України.

Ключові слова: аграрна політика, європейська інтеграція, державне регулювання, Спільна Аграрна Політика Європейського Союзу, Інституціональні трансформації.

Постановка проблеми. Глобальні зміни економічного середовища та подальша лібералізація і структурні зрушення на світових агропродовольчих ринках спричиняють глибокі системні перетворення у розвитку сільського господарства. Основними чинниками, що впливають на ці перетворення, є глобальне потепління, виробництво біопалива, де як сировина використовується продукція сільського господарства, найперше зернові, технічні та олійні культури, а також структурні глобальні зміни попиту на аграрну продукцію. У цих умовах взаємопов'язаного впливу внутрішніх і зовнішніх світогосподарських тенденцій виникає необхідність адаптації державного регулювання аграрною галуззю через комплексну систему важелів і механізмів макро- та мікро-економічного впливу на діяльність суб'єктів господарювання.

Сучасна аграрна політика України знаходиться у процесі структуризації та становлення. Тому вона здатна перетворитися в політику стимулювання розвитку сільського господарства та підготовки аграрного сектору до членства в ЄС. Однак, при цьому дуже важливо не повторювати помилки "старої" спільної аграрної політики Європейського Союзу (САПЕС), а мати на увазі ті зміни, які в ній зроблені в останні роки [1]. Загальноновизнаним є факт, що стара САПЕС була вкрай неефективною та такою, що викривляла конкурентні умови ринку, підживляла фіскальну стійкість ЄС, призводила до торговельних конфліктів та наносила шкоду навколишньому середовищу. Україна не має ресурсів та часу на повторення цих помилок.

Водночас Україна має унікальний шанс зрозуміти новий напрямок, в якому розвивається САПЕС та аграрні політики інших країн, розробити ефективну й адекватну аграрну політику шляхом надання основних "суспільних благ" та встановлення підтримувальної законодавчої, адміністративної і регуляторної систем задля стимулювання приватних інвестицій в сільське господарство, підвищення його конкурентоздатності та добробуту сільських жителів. Переговори зі створення Зони вільної торгівлі, що набули нового розвитку в рамках укладання майбутньої посиленої Угоди між ЄС та Україною, враховують широкий спектр питань аграрного сектору, які необхідно вирішувати на основі узагальнення, обґрунтування та використання досвіду країн ЄС. Посилюють значущість проблеми і відповідні виклики глобальної економічної кризи, подолання яких без забезпечення тісного інтеграційного зв'язку між національною аграрною економікою і європейською не уявляється можливим. Принципові напрями інтеграційного процесу повинні визначатися, з одного боку, характером та потребами епохи, з другого, особливостями соціально-економічного стану сільського господарства та рівнем його готовності до сприйняття змін, що закладаються в європейській моделі розвитку. За таких умов досягається високий рівень конку-

рентоспроможності аграрного сектору, а отже підвищується якість та рівень життя сільського населення.

Метою дослідження є визначення перспективних напрямів впливу держави на аграрний сектор економіки та розвиток сільських територій у контексті світової та європейської інтеграції України. Зазначеним напрямом дослідження займаються такі українські вчені: як Ю. Губені, В. Зіновчук, Т. Зінчук, С. Кваша, О. Могильний, Т. Осташко та ін.

Результати досліджень та їх обговорення. Сучасна система державного регулювання сільського господарства України, як вже було відмічено, знаходиться на стадії становлення, тому обґрунтування її теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення існуючих і запровадження прогресивних, зарекомендованих світовою практикою важелів та механізмів регулювання галузі стає визначальним чинником її подальшого розвитку. Державне регулювання може як стимулювати, так і перешкоджати розвитку сільського господарства. Завданням уряду є запровадження такої системи державного регулювання галузі, яка б стимулювала приплив приватних інвестицій в сільське господарство та давала можливість мінімізувати наслідки впливу на неї негативних чинників зовнішнього і внутрішнього економічного середовища. Існуючі на сьогодні механізми державного регулювання аграрного сектору України часто не відповідають зазначеним вимогам. У державі відсутнє стратегічне бачення розвитку галузі і, як наслідок цього, відсутня стабільність аграрної політики. Прямі втручання уряду в ринки сільськогосподарської продукції створюють невизначеність на цих ринках та підривають довіру до державних програм. Оголошені урядом програми підтримки галузі виконуються лише частково, або ж не виконуються зовсім. Фактичні видатки на розвиток галузі є часто нижчими, ніж заплановано в Державному бюджеті. Ефективність державної підтримки зменшується непрямим оподаткуванням аграрного сектору експортними митами, регіональними заборонами на вільний рух продукції, контролем за цінами, неповерненням експортного ПДВ та дорогими послугами регуляторних установ.

У новому ринковому середовищі, яке обумовлене членством України в СОТ та інтеграційними процесами з ЄС, держава має стати координатором, що розробляє й забезпечує виконання правил, за якими працюють приватні та державні підприємства. Уряд має надавати суспільні блага і створювати стимулюючі законодавчі, адміністративні та регуляторні правила, щоб виправити можливі помилки ринку, сприяти ефективному функціонуванню приватного сектору й підтримувати незахищені верстви населення. Під суспільними благами розуміються закони про виконання контрактів та торговельних угод, політика стимулювання конкуренції, гарантування продовольчої безпеки, розробка стандартів та контроль за їх виконанням, розвиток інфраструктури, розповсюдження ринкової інформації, навчання та перенавчання, а також загальна координація співпраці приватного сектору і держави. Без відповідних інституцій приватні аграрні підприємства, агробізнес та ринки не будуть адекватно і ефективно розвиватися.

Потрібно зазначити, що імплементація існуючих засад САПЕС в Україні призведе до значних витрат з боку державного бюджету, платників податків і споживачів продуктів харчування, тому потрібні конкретні розрахунки цих можливих витрат. Адже САПЕС є не лише тягарем для платників податків, але й призводить до значного підвищення цін на харчові продукти. Так, у 1995 році споживачі з ЄС мусили заплатити за харчові продукти майже на 53 млрд дол. США більше, ніж це було б у випадку без САП. Це складає 140 дол. США на душу населення в рік, або 570 дол. США на сім'ю із чотирьох чоловік. Сюди входять і витрати на експортні субсидії, з яких лише на молоко було витрачено 2,3 млрд дол. США, або близько 250 дол. США на європейську сім'ю на рік. Враховуючи низький рівень життя більшості населення України, а також те, що більша частина бюджету населення використовується на продукти харчування, підвищення цін на них призвело б до різкого падіння і так низького життєвого рівня українського населення [2,3]. Це при тому, що в розрахунку на душу населення валовий національний дохід в Україні на порядок нижчий ніж в ЄС.

Незважаючи на те, що САПЕС знаходиться у процесі постійної трансформації у бік лібералізації та орієнтації на підтримку розвитку сільських територій, вона все ще залишається занадто затратною та неефективною. Підтвердженням цьому є постійні дискусії та періодично виникаючі торговельні війни ЄС зі США та іншими членами СОТ, що здійснюють ліберальну аграрну і торговельну політику. Тому Україні необхідно будувати таку аграрну політику, яка б враховувала

досвід тих країн світу, що пішли значно далі у сфері створення сприятливих конкурентних умов для розвитку аграрного бізнесу і міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією порівняно з ЄС. Якщо ЄС, з одного боку, об'єднує досить багаті країни, а з іншого – його сільське господарство у ВВП, ВНД та зайнятості населення займає близько 2–3 %, то в Україні існує протилежна ситуація – відносно бідна країна має надзвичайно великий аграрний потенціал, що підкріплюється такими природними чинниками, як наявність чорноземів та сприятливі для сільського господарства природно-кліматичні умови. На відміну від ЄС, сільське господарство в Україні є бюджетоутворювальною галуззю економіки, маючи частки у ВВП, ВНД і зайнятості населення на порядок вищі, ніж в ЄС. Тому, звичайно, і аграрна політика в Україні має будуватися на зовсім інших засадах, ніж ті, які на сьогодні існують в ЄС [4].

За розбудови вітчизняної аграрної політики потрібно приділити увагу такому важливому елементу європейської аграрної політики і практики, як професійні й міжпрофесійні організації в агропродовольчому комплексі та можливості використання наявного досвіду в Україні. Характерною ознакою всіх цих організацій є відстоювання ними професійних бізнесових і політичних інтересів своїх членів та участь в управлінні своїх галузей. Ці професійні організації створюються за різними ознаками – політичними, міжпрофесійними, господарськими, галузевими, міжгалузевими, кооперативними, формальними і неформальними. Так, наприклад, у Франції центральною об'єднувальною ланкою в сільському господарстві виступають сільськогосподарські палати, створені в кінці 20-х років минулого століття. Роль сільськогосподарських палат – поєднання зусиль державних і самоврядних організацій сільськогосподарських виробників з метою забезпечення приведення у відповідність інтересів фермерів з інтересами всього суспільства в цілому. Сільськогосподарські палати – це приклад варіанта поліпшення управління впровадження результатів науково-технічного прогресу в сільське господарство. Вони взяли на себе функції поширення сільськогосподарських технологій та іншої інформації, а також стали місцем, де відбуваються поєднання загальнодержавних і аграрних інтересів.

В умовах України вдосконалення діяльності професійних організацій в агропромисловому комплексі, яких нараховується близько 50, та створення міжпрофесійних організацій має здійснюватися, перш за все, шляхом прийняття необхідних законів та підзаконних актів і розглядатися не лише як інструмент інституціональних вдосконалень у сфері управління агробізнесом, але і як важливий елемент розбудови громадянського суспільства. Звичайно ж, врахування чинника професійних і міжпрофесійних організацій в агробізнесі у процесі європейської інтеграції України і, зокрема, її аграрного сектору є необхідним [5].

Слід також зазначити необхідність здійснення інституціональних трансформацій в агропромисловому комплексі. На сьогодні в Україні ці проблеми є, мабуть, найактуальнішими у сфері функціонування агробізнесу. Мається на увазі діяльність державних регуляторних органів, забезпечення виконання договорів, контрактів та прав власності через ефективно функціонуючу судову систему, реформування органів управління аграрної сфери економіки, зокрема Міністерства аграрної політики України. Без вирішення цих проблемних інституціональних вузлів неможлива імплементація законодавства ЄС до законодавства України, запровадження норм і стандартів ЄС у сфері сертифікації якості продукції, робіт та послуг, санітарних і фітосанітарних заходів.

Потрібно також зазначити, що Україні не слід сліпо копіювати досвід ЄС, адже українське сільське господарство має свою специфіку. Необхідно виокремити цю специфіку через призму євроінтеграційних заходів. Зокрема, це стосується питань підтримки сільськогосподарських виробників і розвитку сільських територій [6]. САПЄС не розділяє ці заходи, і це пояснюється саме специфікою аграрного бізнесу в ЄС, де його основу складають невеликі за розміром фермерські господарства [7]. В Україні, враховуючи організаційну будову сільськогосподарського виробництва (існування великотоварних аграрних підприємств, агрохолдингів, що орендують сотні тисяч гектарів землі), неможливо вирішувати проблему розвитку сільських територій лише заходами аграрної політики. Звичайно ж, аграрна політика має враховувати соціальні аспекти: питання виходу працівників сільського господарства на пенсію та їх пенсійного забезпечення, різних соціальних пільг тощо. Однак, комплекс соціальних проблем сільських територій значно ширший і охоплює такі проблеми, як сільські комунікації (дороги, телефонний зв'язок, газо-, водо- і електропостачання), медицина, освіта, комунальні послуги, побутове обслуговування, малий бізнес тощо. Всі ці проблемні питання розвитку сільських територій в Україні потребують свого вирі-

шення і можуть бути розв'язані лише за сприяння держави, шляхом розробки і запровадження цільових програм із залученням коштів державного бюджету, міжнародних спеціальних фондів, зокрема і фондів ЄС, приватних інвестицій, а не в рамках аграрної політики, тому всі ці питання мають бути враховані у євро- інтеграційних процесах України.

Таким чином, державне регулювання може як стимулювати, так і перешкоджати розвитку сільського господарства. Завданням уряду є запровадження такої системи державного регулювання галузі, яка б стимулювала приплив приватних інвестицій в сільське господарство та давала можливість мінімізувати наслідки впливу на неї негативних чинників зовнішнього і внутрішнього економічного середовища. Існуючі на сьогодні механізми державного регулювання аграрного сектору України часто не відповідають зазначеним вимогам. В державі відсутнє стратегічне бачення розвитку галузі, і, як наслідок цього, відсутня стабільність аграрної політики. Прямі втручання уряду в ринки сільськогосподарської продукції створюють невизначеність на цих ринках та підривають довіру до державних програм. Оголошені урядом програми підтримки галузі виконуються лише частково, або ж не виконуються зовсім. Фактичні видатки на розвиток галузі є часто нижчими, ніж заплановано в державному бюджеті. Ефективність державної підтримки зменшується непрямим оподаткуванням аграрного сектору експортними митами, регіональними заборонами на вільний рух продукції, контролем за цінами, неповерненням експортного ПДВ та дорогими послугами регуляторних установ.

Висновки. Підсумовуючи сказане, можна зробити загальний висновок: у новому ринковому середовищі, яке обумовлене членством України в СОТ та інтеграційними процесами з ЄС, державі необхідно стати координатором, що розробляє й забезпечує виконання правил, за якими працюють приватні та державні підприємства. Уряд має надавати суспільні блага і створювати стимулювальні законодавчі, адміністративні та регуляторні правила, щоб виправити можливі помилки ринку, сприяти ефективному функціонуванню приватного сектору й підтримувати незахищені верстви населення. Без відповідних інституцій приватні аграрні підприємства, агробізнес та ринки не будуть адекватно і ефективно розвиватися. Тому обґрунтування теоретико-методологічних засад державного регулювання сільського господарства України, розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення існуючих та запровадження прогресивних, зарекомендованих світовою практикою важелів і механізмів регулювання галузі стає визначальним чинником її подальшого розвитку та інтеграції до європейських і світових аграрних ринків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрийчук В, Зубець М., Юрчишин В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
2. Губені Ю. Аграрна реформа у Чеській Республіці: від «оксамитової» революції до європейської інтеграції. Приклад, гідний наслідування. – Львів: Укр. технології, 2001. – 368 с.
3. Зінчук Т. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки: Монографія. – Житомир: Держ. агрокоол. ун-т, 2008. – 384 с.
4. Кваша С. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. – К.: ЗАТ «Ніч лава», 2000. – 252 с.
5. Зміна фокусу аграрної політики та розвитку села в Україні: висновки та перспективи для руху вперед / В. Меєрс, С. Дем'яненко, Т. Джонсон, С. Зоря. – К.: КНЕУ, 2005. – 172 с.
6. Могильний О. Регулювання аграрної сфери. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
7. Осташко Т. Наслідки від вступу України до СОТ для сільського населення: аспекти сільського розвитку. – К., 2005. – С. 41–46.

Основы и тенденции развития аграрной политики Украины в контексте европейской интеграции

С.И. Демьяненко

Рассмотрены базовые факторы развития аграрной политики Украины в условиях ее членства в СОТ и европейской интеграции. В частности, предложено внедрить систему государственного регулирования отрасли, которая бы стимулировала привлечение частных инвестиций в сельское хозяйство и давала возможность минимизировать последствия влияния на него негативных факторов внешней и внутренней экономической среды. Проанализированы основы общей аграрной политики Европейского Союза и возможности внедрения их в аграрной политике Украины.

Ключевые слова: аграрная политика, европейская интеграция, государственное регулирование, общая аграрная политика Европейского Союза, институциональные трансформации.

Bases and tendencies of development of agricultural policy of Ukraine in context of european integration

S. Demyanenko

The base factors of development of agrarian policy of Ukraine are considered in the conditions of its membership in WTO and European integration. In particular it is offered to implement the system of government control of industry which would stimulate attraction of private investments in agriculture and provide the possibilities to minimize the consequences of influence

on it of external and internal negative factors of economic environment. The bases of Common Agricultural Policy of European Union and possibility of introduction of them in the agricultural policy of Ukraine are analyzed.

Key words: agrarian policy, European integration, government control, general agricultural policy of European Union, institutional transformations.

УДК 338.432

МОРОЗОВ А.А., магистр

Научный руководитель – ГОРБАЧУК В.М., канд. физ.-мат. наук

Московский физико-технический институт

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СПОСОБОВ УПРАВЛЕНИЯ ЦЕПОЧКАМИ ПОСТАВОК

Рассмотрены модели управления цепочками поставок. Описаны системы каналов дистрибуции для смешанной розничной и электронной торговли. Определены стратегии для двух различных конкурентных моделей по Берtrandу и по Штекельбергу.

Ключевые слова: цепочки поставок, модели Бертранда и Штекельберга, каналы распределения.

Постановка проблемы. В настоящее время рынок зерна Украины все еще находится в стадии формирования, а его экономические характеристики значительно отличаются от характеристик зерновых рынков в странах с развитой рыночной экономикой. Одним из основных механизмов повышения конкурентоспособности отечественного зерна на внутреннем и внешнем рынках является направление товарных потоков зерна из непрозрачных каналов реализации к организованным системам сбыта. Цель исследования – разработки моделей управления цепочками поставок («supply chain management» SCM).

Анализ исследований. Проблемы управления цепочками поставок исследуются по таким направлениям: 1) электронная коммерция (e-tail) и ее конкурентоспособность с обычным типом торговли (retail); 2) построение стратегии поведения игроков для обеспечения оптимальной работоспособности каналов дистрибуции (*distribution channels*) в цепочках поставок и разрешение «конфликтов каналов» в цепях (*channel conflicts*); 3) разработка политики возврата заказов («*backward order integration policy*») по отношению к производителю и дистрибьютору.

Первые два направления объединяют работы таких экономистов: Zhongsheng Hua [1], Samar K. Mukhopadhyay [2, 3–5, 7], Sijie Li [1], Liang Liang [1], John J. Liu [4, 6], Hishashi Kurata [3], Xiaoyin Wang [6], Ziping Wang [5], Dong-Qing Yao [2, 3–6], Xiaohang Yue [2, 5–7], Xiaowei Zhu [7].

Yao и Liu [4] исследовали ценовое равновесие между производителем (П) с собственным электронным каналом дистрибуции (*e-tail channel*) и ритейлером (Р) с розничным каналом продаж (*retail channel*) в 2-х разных конкурентных моделях – модели Бертранда и модели Штекельберга.

Результаты исследований и их обсуждение. Основные отличия этих моделей в том, что в первом случае П и Р назначают цены продаж для обоих каналов продаж (e-tail и retail) независимо, не зная решения друг друга. В игре Штекельберга П как лидер, оглашает цену e-tail'a, после чего Р максимизирует свою прибыль, назначая цену розницы.

Модель выглядит следующим образом (рис. 1).

Основные допущения: 1) спрос *неоднородный* 2) модель *с симметричной полной информацией* для обоих игроков рынка: П знает функцию издержек Р, его добавленную стоимость и т.д., и наоборот; 3) предельные издержки П *равны нулю*; 4) добавленная стоимость продукта зависит только от его характеристик и не контролируется системой цепочки поставок; 5) $c(v)$ – *строго выпуклая* функция

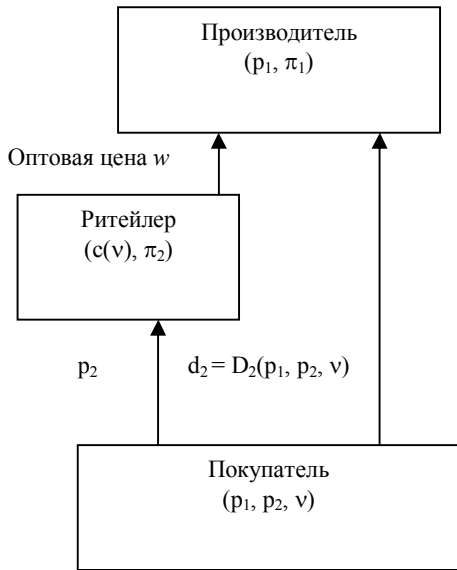
$$c(v) = \eta v^2 / 2 \quad (1)$$

Спрос линеен по ценам

$$d_1 = D_1(p_1, p_2, v) = (a_1 - bp_1) + \theta(p_2 - v - p_1) \quad (2)$$

$$d_2 = D_2(p_1, p_2, v) = (a_2 - bp_2) + \beta v - \theta(p_2 - v - p_2), \quad (3)$$

где a_i – базовый спрос рынка для каждого из каналов, b – предельный спрос через канал продаж на единицу стоимости продукции этого канала, β – предельный розничный спрос на единицу добавленной стоимости, θ – коэффициент «миграции» потребителей между каналами в зависимости от цены и д.с., т.н. *интенсивность рассеивания (diffusion density)*.

Обозначения:

- π_1 – прибыль производителя;
- π_2 – прибыль ритейлера;
- d_1 – спрос через прямой канал;
- d_2 – спрос через розничный канал;
- p_1 – цены через прямой канал;
- p_2 – цены через розничный канал;
- v – добавочная стоимость за счет услуг ритейлера;
- $c(v)$ – издержки связанные с предоставлением услуг v ритейлера;
- w – оптовая цена единицы продукции.

Рисунок 1 – Система каналов дистрибуции для смешанной розничной и электронной торговли

Функции прибыли:

$$\pi_1 = p_1 D_1(p_1, p_2, v) + w D_2(p_1, p_2, v), \quad (4)$$

$$\pi_2 = (p_1 - c(v) - w) D_2(p_1, p_2) \quad (5)$$

Последовательность ходов в игре

Игра Берtrand

1. Не меняя оптовую цену, Π объявляет о назначении прямого канала, цены p_1 для максимизации прибыли π_1 .

Не зная о выборе p_1 , P назначает цену p_2 для максимизации прибыли π_2 .

Игра Штекельберга

1. Не меняя оптовую цену, Π (лидер) объявляет о назначении e-tail канала, цены p_1 для максимизации π_1 .

Будучи осведомленным о выборе p_1 , в ответ P (ведомый) назначает цену p_2 для максимизации π_2 .

В задаче существуют равновесные пары цен (p_1^{S*}, p_2^{S*}) , (p_1^{B*}, p_2^{B*}) для обоих типов игр. Была приведена стратегия Π для ввода конкурентного e-tail канала без разрыва цепочки с P . Оказалось, что существует пороговая оптовая цена w_0 , при которой:

$$\begin{aligned} p_1^{B*} &> p_1^{S*}, & p_2^{B*} &> p_2^{S*}, & \text{если } w > w_0, \\ p_1^{B*} &= p_1^{S*}, & p_2^{B*} &= p_2^{S*}, & \text{если } w = w_0, \\ p_1^{B*} &< p_1^{S*}, & p_2^{B*} &< p_2^{S*}, & \text{если } w < w_0 \end{aligned}$$

Для Π выигрыш всегда лучше в игре Штекельберга, т.е. $\pi_1^{B*} < \pi_1^{S*}$, когда $w \neq w_0$, но для P стратегия по Штекельбергу не всегда приводит к большей прибыли:

$$\begin{aligned} \pi_2^{B*} &> \pi_2^{S*}, & \text{если } w > w_0, \\ \pi_2^{B*} &= \pi_2^{S*}, & \text{если } w = w_0, \\ \pi_2^{B*} &< \pi_2^{S*}, & \text{если } w < w_0. \end{aligned}$$

Более того, авторы статьи показали, что при любом типе игры (назначении цен) существует w^* , которая максимизирует равновесные прибыли на каждом из каналов продаж.

В своей работе Mukhopadhyay, Yao, Yue [2], используя модель взаимодействия между производителем (Π), ритейлером (P) и покупателем (рис. 1) для разрешения конфликтов в каналах поставок, раскрывают недостатки такой схемы продаж. Здесь Π вступает в прямую конкуренцию с P . С одной стороны, дополнительный канал продаж – здесь он называется смешанным (mixed channel, ср. с e-tail channel), – предоставляет возможности для лучшего проникновения продукта на рынок и увеличения выручки Π ; а с другой стороны, приводит к уменьшению поддержки со стороны партнера P , что в свою очередь инициирует конфликт каналов (*channel conflict*).

Подобные случаи свойственны для высокотехнологичных отраслей, когда у Π достаточно влияния для установления прямых и оптовых цен, а у P есть достаточно возможностей влиять

на добавленную стоимость. В целом допущения в модели те же, за исключением некоторых различий:

1. *Ассиметричность информации* для игроков.

2. Функция спроса для *неоднородного* продукта имеет вид (2-3), здесь $\beta = b$. Функция издержек Р, связанная с добавленной стоимостью $s(v)$, имеет вид (1), но значение коэффициента эффективности η – частная информация, неизвестная П. С его точки зрения, этот параметр имеет *известное распределение* с функцией плотности $f(\eta)$, средним $\langle \eta \rangle$ и дисперсией ε .

3. Предельные издержки П, связанные с продажей продукции через прямой канал и ритейлера, постоянны и равны c_1, c_2 соответственно; Р является прайс-тейкером по отношению к П. Таким образом, функции прибыли (4–5) трансформируются в:

$$\pi_1 = (p_1 - c_1)d_1 + (w - c_2)d_2, \quad (4)$$

$$\pi_2 = (p_2 - c(v) - w) d_2. \quad (5)$$

Последовательность ходов в *игре Штекельберга*:

П определяет ответную функцию (best response function, BR) Р, которая является переменной величиной при принятии решения П.

П использует BR для установки оптовых цен w и цен p_1 для максимизации *ожидаемой* прибыли (в нее входит неизвестный параметр η).

Теперь Р обладает полной информацией о решении П касательно w и цен p_1 , и может максимизировать свою прибыль по отношению к p_2 и v .

Задача решается с конца. Сначала Р оптимизирует свою прибыль $\pi_2(p_2, v) \rightarrow \max$

Потом П оптимизирует ожидаемую прибыль, зная $p_2^*(p_1, w), v^*(p_1, w)$:

$$E\{\pi_1(p_1, w)\} \rightarrow \max$$

При сравнении оптимальных показателей $(p_1^{inf*}, p_2^{inf*}, w^{inf*}, v^{inf*})$ и $(p_1^{n-inf*}, p_2^{n-inf*}, w^{n-inf*}, v^{n-inf*})$ в случае с полной и асимметричной информации соответственно оказалось, что:

- значение оптимальной добавочной стоимости v^* в обоих случаях одинаково и не зависит от политики П;
- оптимальная цена прямого канала поставок p_1^* не меняется в зависимости от информации у П;
- с увеличением неопределенности (больше ε) П будет уменьшать w^* , что на руку Р;

П всегда выгоднее при наличии полной информации, причем стоимость информации (“value of information”) – максимальная величина, которую готов заплатить П за то, чтобы узнать функцию издержек Р, – растет с ростом степени неопределенности информации (дисперсия распределения предполагаемого η);

С точки зрения Р, существует возможность проиграть при раскрытии информации, когда значение η меньше порогового η^{tres} , зависящего от среднего и дисперсии предполагаемых П, а базовый спрос a_2 достаточно большой:

$$\eta^{tres} = 2\varepsilon / (\ln(\langle \eta \rangle + \varepsilon) - \ln(\langle \eta \rangle - \varepsilon)).$$

Подытоживая, можно ранжировать прибыль цепочки поставок:

Прибыль П всегда больше при раскрытой информации.

При $\eta > \eta^{tres}$ Р делится информацией с П, оптовые цены w ниже, следовательно прибыль Р больше по сравнению со случаем, когда информация сокрыта.

Общая прибыль в цепочке с интегрированным каналом больше, чем сумма прибылей игроков в случае с полной и неполной информацией.

Выводы. Рассмотренные модели управления цепочками поставок необходимо адаптировать к рынку зерна Украины с тем, чтобы создать механизмы регулируемых поставок партий зерна из зернопроизводящих регионов. Достоверность информации позволит прогнозировать органам исполнительной власти объемы предложения и транспортную логистику на региональном рынке, что способствует справедливому ценообразованию, преодолению информационной асимметрии рынка, увеличению объемов товаропотоков между аграриями и переработчиками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Hua Z., Li S., Liang L. Impact of demand uncertainty on supply chain cooperation of single-period products // *Int. J. Production Economics*. – 2006. – 100. – P. 268–284.
2. Mukhopadhyay S., Yao DQ, Yue X. Information sharing of value-adding retailer in a mixed channel hi-tech supply chain // *Journal of Business Research*. – 2008. – 61. – P. 950–958.
3. Yao DQ, Kurata H., Mukhopadhyay S. Incentives to reliable order fulfillment for an Internet drop-shipping supply chain // *Int. J. Production Economics*. – 2008. – 113. – P. 324–334.
4. Yao DQ, Liu J. Competitive pricing of mixed retail and e-tail distribution channels // *Omega*. – 2005. – 33. – P. 235–247.
5. Yao DQ, Yue X., Mukhopadhyay S., Wang Z. // Strategic inventory deployment for retail and e-tail stores // *Omega*. – 2009. – 37. – P. 646–658.
6. Yao DQ, Yue X., Wang X., Liu J. The impact of information sharing on a returns policy with the addition of a direct channel // *Int. J. Production Economics*. – 2005. – 97. – P. 196–209.
7. Yue X., Mukhopadhyay S., Zhu X. A Bertrand model of pricing of complementary goods under information asymmetry // *Journal of Business Research*. – 2006 – 59. – P. 1182–1192.

Порівняльний аналіз управління ланцюгами поставок

А.А. Морозов

Розглянуто моделі управління ланцюгами поставок. Описано системи каналів дистрибуції для змішаної роздрібної та електронної торгівлі. Визначено стратегії для двох різних конкурентних моделей за Берtrandом і Штекельбергом.

Ключові слова: ланцюг поставок, моделі Бертранда і Штекельберга, канали розподілу.

Comparative analysis of ways of management of chains of deliveries

A. Morozov

Models of management are considered by chains of deliveries. Systems of channels of distribution for the mixed retail and electronic trade are described. Strategy for two various competitive *Bertrand*-models and *Stackelberg*-models are described.

Keywords: chains of deliveries, models Bertrand a and Stackelberg, distribution channels.

УДК 330.342:631.16:

КВЯТКІВСЬКИЙ Ю.В., здобувач

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки УААН»

ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Розглянуто економічні можливості та проблеми суб'єктів аграрної сфери щодо забезпечення економічної безпеки, здійснено моніторинг цих проблем у контексті реалій сучасного економічного простору, а також запропоновано власні підходи до їх вирішення.

Ключові слова: економічна безпека, стабільність, фінансові ресурси.

Постановка проблеми. Для досягнення стабільності економічного поступу країни нагальним ключовим завданням є підтримка сталого рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. За умов активізації глобалізаційних процесів, транспарентності економік особливо прискіпливої опіки потребують ті сфери, в яких країна може мати конкурентні переваги. Для України такою сферою є аграрна. Вочевидь, що економічна безпека суб'єктів аграрної сфери є важливою складовою економічної безпеки держави, а підтримка високого сталого їх економічного рівня набуває вагомого значення для подальшого розвитку України.

Водночас в останні два роки почали спостерігатися несприятливі тенденції та помітне уповільнення розвитку суб'єктів аграрної сфери, що потребує пошуку напрямів модернізації механізмів забезпечення їх економічної безпеки задля досягнення стабільності функціонування й активізації їх економічного поступу. Крім того, нині в аграрній сфері відбуваються істотні трансформаційні дифузії, спричинені вступом України до СОТ: змінюється роль та відбувається коригування методик забезпечення економічної безпеки. Зазначене зумовлює нагальну потребу здійснення наукових розвідок щодо визначення економічних можливостей суб'єктів аграрної сфери у площині забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковою скарбницею теоретико-методологічних підвалин визначення й забезпечення економічної безпеки в аграрній сфері стали ґрунтовні наукові

праці таких вчених: В. Базилевич, О. Василик, В. Гейць, О. Гудзь, І. Лютий, М. Малік, В. Мунтян, В.П. Стецюк, А. Чупіс та ін. [1–8]. Їх праці наклали свій помітний відбиток на осягнення сутності проблем економічної безпеки в аграрній сфері. Водночас спостерігається відсутність вагомих наукових доробок і пропозицій щодо адаптації механізму забезпечення економічної безпеки до конкретних специфічних умов їх функціонування, з врахуванням проблем і запитів сьогодення.

Мета і методика дослідження. Починаючи з 2007 року, а особливо в 2009 році відбулися кардинальні зміни в зовнішньому оточенні суб'єктів аграрної сфери, які мали негативний вплив на їх функціонування, що зумовило помітне гальмування їх поступу, порівняно з попередніми роками, погіршення умов їх фінансування, унеможливлення інвестування. Окреслене проблемне поле вимагає визначення економічних можливостей і формування нових вимірів та підходів щодо здійснення пошуку розмаїття варіантів модернізації механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери. Вказане зумовлює актуальність даного дослідження, його мету та завдання.

У процесі дослідної роботи використовувався комплексний підхід, зумовлений багатоаспектністю поставлених завдань з використанням філософських принципів єдності соціально-економічного і гносеологічного аналізу, об'єктивності, історизму, конкретності істини тощо, загальнонаукових методів (передусім, системного, синергетичного, логічного, структурного, функціонального).

Результати досліджень та їх обговорення. Для виявлення особливостей, надбань, недоліків, тенденцій розвитку і напрямів модернізації механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери проведемо узагальнення набутого досвіду. Аграрні реформи, розпочаті в 2000 році, сприяли створенню нових суб'єктів ринкового типу, і вже в 2007 році в Україні їх налічувалось 23883 (табл. 1). Економічний стан суб'єктів аграрної сфери характеризувався низькими і нестабільними темпами розвитку, оскільки до 2003 р. понад 50 % підприємств працювало зі збитками, що спричинило низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності. Такий стан справ зумовлює необхідність для кожного суб'єкта аграрної сфери розробки дієвого механізму забезпечення економічної безпеки.

Таблиця 1 – Реформування сільськогосподарських підприємств

Показники	Всього одиниць	У % до загальної кількості	С.-г. угідь, тис. га	У % до площі с.-г. угідь	С.-г. угіддя на одне господарство, га
Реформовано сільськогосподарських підприємств	11831	х	27439,7	х	х
Створено нових агроформувань	23883	100	23450,2	100	981,9
у тому числі:					
- ТОВ	6934	29,0	8703,9	37,1	1255,2
- приватних (приватно-орендних) підприємств	4791	20,1	3420,9	14,6	714,0
- акціонерних товариств	757	3,2	1047,1	4,5	1383,2
- сільськогосподарських кооперативів	1643	6,9	1739,6	7,4	1058,8
- фермерських господарств	6577	2,5	2239,3	9,5	340,5
Інших суб'єктів господарювання	3181	13,3	1830,2	7,8	575,4

Під економічною безпекою ми розуміємо такий рівень забезпеченості необхідними ресурсами, який гарантує стабільний розвиток і зростання економіки та соціальної сфери у разі достатнього захисту економічних інтересів від системи загроз зовнішнього і внутрішнього походження. Таким чином, поняття економічної безпеки передбачає: забезпечення високого рівня самодостатності економіки кожного суб'єкта; економічної самостійності, яка передусім проявляється у можливості здійснення контролю над своїми ресурсами, спроможності залучати фінансові ресурси; стабільності і стійкості економіки, які передбачають надійність усіх елементів економічної системи, створення гарантій підприємницької діяльності задля стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатності до розвитку на ґрунті інноваційних стратегій, здійснення постійної модернізації виробництва, ефективної інвестиційної та інноваційної політики.

При цьому внутрішні і зовнішні загрози проявляються через вплив на функціонування господарюючих суб'єктів різних ризиків. Варто зазначити, що сільськогосподарська діяльність характеризується підвищеною ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. Це пояснюється

специфікою сільськогосподарського виробництва і потребує підвищеної уваги до підтримки його економічної безпеки.

Оскільки „економічна безпека” є багатшаровим конструкційним утворенням, її доцільно розглядати як суму окремих компонентів, поєднання яких окреслює її загальний рівень. Проведені дослідження переконливо свідчать, що економічна безпека суб’єктів аграрної сфери характеризується: прибутковістю діяльності, рівнем забезпеченості основними та оборотними засобами, структурою фінансових джерел, інвестиційною активністю, обсягами резервів, диверсифікацією виробництва, наявністю страхування тощо.

Хоча, фінансово-економічний стан суб’єктів аграрної сфери останніми роками свідчить про певне його покращення, їх матеріально-технічна база потребує оновлення і нагромадження. Так, у загальній вартості майна суб’єктів аграрної сфери понад 76% припадає на необоротні активи, переважну частку яких становлять основні засоби, які є неліквідними через високий рівень (70-80%) зносу та моральну застарілість. Крім того, розрахунки показують, що частка основних засобів суб’єктів аграрної сфери в економіці України з 1990 р. зменшилася від 18,3 до 3,0 %. При цьому у валовому внутрішньому продукті економіки на аграрну сферу припадало в 1990 році 18,6, а нині менше 8,1% .

Забезпеченість сільськогосподарською технікою залишається актуальною проблемою для багатьох суб’єктів аграрної сфери, оскільки наявність тракторів і зернозбиральних комбайнів в них лише з 2000 року знизилась майже на 30%. Слід відмітити, що саме недостатність забезпечення матеріально-технічними ресурсами суб’єктів аграрної сфери зумовлює „порушення технологічної дисципліни і оптимальних строків виконання сільськогосподарських робіт, а відтак великі втрати виробництва продукції” [5, с. 21]. У результаті зниження ефективності сільськогосподарського виробництва економічний стан суб’єктів аграрної сфери продовжує характеризуватися низьким рівнем прибутковості та значним рівнем нестабільності. А низький рівень прибутковості їх функціонування зумовлює брак коштів на оновлення їх основних засобів та технічну переозброєність. Водночас, проведений аналіз та дослідження інших авторів засвідчують, що відтворення основних засобів суб’єктів аграрної сфери на рівні технологічної потреби протягом найближчих 10 років потребує щорічного спрямування в основні засоби підприємств близько 10-11 млрд грн. За деякими прогнозами, така сума необхідна тільки для відтворення машинно-тракторного парку [6, с. 67], а для відновлення повноцінного аграрного виробництва необхідно не менше 150 млрд \$ [5, с.19].

На різних етапах функціонування суб’єктів аграрної сфери під дією зовнішніх та внутрішніх чинників структура джерел на закупку техніки, реконструкцію, будівництво не була тотожною (табл. 2).

Таблиця 2 – Структура джерел фінансування основних засобів суб’єктів аграрної сфери

Джерела	Рік							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Амортизація	6,7	5,8	5,6	4,7	5,2	4,9	5,1	5,1
Прибуток	16,8	19,6	22,0	14,1	19,1	29,1	26,3	29,6
Банківські кредити	2,6	4,9	7,6	11,6	11,0	8,6	7,3	6,3
Фінансовий лізинг	1,6	3,8	7,5	8,4	8,9	9,4	9,5	8,6
Інвестиції	15,6	29,6	26,0	34,7	27,4	31,2	25,6	23,2
Кредиторська заборгованість	55,4	34,0	27,8	22,7	24,2	14,2	23,4	25,2
Бюджетні кошти	1,3	2,3	3,5	3,8	4,2	2,6	2,8	2,3
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Обсяги інвестицій на формування основних засобів у сільському господарстві зменшувалися з початку 90-х років, тенденція до їх зростання намітилась лише з 2001 року (індекс їх росту до рівня 2000 у 2001 р. – 1,52, у 2002 – 1,82, у 2003 – 2,01, у 2004 – 3,21, у 2005 – 4,80, у 2006 р. – 6,9). Але цих обсягів недостатньо для забезпечення розвитку суб’єктів аграрної сфери. При цьому кількість підприємств, що здійснювали інвестиції, складає лише близько 40%. Частка великих підприємств до загального обсягу валових капітальних інвестицій складала лише 5,8 %, середніх – 81,8%, а малих – 12,4%. Інвестиції спрямовувались на будівництво – 25,6%, на придбання нових основних засобів – понад 62%. Водночас з 2007 року якісні та кількісні параметри банківського кредитування істотно погіршилися (табл. 3).

Таблиця 3 – Банківське кредитування суб'єктів аграрної сфери у 2000–2007 рр.

Показники	Рік							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Видано кредитів суб'єктам аграрної сфери, млн грн	1900	4400	5600	6800	7500	9210	10920	8584
у т.ч. – короткострокові, млн грн.	1830	4280	5290	5700	5800	6562	7820	5804
– довгострокові, млн грн	70	120	310	1100	1700	2648	3100	2780
Видано пільгових кредитів – всього, млн грн	818	2803	2155	3189	3644	7647	7800	7755
у т.ч. – агроформуванням, млн грн	455	1822	1773	2847	3207	6279	6430	5375
Кількість пільгових кредитів – всього, шт.	4187	12178	8243	14433	7817	10870	12858	5481
у т.ч. – агроформуванням, шт.	3853	11354	7897	14075	7297	9037	10888	4121
Процентні ставки:								
-по сільському господарству, %	54	33	25,8	20,8	17,1	17,0	17,1	17,4
Облікова ставка НБУ, %	30,6	19,7	7	7	7	9,5	9,0	8,0

Ключовим визначальним показником економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери можна вважати параметри прибутковості їх сільськогосподарської діяльності, які характеризуються за допомогою показників рентабельності. Так, за рахунок прибутку можна збільшити власний капітал підприємства, сформувати достатній резервний фонд, застрахувати основні ризики у страховій компанії та започаткувати нові напрями сільськогосподарського виробництва для диверсифікації бізнесу.

Головною складовою процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери є формування та використання прибутку. Процес формування і використання прибутку є досить складним і неоднозначним у зв'язку зі специфікою аграрної галузі. Можна виділити наступні особливості формування прибутку суб'єктів аграрної сфери, які впливають з особливостей їх діяльності: вища ймовірність неотримання прибутку в результаті обставин, що не залежать від підприємства (епідемії, сарана тощо); частину прибутку необхідно направляти на придбання та утримання дорогих основних засобів (процес виробництва здійснюється на великих площах, широко використовуються трактори, комбайни, сільськогосподарські машини); формування прибутку відбувається залежно від періоду закінчення виробничого процесу, оскільки процес виробництва не збігається з календарним роком; за частиною продукції не формуються фінансові результати, оскільки вона надходить до внутрішнього обороту, тобто на внутрішньогосподарське споживання; застосовується різний порядок формування і розподілу прибутку, оскільки передбачені особливі організаційно-правові форми підприємств; значний вплив на процес формування прибутку здійснюють природні кліматичні фактори (спостерігається сезонність виробництва).

При цьому на параметри прибутку впливає ряд різноманітних факторів. Такі фактори впливу поділяються на дві групи: фактори, що не залежать від функціонування підприємства (зовнішні); фактори, що знаходяться у компетенції підприємств.

До зовнішніх факторів відносять природні умови, державне регулювання цін, тарифів, відсотків, податкових ставок і пільг, штрафних санкцій та інше.

Внутрішні фактори поділяються на виробничі, які характеризують наявність та використання засобів і предметів праці, трудових і фінансових ресурсів, та позавиробничі (наприклад, постачальнико-збутова, природоохоронна діяльність підприємства, соціальні умови праці та життя).

У свою чергу виробничі фактори поділяються на екстенсивні та інтенсивні. Екстенсивні фактори впливають на процес одержання прибутку через кількісні зміни: обсягу засобів і предметів праці, фінансових ресурсів, часу роботи обладнання, чисельності персоналу, фонду робочого часу тощо. Інтенсивні фактори впливають на процес отримання прибутку через „якісні” зміни: підвищення продуктивності обладнання і його якості, застосування прогресивних видів матеріалів і вдосконалення технології їх обробки, прискорення обертання оборотних засобів, підвищення кваліфікації та продуктивності праці персоналу, зниження матеріалоемності продукції, удосконалення організації праці і більш ефективного використання фінансових ресурсів тощо [1, с. 130].

Для здійснення сільськогосподарської діяльності всі наведені вище фактори впливу на забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери знаходяться у тісному взаємозв'язку та

взаємозалежності. Тому значна увага і поглиблений аналіз ступеня їх впливу дозволять виявити та використати резерви зростання прибутку суб'єктів аграрної сфери, а відтак, і підвищити рівень їх економічної безпеки.

Якщо зовсім недавно питання економічної безпеки пов'язувалися з впливом лише зовнішніх факторів, то нині основними загрозами формування прийняттого рівня економічної безпеки вважаються внутрішні. Як підкреслюють фахівці, внутрішні фактори, незважаючи на те, що вони не були пріоритетними в системі загроз, за характером свого впливу виявилися більш руйнівними. На думку експертів Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, саме внутрішні фактори дестабілізації є найбільш небезпечними для економічної безпеки на сучасному етапі розвитку.

Виходячи з цього, пріоритетним є дослідження внутрішніх аспектів гарантування економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери. Реалізація цього завдання дозволить визначити фактори формування позитивних або негативних явищ на державному рівні і визначити систему відповідних заходів реагування.

Для суб'єктів аграрної сфери необхідно застосовувати найбільш прийнятний механізм забезпечення економічної безпеки, враховуючи також всі їх організаційні особливості. Так, варто враховувати величину підприємства, форму власності, організаційно-правову форму господарювання, кількість засновників тощо.

Варто зазначити, що для підтримання економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери досить важливою є організація формування та розподілу прибутку. У цьому контексті потрібно постійно здійснювати контроль за такими питаннями: правильність та законність формування прибутку на підприємстві, в тому числі і достовірне відображення його розміру та всіх змін, що з ним відбуваються; організація аналітичного обліку на рахунках, на яких відображається прибуток, для своєчасного отримання достовірної інформації; правильне відображення в регістрах обліку і звітності операцій з прибутком; контроль за раціональним розподілом прибутків та здійснення заходів щодо ліквідації збитків діяльності.

Кожному суб'єкту аграрної сфери необхідно систематично проводити аналіз існуючої системи економічної безпеки, щоб знати параметри можливих відхилень, її складові частини та основні тенденції їх змін. Крім ретроспективного, доречно здійснювати і перспективний аналіз для побудови реальних виважених планів, для забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери. Економічне планування формування і використання ресурсів та прибутку має орієнтуватися на ринкову кон'юнктуру, враховувати ймовірність настання певних подій, визначати ризики і прогнозувати поведінку підприємства у разі зміни ситуації. При цьому основним завданням економічного планування має бути виявлення та мобілізація резервів збільшення прибутковості функціонування за рахунок раціонального використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

Важливими показниками прибутковості сільськогосподарських підприємств є показники рентабельності. Рентабельність – це виражений у відсотках відносний показник прибутковості, який характеризує ефективність витрат підприємства загалом, або ефективність виробництва окремих видів продукції [3, с. 516].

З метою відслідковування динаміки та адекватного визначення рівня економічної безпеки для суб'єктів аграрної сфери варто використовувати стандартизовані (єдині для всіх) показники рентабельності. При цьому основними повинні бути показники норми прибутку та рівня рентабельності, а саме рентабельність підприємства, рентабельність продукції та рентабельність активів (капіталу). Ці показники є визначальними для оцінки ефективності діяльності підприємства, зокрема прибутковості виробництва певних видів продукції.

Для більш детального аналізу поряд з основними показниками рентабельності доцільно використовувати розширену систему показників рентабельності, за допомогою якої можна визначити прибуткові і збиткові діяльності підприємства, знайти прогалини у функціонуванні підприємства та визначити фактори, які дають змогу підвищити прибутковість, а отже і підтримати рівень економічної безпеки. Для оцінки ефективності діяльності підприємств в аналітичній практиці показники рентабельності можна поділити на групи залежно від обраної бази зіставлення: ресурсні показники рентабельності, витратні показники рентабельності, доходні показники рентабельності.

Загалом, у вітчизняній практиці суб'єктів аграрної сфери найбільш поширеним є показник рентабельності, який розраховується як співвідношення валового прибутку і повної собівартості

реалізованої продукції, тобто рентабельність продукції (товарів, робіт, послуг). Даний показник демонструє, скільки на кожен витрачено в господарстві гривню (чи іншу грошову одиницю) отримано прибутку.

На нашу думку, для підтримання економічної безпеки цей показник повинен бути не менше 15 %. Такий рівень є обґрунтованим. По-перше, оборотність коштів у сільському господарстві є нижчою ніж у будь-якому іншому виробництві. Так, 1 гривня у сільському господарстві (крім переробки) обертається менше одного разу на рік. По-друге, аграрний сектор є більш ризиковим порівняно з іншими галузями економіки.

Для підтримання економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери головною вимогою до системи розподілу прибутку на сьогодні є забезпечення фінансовими ресурсами потреби розширеного відтворення на основі встановлення оптимального співвідношення між засобами, що направляються на споживання і накопичення.

Під час формування дієвого механізму економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери та визначення основних напрямів його модернізації, передусім необхідно враховувати рівень розвитку конкурентного середовища, що зможе впливати на обсяг та відновлення економічного потенціалу господарства. При цьому необхідно враховувати соціальний аспект, оскільки нехтування соціальними питаннями може негативно відобразитися на роботі підприємства та призвести до погіршення його економічної безпеки через зменшення прибутковості у зв'язку зі зниженням продуктивності праці робітників.

Специфіка завдань, різні зовнішні та внутрішні умови господарської діяльності, які стоять перед підприємствами, не дозволяють виробити єдиної моделі забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери, спрямованої на стабільність їх розвитку, яка б носила універсальний характер і була б застосована для всіх підприємств, незалежно від форми власності і сфери їх діяльності. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери, повинен врахувати фактори, пов'язані з поточною і майбутньою їх господарською діяльністю.

Слід зауважити, що фактори, які впливають на пропорції складових і дієвість механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери, є різномірними. Їх можна розподілити на дві основні групи: зовнішні (генеруються зовнішніми умовами діяльності суб'єктів та є обмежувальними), що визначають межі формування та пропорції механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери; внутрішні, які генеруються особливостями господарської діяльності підприємств і здійснюють вирішальний вплив на пропорції забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери, оскільки дозволяють формувати їх відповідно до конкретних умов і результатів господарювання даного підприємства.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що зазначені умови на практиці призводять до того, що забезпечити формування дієвого механізму економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери можуть, передусім, великі та фінансово стабільні підприємства, тоді як фінансово слабкі та малі підприємства, для яких існування такого механізму є найбільш нагальним, не мають змоги, а відповідно й унеможливується їх стабільне функціонування. Крім того, такий механізм є суперечливим, не відповідає задекларованим принципам щодо проведення прозорої некорумпованої виваженої політики стосовно підтримки аграрного сектору, погіршує умови фінансового забезпечення суб'єктів аграрної сфери і потребує негайного внесення суттєвих змін до його дизайну.

Для вдосконалення діючого механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери доцільно: забезпечити отримання власниками необхідної норми прибутку на інвестований капітал, визначити пріоритетні цілі стратегічного розвитку підприємства, створити умови стимулювання трудової активності і соціального захисту працівників; визначити необхідні розміри резервного та інших фондів підприємства.

Однак забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери неможливе без економічної підтримки з боку держави, зокрема, необхідним є надання державних дотацій, особливо, закупівля державою за відповідними цінами сільськогосподарської продукції та зниження податкового тиску. Таким чином, проблема модернізації чинного нині механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери є складною і потребує комплексного підходу до її вирішення з урахуванням економічних інтересів усіх учасників економічних відносин – суб'єктів аграрної сфери, постачальників, фінансового сектору і держави.

Лише комплексні дії суб'єктів аграрної сфери та держави, спрямовані на підтримання економічної безпеки шляхом створення умов і вжиття заходів щодо модернізації механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрної сфери, сприятимуть отриманню бажаних результатів стабільного їх функціонування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия // Экономика Украины. – 1998. – №10. – С.48-52.
2. Мартинюк В.П. Методологічні основи оцінки стану фінансової безпеки держави // Фінанси України. – 2003. – №2. – С.119-123.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua
4. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. Облік і аудит: Термінологічний словник. – Львів: Центр Європи, 2002. – 671 с.
5. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдучський, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; За ред. П.І. Гайдучького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
6. Дем'яненко М.Я., Гудзь О.С., Стецюк П.А. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): Монографія. –К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 302 с.
7. Ринкова трансформація економіки АПК: Кол. монографія у 4 ч. /За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – Ч.3: Фінансово-кредитна система. – К.: ІАЕ, 2002.– 477 с.
8. Финансовое положение предприятия (оценка, анализ, планирование)/Под. ред. А.В. Чуписа – Сумы: Университетская книга, 1998. – С. 332.
9. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва/ М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, А.Г. Борщ та ін.; За ред. М.Я. Дем'яненка – К.: ІАЕ УААН, 2002 – 645 с.
10. Малік М. До питання фінансового забезпечення підприємницької діяльності на селі // Проблеми фінансової підтримки малих та середніх підприємств на селі. – К.: ННЦ ІАЕ 2004. – С. 11-16.
11. Мельник В. Фінанси в системі економічної безпеки // Зб. наук. праць Акад. держ. податк. служби України. – 2000. – №3. – С.46-50.
12. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с.
13. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшунченка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і пер. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

Экономические возможности субъектов аграрной сферы относительно обеспечения экономической безопасности в кризисных условиях

Ю.В. Квяткивский

Рассмотрены экономические возможности и проблемы субъектов аграрной сферы относительно обеспечения экономической безопасности, осуществлено мониторинг этих проблем в контексте реалий современного экономического пространства, а также предложено собственные подходы к их решению.

Ключевые слова: экономическая безопасность, стабильность, финансовые ресурсы.

Economical opportunities regards to economic security providing of the agrarian sphere subjects

Y. Kvyatkivskiy

We have investigated economic opportunities and problems of the agrarian sphere subjects with regards to economic security providing. We have also done the monitoring of these problems in the context of modern economic space realities and suggested our own approaches to their solving.

Key words: economic security, sustainability, financial resources.

УДК 338.439.62:339.132:664.76

БИСТРОВА І.О., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗБАЛАНСУВАННЯ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА ЗЕРНОПРОДУКЦІЮ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

У статті розглядаються пріоритетні напрями розвитку вітчизняної зернової галузі з урахуванням тенденції розвитку світового ринку зерна та потреб суміжних галузей. Основна увага автора приділяється обґрунтуванню оптимальних обсягів зерна, необхідних для задоволення продовольчих потреб в раціонально обґрунтованих межах, потреб тваринницької галузі та налагодження виробництва біопалива.

Ключові слова: зерновий ринок, баланс зерна, попит, пропозиція, рівень задоволення потреб, розвиток галузі.

Постановка проблеми. Важко переоцінити значення зернової галузі у народному господарстві будь-якої країни. Історично, зерновиробництво посідало почесне місце й у вітчизняному аграрному секторі. Набутий століттями досвід хліборобства, провідна роль зерна у забезпеченні економічної та продовольчої безпеки держави, щільний зв'язок з переробними галузями, вагоми

експортний потенціал вимагають від економістів-аграріїв пошуку шляхів сталого ефективного розвитку галузі.

У даному аспекті сталий розвиток сільського господарства загалом означає такий його розвиток, за якого, насамперед, забезпечується певний, достатній для розширеного відтворення людського і виробничого потенціалу, рівень доходів товаровиробників та у повному обсязі задовольняються потреби споживачів у агропродовольчій продукції.

Отже, **метою дослідження** є визначення пріоритетних шляхів розвитку вітчизняної зернової галузі з урахуванням існуючого і потенційного попиту на зернопродукцію у контексті забезпечення сталого економічного розвитку країни.

Питанням вивчення та аналізу попиту на зерно присвячені праці таких провідних вчених, як О.І. Алтухова, В.І. Бойко, Ю.Д. Білик, В.О. Ключач, М.Г. Лобас, З.П. Ніколаєнко, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій, О.М. Шпичак та багатьох інших.

Результати досліджень та їх обговорення. Однак загострення продовольчої проблеми у світовому просторі внаслідок стрімко зростаючого попиту на зерно висуває перед науковцями на перший план завдання збалансування попиту і пропозиції на зернопродукцію з урахуванням стабільного розвитку суміжних галузей та, насамперед, задоволення потреб населення у найбільш важливих продуктах харчування. Адже зерно є основним джерелом забезпечення життєдіяльності людського організму усіх націй.

Як видно із даних, представлених у таблиці 1, протягом останніх років обсяги споживання зерна у світі збільшилися на 16,4 %. При цьому негативною тенденцією розвитку зернової галузі є систематичне перевищення обсягів споживання над обсягами виробництва. Це, у свою чергу, примушує використовувати нагромаджені запаси, обсяги яких протягом останнього десятиріччя скоротилися майже на 40 %, що посилює проблему забезпечення населення в основних продуктах харчування у більшості країнах світу.

Таблиця 1 – Світовий баланс зерна, млн т

Показники	1999/00р.	2002/03р.	2005/06р.	2006/07р.	2007/08р.	2008/09р.	Темп росту, %
Виробництво	1873,6	1822,8	2018,9	2005,0	2116,7	2195,0	117,2
Експорт	241,1	236,4	254,2	260,1	268,6	264,1	109,5
Споживання	1867,6	1917,1	2033,4	2053,3	2110,6	2174,1	116,4
Перехідні запаси	585,2	440,7	388,6	340,3	346,4	367,3	62,8

Джерело: <http://www.usda.gov/>

Зазначені тенденції розвитку світового ринку, і, насамперед, зростаючі обсяги попиту, відкривають перспективи розвитку й для зернової галузі України як одного з провідних виробників та експортерів зерна.

Проте у вітчизняному аграрному секторі є низка проблем, спровокованих затяжною загально-економічною кризою перехідного періоду, що стримує розвиток вітчизняної зернової галузі та негативно відображається на розвитку більшості суміжних галузей агропромислового комплексу, зокрема борошномельно-круп'яної, хлібопекарської, тваринництва, біопаливної промисловості тощо. Зрозуміло, що лише за умови задоволення внутрішніх потреб у повному обсязі Україна може розширювати свою сферу торгівлі на світовому ринку.

Безперечно, що одним з найважливіших напрямів переробки та споживання зерна є виробництво борошна.

Нині вітчизняна борошномельна галузь працює не на повну потужність. Так, обсяги виробництва борошна порівняно з 1990 р. знизилися майже на 25 % і становили у 2007 р. 2815 тис. т, за наявних виробничих потужностей 11000 тис. т (рис. 1). За розрахунками експертів, це майже втричі більше, ніж потрібно для задоволення внутрішніх потреб у цьому продукті.

Отже, з одного боку, наявність достатніх виробничих потужностей, а, з іншого, стабільно зростаючий попит на продукти харчування на світовому ринку, дозволяють розглядати борошномельні підприємства як перспективний сегмент ринку для зернових товаровиробників регіону.

Борошно є основним компонентом для макаронної та хлібопекарських галузей, що пов'язує їх із зерновим ринком. Як у макаронній, так і хлібопекарській галузі протягом останніх п'ятнадцяти років простежуються стійкі тенденції до зниження обсягів виробництва та споживання продукції.

Основна проблема макаронної галузі полягає у нестачі зерна сильних сортів пшениці, які є основою високої якості кінцевого продукту. Ця обставина робить макаронну галузь неконкурентоспроможною, що підтверджує відсутність експорту протягом багатьох років і низький рівень використання виробничих потужностей (22 %) [1].

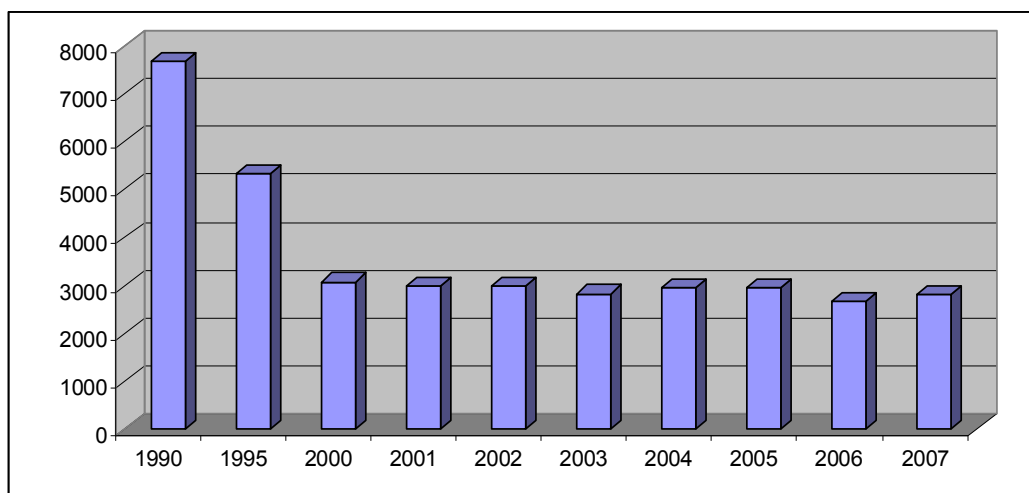

Рисунок 1 – Динаміка виробництва борошна в Україні за 1990-2007 рр., тис. т

Доведено, що у структурі споживання борошна близько 85 % припадає на хлібопекарську промисловість. Проте слід зазначити, що за часи незалежності виробництво хліба в Україні скоротилося майже у 3,5 рази (з 6 млн 700 тис. т у 1990 р. до 1 млн 903 тис. т у 2008 р.). Зменшення обсягів виробництва хлібобулочних виробів частково пояснюється скороченням чисельності населення і зменшенням обсягів споживання на 1 особу в рік.

Важливим напрямом споживання зерна є його переробка на крупу – цінний продукт харчування, одне з основних джерел як вуглеводів (крохмалю), так і рослинних білків.

За період економічних перетворень обсяги виробництва круп різко скоротилися (рис.2) і нині становлять лише 26,3 % від обсягів виробництва 1990 р. За наявних виробничих потужностей круп'яних заводів понад 500 тис. т, обсяги виробництва круп за останні роки у середньому коливалися у межах 300 тис. т. В останні роки рівень завантаження виробничих потужностей з виробництва круп становить близько 50 %.

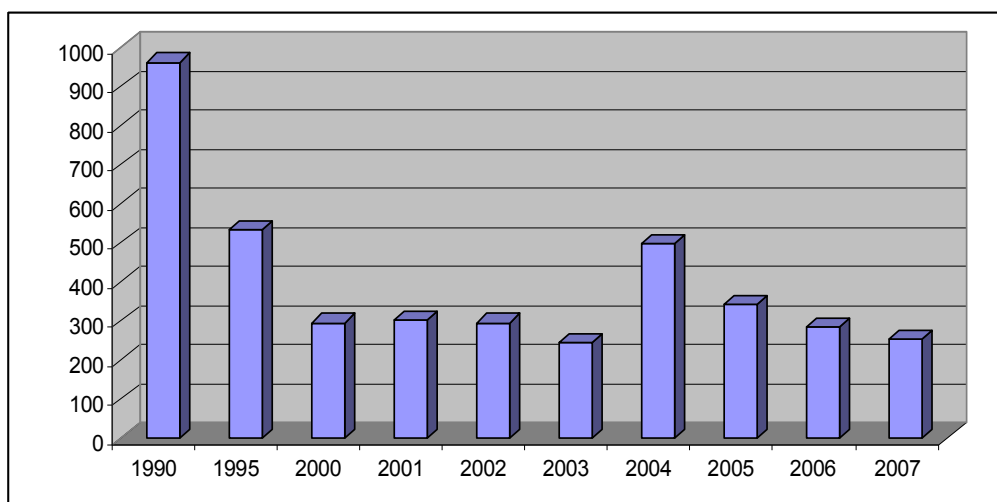

Рисунок 2 – Динаміка виробництва круп в Україні за 1990-2007 рр., тис.т

Вагомими факторами, що визначають обсяги переробки зерна на крупи, є рівень споживання цього продукту на душу населення, який має тенденцію до зниження, та рівень конкуренції, яка

переважно має національний характер. Однак в останні роки досить міцні конкурентні позиції утримує компанія Nestle – потужний виробник і постачальник круп швидкого приготування.

Нині основна проблема вітчизняних круп'яних заводів полягає у високому рівні зносу обладнання й необхідності технічного переоснащення або реконструкції.

Отже, криза перехідного періоду негативно позначилася й на переробній галузі, що проявилася у зменшенні обсягів виробництва продуктів переробки зерна, низькому рівні використання виробничих потужностей, посиленні конкуренції як із боку іноземних компаній (передусім це стосується макаронної та пивоварної галузей), так і з боку підсобних господарств. Лише в останні роки намітилися певні позитивні зрушення в результатах виробничо-господарської діяльності підприємств певних галузей переробної сфери.

Зазначимо, що поряд з негативними тенденціями, що мають місце у зернопереробній галузі, обсяги споживання хліба і хлібопродуктів у перерахунку на борошно перевищують раціональну норму споживання, про що свідчить представлений у таблиці 2 індекс достатності споживання.

Як показують наведені розрахунки, протягом 2000-2007 рр. індекс достатності споживання, який згідно з чинним законодавством пропонується розраховувати як відношення фактичного обсягу споживання до раціонально обґрунтованих норм, завжди перевищував одиницю.

Таблиця 2 – Рівень споживання хліба та хлібопродуктів (у перерахунку на борошно) населенням України у 2000-2007 рр.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Фактичне споживання, кг/особу в рік	124,9	129,6	131,2	124,5	125,6	123,5	120,0	115,9
Індекс достатності споживання	1,24	1,28	1,30	1,23	1,24	1,22	1,19	1,15

Джерело: розраховано на основі даних Держкомстату України

Це свідчить про дисбаланс у раціоні більшості вітчизняних споживачів, оскільки надмірне споживання хліба і хлібопродуктів, як економічно доступніших, перебиває енергетичну потребу людини в інших життєво необхідних продуктах харчування. Так, нині потреба у м'ясі та м'ясних виробах задовольняється лише на 57 %, плодово-ягідних – на 47%, риби – на 77 %.

Перспективним напрямом переробки зерна, який останнім часом викликає гострі дискусії у світовому просторі та розглядається як загроза агропродовольчому ринку, є налагодження виробництва біоетанолу. Підвищений інтерес до виробництва біоетанолу пояснюється, насамперед, нестабільністю цін на нафту та посиленням уваги до проблеми захисту навколишнього середовища. Так, за останні роки обсяги виробництва біоетанолу зросли утричі, а за попередніми прогнозами у 2017 р. складуть 127 млн. т у рік. Також очікується, що за цей період обсяги виробництва біодизелю зростуть до 24 млн т (у 2007 р. було вироблено 11 млн т).

Прискорений розвиток біопаливної галузі, зумовив стрімке зростання попиту на сільськогосподарську сировину, у тому числі й зерно, та, як наслідок підвищення цін на продовольство (ці питання детально обговорювалися на конгресі FAO у червні 2008 року у Римі). Очікується, що у разі недосягнення домовленості між провідними експортерами зерна, ціни на пшеницю у найближчі роки у середньому зростуть більше, ніж на 20 %, а на фуражне зерно – на 30 %.

Вважаємо, що ці питання є актуальними й для України, оскільки виробництво біопалива частково вирішує проблеми економічної безпеки країни, енергетичного забезпечення і захисту навколишнього середовища та відкриває перспективи у зовнішній торгівлі.

При цьому, головним завданням держави є сприяння підвищенню ефективності вирощування сільськогосподарських культур (за умов дотримання сівозмін) та активна фінансова участь у модернізації, реконструкції та технічному переозброєнні діючих і створенні нових виробничих потужностей.

Висновки. Отже, в основі визначення перспектив подальшого розвитку вітчизняної зернової галузі повинна закладатися всебічна оцінка внутрішнього потенціалу та можливість його нарощування і використання в майбутньому з урахуванням впливу зовнішніх чинників. Концептуальною основою прогнозування розвитку вітчизняної зернової галузі, на думку вчених-аграріїв, є припущення, що зернова галузь у майбутньому має посісти пріоритетне місце в економіці держави. Адже рівень виробництва зерна повинен задовольняти потреби внутрішнього ринку і забезпечувати ріст експортного потенціалу.

Вважаємо, що сталий збалансований розвиток вітчизняної зернової галузі можливий за наступних умов:

- оптимізація структури зернового виробництва з урахуванням тенденцій розвитку світового ринку зерна і продовольства за дотримання агротехнічних вимог до розміщення посівів та сучасних технологій вирощування;
- забезпечення у достатньому обсязі продовольчою сировиною переробних підприємств з урахуванням науково обґрунтованих норм споживання продуктів переробки зерна та можливості нарощення експортного потенціалу;
- оптимізація структури виробництва фуражного зерна з урахуванням перспектив відродження галузі тваринництва, яка була б спроможна забезпечувати населення країни основними продуктами харчування тваринного походження в раціональних межах;
- створення і підтримка оптимальних обсягів запасів зерна для збереження продовольчої та економічної безпеки країни;
- нарощення експортного потенціалу вітчизняної галузі зерновиробництва з урахуванням інтересів суміжних областей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров В.Т. та ін. Энциклопедический довідник: Зерновой та хлібопродуктовый товарообіг в Україні. – К.: АгрТЕК, 2000. – 544 с.
2. The US WTO Agricultural Proposal for Global Trade Reform. [http:// www.usda.Gov/](http://www.usda.Gov/)

Сбалансирование спроса и предложения на зернопродукцию в контексте стабильного экономического развития отрасли

И.А. Быстрова

В статье рассматриваются приоритетные направления развития отечественной зерновой отрасли с учетом тенденций развития мирового рынка зерна и потребностей смежных отраслей. Особое внимание автора уделено обоснованию оптимальных объемов зерна, необходимых для удовлетворения продовольственных потребностей в рациональных пределах, потребностей животноводческой отрасли, дальнейшего развития производства биотоплива.

Ключевые слова: зерновой рынок, баланс зерна, спрос, предложение, уровень удовлетворения потребностей, развитие отрасли.

Balancing the supply and demand of grains products under stable economic growth of branch

I. Bystrova

The paper deals with priority directions of domestic grains branch development considering the tendencies of the world market development and needs of the neighbour branches. The main attention is paid to groundation of optimal volumes of food grains, forage and biofuel production.

Key words: grain market, grain balance, grain demand, grain supply, level of needs satisfaction, branch development.

УДК 339.564 :631.3

КЛИМИК Г.В., канд. екон. наук

ПЕТРИК С.В., магістр

Уманський державний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКСПОРТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

Висвітлено результати досліджень з управління експортною діяльністю підприємств сільськогосподарського машинобудування як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Проведені дослідження показали, що за обсягами експорту сільськогосподарської техніки Україна поступається більшості країн Європи, має низький рівень конкурентоспроможності. Для відродження галузі потрібно 21 млрд грн. Вдосконалення управління експортною діяльністю підприємства має сприяти, передусім, визначенню реального стану об'єкта управління на основі процесу діагностики (аналізу та оцінки). Створення необхідного аналітичного підґрунтя для розв'язання цих проблем – основне завдання у системі управління експортною діяльністю підприємства.

Ключові слова: сільськогосподарське машинобудування, експорт, імпорт, управління експортною діяльністю, ефективність.

Постановка проблеми. Головною метою управління експортною діяльністю підприємства є забезпечення життєздатності та сталого функціонування підприємства в ролі суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності на ґрунті його ринково-продуктової та просторово-часової самоорганізації як системи.

Україна має досить високий експортний потенціал, але не посідає провідних позицій у світі щодо експорту сільськогосподарської техніки. Отже, вона використовує його недостатньо ефективно. З кожним роком вартість обсягу експорту зменшується, що негативно позначається на сільгоспмашинобудуванні.

Аналіз останніх досліджень. Серед досліджень проблем управління експортною діяльністю підприємства заслуговують на особливу увагу роботи таких українських учених: В. Андрійчук, О. Білорус, В. Геєць, М. Дудченко, Ю. Іванов, А. Кредисов, Г. Климко, І. Лукінов, Д. Лук'яненко. Значний внесок у розвиток теоретичних та науково-методичних засад управління експортною діяльністю на різних рівнях економічного аналізу зробили такі зарубіжні учені: С. Бабін, Е. Бабкін, П. Друкер, О. Киреев, В. Круглов, Ф. Левшин, П. Ліндерт, М. Портер, Л. Радеба, Л. Стровський, Р. Фатхутдінов та ін.

Мета досліджень – виявлення основних проблем та вдосконалення механізму управління експортною діяльністю підприємств галузі сільськогосподарського машинобудування.

Результати досліджень та їх обговорення. Збільшення й раціоналізація експорту завжди розглядалися у більшості країн як позитивний момент в економічному розвитку, оскільки це, по-перше, шлях до ефективнішого використання економічного потенціалу і, по-друге, можливість задовольняти певні внутрішні потреби за рахунок імпорту.

У свою чергу, обсяги й структура експорту країни безпосередньо залежать від її потенціалу, який можна визначити як максимальну здатність національної економіки за певного розвитку виробничих сил випускати товари та надавати послуги, конкурентоспроможні на зовнішніх ринках.

На сьогодні Україна з експортера перетворюється в імпортера сільськогосподарської техніки, купуючи продукцію таких провідних іноземних фірм, як: Claas, John Deere, Case, New Holland та „Ростсільмаш”. Разом з тим, вона втрачає ринки збуту продукції сільськогосподарського машинобудування. Як приклад, у 2007 році кількість імпортової техніки на внутрішньому ринку зросла на 43%, а українські заводи продали на 38% менше техніки, ніж у 2006 році [1].

Складність та найважливіша особливість управління експортною діяльністю підприємства галузі сільськогосподарського машинобудування зумовлені, насамперед, специфічним його зовнішнім середовищем – багатокомпонентною та неомогенною системою, в якій здійснюється взаємодія інтересів і цілей не тільки окремих підприємств, а й загальнодержавних інтересів, пов'язаних з економічною безпекою та захистом економічного простору держави.

На експортний потенціал впливають такі чинники: внутрішні (зокрема виробництво, рівень внутрішнього споживання, законодавство країни, забезпечення всього комплексу послуг у зв'язку з реалізацією експорту, відкритість економіки) та зовнішні (кон'юнктура міжнародного ринку певної продукції, митне законодавство країн – торговельних партнерів та ін.).

На мікрорівні експортний потенціал підприємства, що реалізує сільськогосподарську техніку, відображається через: здатність підприємства до виживання, збереження його як цілісної системи техніко-технологічних, економічних, організаційних, соціальних та інших елементів за рахунок як внутрішніх сил, так і додаткової "енергії" із зовнішнього середовища; адаптаційну здатність підприємства до вимог зовнішнього середовища в її ринково-продуктовому, технологічному, просторово-часовому та інших вимірах; сталість циклу "вхід – процес – вихід", яка припускає динамічну збалансованість його елементів і функціонування на принципах економічної раціональності та ринкової доцільності.

Експортний потенціал підприємства, що виробляє сільськогосподарські агрегати за його функціональним змістом можна охарактеризувати як динамічно збалансовану систему ресурсів підприємства, використання яких забезпечує адаптацію до вимог цільового зовнішнього ринку, сталість і життєздатність підприємства як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та розвиток в межах конкретного зовнішнього середовища [2].

Таким чином, експортний потенціал є явищем, що властиве як макро-, так і мікрорівню, воно виявляється й існує тільки за умов ідентифікації його конкретного зовнішнього середовища, формулювання цілей суб'єкта ЗЕД та стратегії конкурентної поведінки у ньому. Отже, експортний потенціал повинен базуватися у контексті формулювання, розробки та реалізації конкурентної стратегії підприємств галузі сільськогосподарського машинобудування.

Найважливішим методологічним положенням управління експортною діяльністю підприємства є використання системного підходу. Він передбачає системне бачення функціонування підприємства як складної соціально-економічної одиниці. Суб'єкт управління експортною діяльніс-

тю має чітко уявляти основні функціональні елементи підприємства як системи, враховувати їхню роль та значення в експортній діяльності, можливості щодо адаптації до вимог зовнішнього середовища та забезпечення експортоздатності підприємства.

За обсягами експорту Україна поступається більшості країн Європи. В умовах зростаючої глобалізації світової економіки українська продукція має низький рівень конкурентоспроможності, що є найголовнішим чинником негативного впливу на реалізацію експортного потенціалу країни. Крім того, Україна має низький технічний рівень підприємств. Для відродження його потрібно 21 млрд грн, у тому числі для заміни обладнання, яке відпрацювало амортизаційні терміни, – більш як 7 млрд грн. Але, на жаль, на розвиток українського сільгоспмашинобудування у 2008–2020 рр. держава виділяє лише 3,173 млрд грн. Машинобудівні заводи випускають продукції на 3,6–3,8 млрд грн у рік. Можливості випуску без переоснащення майже вдвічі більші – 7 млрд грн у рік, якщо ж заводи переоснастити, то вони зможуть виробляти 15 млрд грн у рік. Саме тому необхідно організувати спільні підприємства з іноземними компаніями, які допоможуть українським підприємствам переоснастити виробництво [1].

Управління експортною діяльністю підприємства – це система дій і рішень, пов'язаних з формуванням, розвитком та реалізацією конкурентних переваг підприємства як суб'єкта світогосподарських зв'язків. Головною метою управління експортною діяльністю підприємства є забезпечення життєздатності та сталого функціонування підприємства як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності на ґрунті ринково-продуктової та просторово-часової його самоорганізації як системи, підтримки його внутрішнього та зовнішнього гомеостазу.

Концептуальні заходи побудови механізму експортної діяльності підприємства мають ґрунтуватися на поєднанні, скоординованості та узгодженні макро- і мікрорівнів управління притаманним їм засобам прямого чи непрямого впливу на даний вид господарської діяльності підприємства.

Сучасний механізм зовнішньоекономічного регулювання в Україні більше сприяє витісненню вітчизняних підприємств із внутрішнього ринку, ніж зростанню їх конкурентоспроможності. Серед причин макроекономічного рівня, що стримують розвиток експортної діяльності в Україні, основними є:

- 1) нераціональна експортна політика;
- 2) конфіскаційна податкова система;
- 3) жорстколімітована грошово-кредитна політика, що залишає підприємства без оборотного капіталу та інвестиційних ресурсів для розвитку виробництва;
- 4) невиважена зовнішньоторговельна політика держави.

Вирішення цих проблем вимагає активізації регулюючої функції держави шляхом, по-перше, коригування процесу зовнішньої лібералізації в бік виваженого поєднання механізмів відкритості економіки і зваженого протекціонізму; і, по-друге, шляхом переорієнтації економічних функцій держави в бік більш активної участі у боротьбі її підприємств за світогосподарські позиції.

Висновки. Вдосконалення управління експортною діяльністю підприємства має спиратися, передусім, на визначення реального стану об'єкта управління на основі процесу діагностики (аналізу та оцінки) стану експортної діяльності підприємства. За змістом та функціональним спрямуванням вона є діагностикою проблем, що виникли у процесі функціонування підприємства як суб'єкта ЗЕД та можуть зумовити негативні наслідки для його експортоздатності. Створити необхідне аналітичне підґрунтя для розв'язання цих проблем – основне завдання даного етапу у системі управління експортною діяльністю підприємства.

Найдоцільнішим засобом створення інформаційної бази дослідження стану експортної діяльності підприємства є організація моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства на підставі маркетингових досліджень, контролю за його головними параметрами та аналізу ступеня їх відповідності цілям і завданням розвитку підприємства. Крім того, для вдосконалення управління експортом необхідними є показники стану експортної діяльності підприємства. За функціональним спрямуванням вони мають виокремлюватися у три головні групи, а саме:

- 1) показники стану зовнішнього середовища;
- 2) показники стану внутрішнього середовища підприємства;
- 3) показники системи "підприємство-цільовий зовнішній ринок".

Найважливішими показниками (характеристиками) зовнішнього ринку є: місткість, рівень концентрації, рівень вхідного бар'єра, рівень диверсифікації конкуруючих фірм, рівень імпортової залежності та купівельна спроможність його суб'єктів. Вплив кожного з цих чинників на рівень

експортоздатності підприємства визначається економічними, організаційно-структурними та просторово-часовими характеристиками галузі.

В сучасних умовах розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, особливо експорту, необхідно:

- розвивати ринкові відносини на основі реалізації концепції відкритої економіки, яка задовольнятиме потреби суспільства та буде скорочувати дефіцит ресурсів;
- удосконалювати процеси міжнародної економічної інтеграції та міжнародного поділу праці;
- збільшувати питому вагу експорту у валовому національному продукті;
- сприяти зовнішній торгівлі в поліпшенні платіжного балансу України та, як наслідок, стабільності національної валюти й покращенню умов для залучення в економіку внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

Розробка теоретичного підґрунтя та методико-практичного інструментарію управління запасами мають передбачати, передусім, визначення оптимальної величини базових, страхових та буферних запасів на основі розрахунків оптимального обсягу (партії) замовлень та формування оптимальної асортиментної структури експортного виробництва. Такий методичний підхід шляхом управління запасами є більш ефективним порівняно з управлінням, що ґрунтується на змінах виробничих потужностей та обсягах поточного виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клімова І. Інституції у регулюванні експорту сільськогосподарської продукції/ І. Клімова// Агроінком. – 2008. – № 4. – С. 12.
2. Діхтяр В. Що заважає машинобудівникам?/ В. Діхтяр// Агроперспектива. – 2008. – № 2. – С. 56–57.

Проблеми удосконалення механізму управління експортною діяльністю підприємств сільськогосподарського машинобудівництва

Г.В. Климик, С.В. Петрик

Отражены результаты исследований управления экспортной деятельностью предприятий сельскохозяйственного машиностроения, как субъекта внешнеэкономической деятельности. Проведенные исследования показали, что за объемами экспорта сельскохозяйственной техники Украина уступает большинству стран Европы, имеет низкий уровень конкурентоспособности. Для возрождения отрасли нужно 21 млрд грн. Совершенствование управления экспортной деятельностью предприятия должно способствовать, прежде всего, определению реального состояния объекта управления на основе процесса диагностики (анализа и оценки). Создание необходимой аналитической почвы для решения этих проблем – основное задание в системе управления экспортной деятельностью предприятия.

Ключевые слова: сельскохозяйственное машиностроение, экспорт, импорт, управление экспортной деятельностью, эффективность.

Some problems of improving the mechanism of export activity management at the enterprises of agriculture machinebuilding

G. Klymyk, S. Petryk

The results of researches from the management of enterprises of agricultural engineer export activity, as the subject of foreign economic activity, are reflected. The conducted researches have been shown that Ukrainian volumes of export of agricultural technique were less than in countries of Europe, had a low level of competitiveness. For the revival of industry a 21 milliard UAG is needed. Perfection of management of enterprise export activity must promote, foremost, to determination of the real state of object of management on the basis of process of diagnostics (analysis and estimation). Creation necessary analytical background for the decision of these problems – a basic task is in control system by export activity enterprise.

Key words: agricultural machine building, export, import, management of export activity, efficiency.

УДК 334734: 637.1

САХНО Л.С., асистент

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ СИРОВИННИХ ЗОН ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Досліджено сучасний стан галузі молочного скотарства в Україні. Обґрунтовано механізм формування сировинних зон переробних підприємств молокопродуктового підкомплексу як одного з шляхів стабілізації виробництва молока та підвищення конкурентоспроможності молочної продукції.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс, сировинні зони, конкурентоспроможність, переробні підприємства.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання розвиток підприємств молокопродуктового підкомплексу залежить від багатьох факторів: організаційної структури та мето-

дів управління підприємством, матеріально-технічного забезпечення, структури кормової бази, фінансової підтримки племінної справи та інших чинників. Складність у досягненні високих результатів пояснюється й тим, що галузь пов'язана з природними біологічними процесами відтворення тваринних і рослинних організмів [1].

Характерними особливостями нинішнього стану галузі є: збитковість виробництва, яка зумовлена катастрофічним скороченням поголів'я корів, їх низькою продуктивністю. Падіння обсягів і зниження ефективності виробництва молока зумовлює посилення уваги до питань розробки шляхів поліпшення результатів діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Мета дослідження – аналіз сучасного стану галузі молочного скотарства та обґрунтування перспективних напрямів її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, формування продовольчих підкомплексів і ринків продовольства досліджували провідні вітчизняні вчені: В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, В.Н. Зимовець, І.І. Лукінов, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, О.М. Шпичак та багато інших. Значний внесок у розробку теоретичних та прикладних питань розвитку скотарства внесли: П.С. Березівський, Л.І. Бровко, В.Н. Зимовець, М.М. Ільчук, В.П. Котков, М.К. Пархомець, С.О. Шевельова та інші вчені.

Однак постає питання обґрунтування ефективного функціонування молочовиробників ринку з метою їх гнучкого пристосування до умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Результати досліджень та їх обговорення. Галузь молочного скотарства є традиційною для України, яка донедавна вважалася країною з високою культурою ведення тваринництва. Розвиток сучасного молочного скотарства характеризується двома протилежними тенденціями: скороченням чисельності поголів'я і підвищенням продуктивності дійного стада. Таке явище зумовлене умовним розширенням виробників молока на дві групи. Перша – це ті господарства, які змогли адаптуватися до умов ринкової економіки, внаслідок чого скоротилося поголів'я корів. Друга – це господарства, що збільшують виробництво молока, і не лише за рахунок збереження або нарощення поголів'я, а й за рахунок вдосконалення технології, покращення годівлі та селекційно-племінної роботи, налагодження маркетингового забезпечення. Саме завдяки цим заходам за останні роки припинилося зменшення обсягів виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.

Однією з основних проблем у молочному скотарстві є низька концентрація виробництва, набута в процесі його реформування. Наведені дані таблиці 1 свідчать, що найбільшу частку серед господарств України у 2007 році займали господарства, які утримують від 50 до 99 голів – 47,6%, наступною за вагомістю є група господарств, що утримують до 49 голів – 12,2%. Встановлено, що у 2007 р. різко скоротилася остання група господарств на (29,5 в.п.), за збільшення наступної групи (від 50 до 99 голів) на (30,1 в.п.). Це дозволяє зробити висновок про те, що існує тенденція концентрації виробництва.

Таблиця 1 – Групування сільськогосподарських підприємств за наявністю корів на 1.01.2007 р.

Групи підприємств за кількістю корів в одному господарстві	Україна		Київська область	
	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.
Підприємства, які мали корів – всього	8979	7733	468	396
У підсумку, %	100	100	100	100
З них групи, що мали корів:				
I. До 49	3745	940	81	75
до підсумку, %	41,7	12,2	17,3	19,0
II. 50 – 99	1570	3681	104	77
до підсумку, %	17,5	47,6	22,2	19,4
III. 100 – 199	1750	2214	122	112
до підсумку, %	19,5	28,6	26,1	28,3
IV. 200 – 499	1598	612	131	104
до підсумку, %	17,8	7,9	28,0	26,3
V. 500 – 999	287	252	25	23
до підсумку, %	3,2	3,3	5,3	5,8
VI. Понад 1000	29	31	x	5
до підсумку, %	0,3	0,4	x	1,3

Джерело: розрахунки за даними інформаційно-аналітичних збірників ННЦ "Інститут аграрної економіки"

Серед підприємств Київщини найбільшу питому вагу у загальній структурі поголів'я мають господарства, де утримуються від 100 до 199 голів – 28,3%, наступною за вагомістю є група господарств, де утримують від 200 до 499 голів – 26,3%. Слід відмітити, що за 2007 р. дещо зменшилась остання група господарств (на 1,7 в.п.) за зростання попередньої (на 2,26 в.п), що дає можливість говорити про зниження концентрації виробництва молока, переважно дрібнотоварного.

Зазначимо, що ефект концентрації виробництва, який проявляється в економнішому використанні ресурсів, запровадженні прогресивних технологій вирощування худоби і, як наслідок, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, ставить у складне становище як дрібних товаровиробників, оскільки утруднює процеси збуту, так і закупівельників молока, яким доводиться заготовляти невеликі його партії, що часто не відповідає діючим стандартам якості продукції.

Дослідженнями встановлено, що нинішній стан галузі характеризується подальшим скороченням поголів'я корів, яке майже щороку зменшується на 200-250 тис. голів, що становить 8-9 %. Так, на початок 2008 р. з молочного стада країни вибуло близько 49 тисяч голів. На кінець першого кварталу 2008 р. налічувалося 3,09 млн голів корів, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 670 тис. гол., господарствах населення – 2,42 млн. гол. Із 7,7 тис. підприємств, які утримують корів молочних порід, 2,1 тис., або 3% від загальної кількості, мають від 1 до 20 корів; 2,5 тис. підприємств, або 5%, утримують від 20 до 100 корів; 2,8 тис. підприємств, або 36,5%, утримують від 100 до 500 корів; 283 підприємства, або 3,7%, – це великотоварні підприємства, які утримують 500 і більше корів, з них 31 – мають 1000 голів і більше [2].

Збитковість виробництва молока зумовлена, насамперед, низькою продуктивністю корів та високою собівартістю одиниці продукції. Навіть у роки, коли тваринництво досягло найвищого розвитку, продуктивність молочної худоби в Україні була нижчою порівняно з розвиненими європейськими країнами. У 1990 році в сільськогосподарських підприємствах України було надоемо на одну корову 2863 кг молока, тоді як в Австрії цей показник становив 3791 кг, Німеччині – 4926 кг і Великобританії – 5314 кг [3]. Очевидно, що низька продуктивність худоби зумовила збільшення собівартості одиниці продукції. Групування господарств України за 2007 рік показало, що виробництво молока у разі надою на одну корову до 2000 кг було збитковим, від 2000 до 3000 кг – рівень рентабельності складав понад 15%, від 3000 до 4000 кг – 29,7% понад 4000 кг – 39,4%. Тому з метою підвищення ефективності виробництва продукції важливо забезпечити зростання продуктивності тварин за рахунок нормованої годівлі, відповідного утримання, раціональної організації праці та розведення високопродуктивних порід корів.

У зв'язку зі вступом України до СОТ передбачаються нові ризики для галузі молочного скотарства, які зумовлені прийняттям Україною нових митних ставок до 10%, що призведе до збільшення імпорту молочної продукції у 5-6 разів. Невирішеним залишається питання щодо виплати дотацій сільгоспвиробникам за здане на переробку молоко. Ця дотація не входить у виплати по "зеленій скринці". На законодавчому рівні залишається невирішеним питання фінансування програми розвитку молочного скотарства [3, с.30].

Галузь молочного скотарства залишається інвестиційно непривабливою для економіки України. Так, питома вага тваринництва у загальному обсязі використаних інвестиційних ресурсів у 2001-2005рр. складала лише від 15,4 до 26,4%, тоді як рослинництва – від 68,8 до 77,6%, рівень оплати праці вдвічі нижчий, ніж в інших галузях економіки.

З огляду на це, галузь молочного скотарства потребує державної підтримки та невідкладних заходів як на державному, так і місцевому рівнях щодо покращення ситуації, в якій вона перебуває.

Усі заходи державної підтримки сільського господарства умовно поділено на три групи: «зелену», «блакитну» та «жовту» скриньки. Заходи, що їх відносять до «зеленої» скриньки, не спрямовані на підвищення обсягів виробництва та цін виробників, тому не порушують принципів справедливої конкуренції. Вони фінансуються за рахунок коштів урядового бюджету, а не за кошти споживачів і передбачають:

- наукові дослідження, підготовку і підвищення кваліфікації кадрів, інформаційне обслуговування, надання консультацій;
- ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки сировини і готових продуктів харчування;
- сприяння збуту сільгосппродукції, включаючи збирання, обробку та розповсюдження позитивної інформації;

- вдосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, меліоративних споруд тощо);
- утримання стратегічних запасів, внутрішню продовольчу допомогу;
- забезпечення гарантованого доходу виробникам с.-г. продукції, удосконалення землекористування тощо;
- підтримку доходів виробників, яка не пов'язана з видом і обсягом виробництва;
- сприяння сучасній структурній перебудові с.-г. виробництва;
- охорону навколишнього середовища та утилізацію відходів;
- програми розвитку на регіональному рівні [3, с. 31].

Заходи «блакитної» скриньки спрямовані на обмеження зайвого виробництва, що в молокопродуктовому підкомплексі досягається за рахунок скорочення поголів'я корів, виробництва кормів тощо. За умов, що склалися в Україні, зокрема в с.-г. підприємствах, нема потреби виділяти значні кошти на ці заходи.

Виробники молока та молочної продукції сьогодні стурбовані зменшенням бюджетних витрат на заходи «жовтої» скриньки, до яких належать дотації, часткові компенсації витрат, пільгове кредитування тощо.

Зазначені ризики через участь у СОТ повинні бути нейтралізовані зусиллями держави, які слід направити на розвиток внутрішнього ринку молочної продукції та стимулювання експорту, підвищення конкурентоспроможності молочної продукції за рахунок якісних та цінових характеристик, підтримку збиткових с.-г. та молокопереробних підприємств, реалізацію, у першу чергу, заходів «зеленої» скриньки тощо.

В умовах, що склалися у молокопродуктовій галузі, доцільно формувати стабільні сировинні зони за молокопереробними підприємствами, що буде сприяти покращенню ситуації із заготівлі молока. Окрім того, за рахунок посилення роботи органів місцевого самоврядування, зокрема ініціювання ними створення в населених пунктах спілок молокозаводів та заготівельних кооперативів, значно покращаться умови заготівлі молока та контроль за його якістю.

У нашому розумінні сировинна зона – це об'єднання постачальників молока з молокопереробними підприємствами, діяльність яких регламентується відповідними документами (зокрема вказаними вище), в яких зазначають, у першу чергу, закупівельні ціни на молоко та ціни продажу молочної продукції в межах цієї зони. Слід відмітити, що розміри сировинних зон в Київській області носять досить динамічний характер. У нинішній кризовій ситуації межі сировинних зон молокопереробних підприємств здебільшого слабоокреслені, склад постачальників молока переважно залежить не стільки від віддаленості, скільки від можливих обсягів виробництва молочної сировини та встановлених закупівельних цін на молоко.

В інтегрованому молокопродуктовому виробництві інтегратором, як правило, є молокопереробне підприємство, в якому завершується виробничо-технологічний цикл і зосереджується виручка від реалізації молочної продукції. Проте функції цих підприємств не обмежуються тільки переробкою молочної сировини та реалізацією готових молочних продуктів, вони об'єктивно впливають на розвиток сировинної зони та підвищення якості молока, впровадження прогресивних ресурсозберігаючих технологій у молочному скотарстві в організації заготівлі, зберігання та транспортування молока, у тому числі і в особистих господарствах. Молокопереробні підприємства можуть виробляти мінеральні добавки, премікси, білкові кормові компоненти тощо на власній ресурсній базі і відправляти їх постачальникам молока [4, с. 66].

На рисунку 1 наведено систему заходів зміцнення сировинних зон Київської обл.

Ефективність функціонування сировинної зони, насамперед, визначається рівнем взаємовигідної співпраці її учасників (виробників молока та переробних підприємств). Молокопереробне підприємство повинно постійно координувати діяльність постачальників і, в разі неспроможності одного постачальника виконати замовлення, оперативно приймати рішення про передачу права на ліміт поставки іншому виробнику молока з метою підтримки рівня виробництва на переробному підприємстві та вчасної поставки якісної сировини. В такій ситуації ефективною є практика залучення місцевих сільських жителів, які мають індивідуальний транспорт та можуть у потрібний час доставити молоко з певного пункту.

Особливого значення у створенні та зміцненні сировинної зони інтегрованого виробництва молочних продуктів набуває розвиток кормової бази, спрямованої на повноцінне забезпечення відгодівлі продуктивного стада. З цією метою слід розробити проект поетапного нарощування

кормових ресурсів за рахунок системного поліпшення кормових угідь (сіножатей і пасовищ) та переорієнтації польових сівозмін на істотне їх насичення посівами багаторічних трав, кормових коренеплодів і кукурудзи ранньо- й середньостиглих гібридів на зерно та високоврожайних гібридів для одержання зеленої маси для згодовування і заготівлі силосу [4, с. 66].

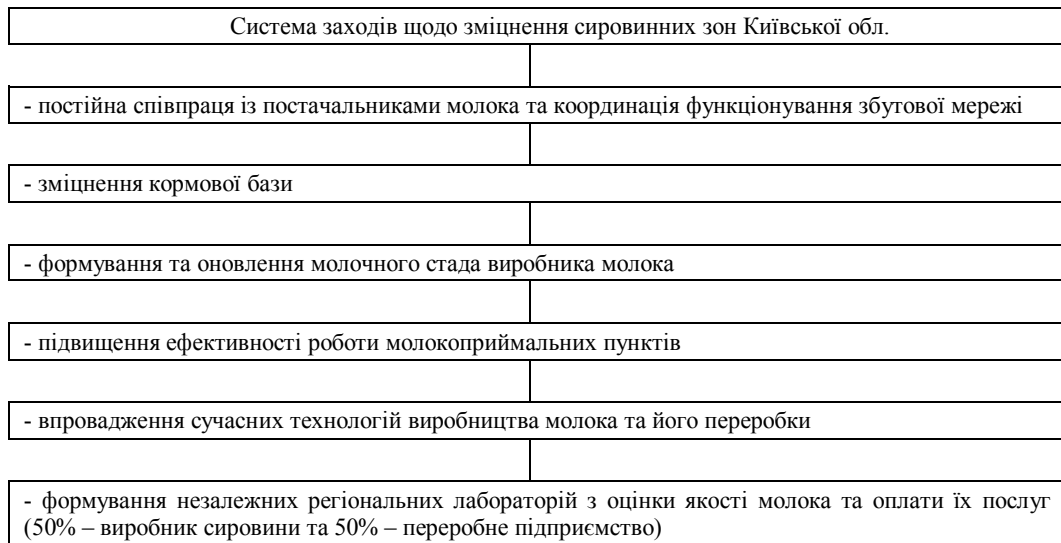

Рисунок 1 – Система заходів щодо зміцнення сировинних зон

Підприємства сировинної зони також мають забезпечувати постійне оновлення молочного стада, забезпечувати його інтенсивне відтворення, поліпшувати генетичний потенціал стада, проводити профілактичний захист та оздоровлення молочного поголів'я інтегрованого формування і в результаті успішного виконання цих завдань – нарощувати виробництво якісної молочної сировини.

Проміжною ланкою між виробничою та переробною сферами молокопродуктового інтегративного формування є молокоприймальні пункти, на яких покладаються обов'язки збільшення обсягів заготівлі молочної сировини, її охолодження та зберігання, а також налагодження роботи лабораторій з контролю якості молочної сировини, яка надходить на промислову переробку, та готової до споживання молочної продукції. Виконання цих обов'язків є можливим лише за постійного оновлення машин, технологічного та лабораторного обладнання, транспортних засобів, що дозволить збільшити обсяги переробки сировини і розширити асортимент молочної продукції.

Ефективність роботи виробників молока також залежить від наявності та стану установок і агрегатів для доїння корів. Протягом 2001-2007 рр. відбувалось постійне зменшення кількості цих установок, однак темпи зменшення до 2007 р. уповільнились від 32,8 до 14,0 %, оскільки с.-г. підприємства почали співпрацювати з переробними підприємствами та отримувати від останніх фінансову підтримку [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. На нинішньому етапі розвитку галузі молочно-го скотарства потрібен комплекс невідкладних заходів, які б сприяли прискоренню виходу її з кризового стану. Потрібно реально оцінити внутрішні та зовнішні фактори, удосконалити державне регулювання ціноутворення на ринку молока й молочної продукції, розв'язати питання землі, що впливає на розвиток польового кормовиробництва; необхідне залучення інвестицій для розвитку великотварного виробництва та на придбання племінних тварин молочного напрямку. Доцільно формувати стабільні сировинні зони за молокопереробними підприємствами, що буде сприяти покращенню ситуації із заготівлі молока. Підприємства сировинної зони мають забезпечувати постійне оновлення молочного стада та забезпечувати його інтенсивне відтворення. Найкращі перспективи зниження собівартості продукції матимуть великі інтегровані підприємства. Це дозволить залучати більше фінансових ресурсів із внутрішніх джерел на стабілізаційні заходи. На вивченні впливу цих та інших ендогенних факторів на ефективність галузі будуть зосереджені подальші дослідження автора.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Азізов С.П., Канівський П.К. Організація аграрного виробництва і бізнесу. – Київ: Фенікс, 2006. – 788с.
2. Бондаренко В.М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні // Економіка АПК. – №5. – 2008. – С. 61–64.
3. Осташко Т. Інтеграція України до СOT: реальні та уявні ризики для сільського господарства // Економіст. – 2005. – №10. – С. 30–33.
4. Пастернак Х.І. Організаційно-методологічні засади створення і функціонування інтегрованих формувань у виробництві та промисловій переробці молока // Економіка АПК. – 2004. – №12. – С.63–67.
5. Статистичний бюлетень "Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві в 2007р". – К., 2008. – 42 с.

Формирование сырьевых зон перерабатывающих предприятий молокопродовольственного подкомплекса Л.С.Сахно

Исследовано современное состояние отрасли молочного животноводства в Украине. Обоснован механизм формирования сырьевых зон перерабатывающих предприятий молокопродовольственного комплекса в качестве одного из путей стабилизации производства молока и повышения конкурентоспособности молочной продукции.

Ключевые слова: молокопродовольственный подкомплекс, сырьевые зоны, конкурентоспособность, перерабатывающие предприятия.

The formation of raw zones of enterprises of dairy subcomplexes

L. Sahnо

The paper deals with modern condition of dairy farming in Ukraine. There has been grounded the mechanism of forming raw zones of processing enterprises of dairy subcomplexes as one of the ways of stabilization of milk production and milk production competitiveness increase.

Key word: dairy production complex, raw zones, competitiveness, processing enterprises.

УДК: 631.15:331.108:330.342

МЕЛЬНИЧУК А.Ю., здобувач

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, професор

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЯК ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Встановлено, що системний підхід до формування стратегій управління аграрними підприємствами характеризується двома обов'язковими умовами: вони мають пов'язуватися з іншими функціональними стратегіями, відповідати оптимальному процесу реалізації стратегії конкуренції підприємства і бути узгодженими із стратегіями розвитку ділового партнерства та охоплювати всі сфери діяльності підприємства.

Ключові слова: стратегія конкуренції, ділове партнерство, стратегічні цілі.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світової економіки зумовлює потребу в актуалізації пріоритетів концепції сталого розвитку. Це стосується гармонізації суспільних, господарських та екологічних цілей у стратегічному вимірі щодо узгодження перспективних і поточних завдань, пом'якшення дихотомії локальних та національних чинників, обґрунтованого ранжування стратегічних цілей в умовах обмеженого доступу до ресурсів. Концепція сталого (урівноваженого) розвитку може реалізуватися лише за умови керованості й ефективніше цей розвиток відбувається на засадах активного передбачення, а не реактивного пристосування (адаптації), як це ще переважно спостерігається за умов наростання глобалізації, диверсифікації та спеціалізації виробництв, поглиблення технологічних, постачальницьких, збутових, дослідних зв'язків і відносин, пришвидшення інноваційних процесів, посилення процесів втрати родючості сільськогосподарських земель.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У контексті досягнення господарських цілей у розвитку сучасних аграрних підприємств істотного значення набуває логістична інтеграція, яка уможливує краще використання засобів через ширший доступ до них та передбачає концентрування зусиль на тих сферах діяльності, в яких підприємства мають ключові компетенції і де можуть користуватися ефектами співпраці. Загалом можна стверджувати про існування вагомих чинників мотивації інтеграційних процесів, зокрема і в середовищі лісопромислового комплексу, з метою забезпечення корисних тенденцій у стратегічному розвитку.

Очевидно, що концепція урівноваженого розвитку як стратегічної мети відповідним чином змінює пріоритети господарської діяльності суб'єктів агропромислового комплексу і, отже, зменшує «свободу» у прийнятті управлінських рішень. Власне через існування таких істотних обмежень щодо впровадження ринкових механізмів у сферу виробництва продовольства немає вагомих підстав автоматично переносити існуючі теорії стратегічного управління, викладені у фундаментальних працях відомих іноземних та українських вчених, зокрема таких: І. Ансофф, Д. Бауерсокс, В.Г. Герасимчук, А. Дайле, Д. Джонсон, М.І. Долішній, П.Ф. Друкер, Є.В. Крикавський, М. Кристофер, Н.В. Куденко, О.Є. Кузьмін, Ж.-Ж. Ламбен, Томпсон, А.Дж. Стрікланд, Г.С. Шевченко, на сферу виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства (за особливою порівняно із традиційними господарськими об'єктами ієрархією цілей). Аналогічні проблеми мають місце і за адаптації концепції логістики до інтегрованого функціонування аграрних підприємств у ланцюгу поставок, хоч у працях цих авторів достатньо методологічно та методично обґрунтованого матеріалу для впровадження стратегії логістики та прийняття логістичних рішень на внутрішніх і зовнішніх ринках. Водночас все ще залишаються малодослідженими проблеми формування гармонізованих (узгоджених) цілей та стратегій економічного розвитку за існування обмежень інституціонального характеру, що виникають у результаті пріоритетизації цілей інших сфер розвитку та природної інтеграції учасників ланцюга поставок. Отже, вимагають вирішення питання щодо реалізації функцій стратегічного управління в інтегрованих структурах у сфері виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства з неї.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні засади забезпечення ефективності функціонування аграрних підприємств у динамічному та складному ринковому середовищі через визначення стратегічних пріоритетів і розробки стратегій для досягнення поставлених цілей з урахуванням власних можливостей та потреб ринку. З цією метою на основі аналізу фінансово-господарського стану, ефективності управління й аналізу сильних і слабких сторін підприємства, прогнозування стану існуючих ринків продукції та оцінювання потенційних ринків формують стратегію підприємства.

Результати досліджень та їх обговорення. Стратегія має відображати специфіку підприємства, його основні переваги порівняно з іншими підприємствами, а також виявляти і використовувати можливості, які виникають у результаті динамічних змін у зовнішньому середовищі.

Вважається, що стратегія повинна: відбивати управлінську філософію підприємства; орієнтувати виробничу діяльність на запити споживачів; враховувати вплив зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства; складатися з етапу розробки й етапу реалізації; відповідати виклику оточення і дозволяти домагатися конкурентних переваг; спиратися на людський потенціал; відбивати природоохоронні заходи підприємства й екологічні наслідки прийнятих рішень [1, 150].

Стратегічне управління трактують як діяльність, що полягає у виборі напрямку дій для досягнення цілей організації в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Стратегічне управління в конкретний момент визначає, як організація має діяти в сучасних умовах, щоб досягти бажаної мети в майбутньому, виходячи з того, що оточення змінюватиметься. Отже, за стратегічного управління оцінюється сучасний стан, виходячи з цілей майбутнього: при цьому не тільки прогнозується бажаний рівень, але й виробляється відповідний механізм реакції на зміни в оточенні для досягнення поставлених цілей (рис. 1).

За визначенням Г.І. Кіндрацької, стратегічний менеджмент — це управлінський процес створення та підтримки стратегічної відповідності між цілями організації, її потенціалом і можливостями у зовнішньому середовищі. Отже, стратегічний менеджмент можна розглядати як сукупність елементів, взаємодія між якими забезпечує формування і досягнення цілей під час реалізації стратегії розвитку організації; процес, націлений на досягнення стратегічної відповідності між організацією та зовнішнім середовищем [2, с.24].

Варто зазначити, що автори О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник багато уваги присвятили стратегічному плануванню як процесу розроблення стратегії [3, с.50], але опрацьоване джерело не дає трактування поняття «стратегічне управління».

Н.В. Куденко у [4, с.5] зазначає, що «розробка та формування стратегії є центральним етапом у стратегічному управлінні фірмою». Розкривши сутність стратегічного управління, виділимо тепер основні підходи до вибору моделі стратегічного управління, що в ході розвитку економічної теорії пропонували різні дослідники менеджменту [5, с.44].

А. Томпсон і Д. Стрікленд [6, с.58] розглядають п'ять взаємозалежних завдань, що становлять основу створення і реалізації стратегії організації: визначення сфери діяльності і формування стратегічних установок; постановка стратегічних цілей і завдань для їх досягнення; формулювання стратегії для досягнення накреслених цілей та результатів діяльності виробництва; реалізація стратегічного плану; оцінка результатів діяльності і зміна стратегічного плану і/або методів його реалізації.

І. Ансофф [7, с.201] виділяє такі рішення, які треба приймати під час формування стратегії: внутрішня оцінка організації; оцінка зовнішніх можливостей; формулювання цілей і вибір завдань; рішення про диверсифікацію і вибір стратегії диверсифікації; вибір конкурентної стратегії; формування компонента стратегії диверсифікації та конкурентної стратегії у вигляді окремих проєктів.

М. Мескон та ін. [8, с.146] вважають, що процес стратегічного управління має складатися з дев'яти етапів: вибору місії організації; формулювання цілей організації; аналізу зовнішнього середовища; управлінського обстеження внутрішніх сильних і слабких сторін; аналізу стратегічних альтернатив; вибору стратегії; реалізації стратегії; управління й планування, реалізації і контролю реалізації стратегічного плану; оцінки стратегії.

Рисунок 1 – Процес стратегічного управління підприємством
Джерело: доопрацьовано автором на підставі [9, с.54]

Отже, відповідно до класичних уявлень, модель стратегічного планування та планування реалізації стратегії включає такі кроки:

- після аналізу ринкових тенденцій, проблем і оцінки компетенцій з підвищення вартості підприємства, а також аналізу зовнішнього середовища й формулювання місії та цілей визначаються стратегічна проблема і потреба у стратегічних діях;
- аналізуються стратегічні альтернативи, на основі яких можна вирішити стратегічну проблему, визначається їхня ефективність;
- аналіз стратегічних альтернатив дозволяє вибрати одну (або декілька) стратегій, відповідну цільовим настановам підприємства;

- формується стратегічний план, що звичайно складається з програм, проектів, бюджетів і організаційно-технологічних та контрольних заходів;
- проводиться оцінка відповідності обраної стратегії структурі управління організацією й організаційній культурі;
- обрана стратегія є основою для подальших оперативних заходів щодо її реалізації.

Вибір стратегії — основа стратегічного управління. За допомогою спеціальних методів визначають, як досягти цілей і реалізувати місію організації. При цьому порівнюють чинники зовнішнього та внутрішнього середовища, аналізують можливі стратегічні альтернативи і вибирають з них конкретну стратегію, яка відповідає заданим критеріям. Вибір стратегії має певні особливості, зумовлені переважно рівнем управління [5, с.105].

Реалізацію стратегії вважають критичним процесом, тому що саме за успішного його виконання організація досягає мети, а неуспішного – з'являються додаткові труднощі. Найчастіше реалізація стратегії передбачає поглиблене вивчення стану середовища, цілей і сформованих стратегій; оцінку ресурсів та можливостей їх розподілу; створення умов для мотивації працівників під час реалізації стратегії; підготовку рішення щодо організаційної структури (розроблення оптимальної структури управління, оцінку існуючої організаційної структури та порівняння їх з метою оцінки масштабу необхідних змін; управління процесом перетворень). На цьому етапі може виявитись, що організація не в змозі здійснити вибрану стратегію, що пояснюється недосконало проведеним аналізом і, відповідно, неправильними висновками або виникненням непередбачених змін у зовнішньому середовищі. Під час реалізації стратегії кожний рівень управління виконує закріплені за ним функції [9, с.97].

Контроль за реалізацією стратегії – завершальний процес, який здійснюється на стадії стратегічного управління і має забезпечити якісний зворотний зв'язок. Стратегічний контроль здебільшого з'ясовує, якою мірою реалізація сприяє досягненню цілей організації, і значно менше — оцінює правильність виконання стратегічного плану чи окремих його етапів. За результатами стратегічного контролю здійснюється коригування цілей організації та напряму їх досягнення, зокрема, приймаються контролінгові рішення.

Кінцевим етапом процесу вибору й реалізації стратегії є нові товари, ринки і технології, розроблені в організації. Перехід до нової позиції вимагає перерозподілу ресурсів, з чого можна зробити висновок, що процес прийняття стратегічних рішень відповідає традиційним рішенням про вкладення капіталу. Однак прийняття стратегічного рішення, на відміну від традиційного, передбачає контроль за змінами у зовнішньому середовищі та пошук прийнятних варіантів випуску нових продуктів; пропонує розподіл ресурсів між наявними можливостями і тими, які можуть з'явитись; оцінює результати освоєння нового продукту і ринку; визначає варіанти, в яких організація має незаперечні конкурентні переваги тощо [9, с.103].

Очевидно, що в такому розумінні реалізації стратегії успіх залежить передусім від структури засобів організації (фінансових, капітальних, технологічних, людських тощо), гармонійних та ефективних відносин між складовими цих засобів. Зокрема, чи трансформувався кадровий потенціал в людські засоби або у людський капітал, оскільки це може створити відповідну субституцію дефіциту інших складових засобів організації.

Одним з управлінських інструментів, що сприяє узгодженню планування і процесу контролю у сфері людських ресурсів, є метод управління за цілями (УЗЦ). Даний метод передбачає визначення менеджерами і співробітниками цілей для кожного відділу, проекту і працівника. Уперше цей метод опублікував П. Друкер, стверджуючи, що він сприяє підвищенню ефективності підприємства. Суть концепції УЗЦ, на думку П. Друкера [10, с.45], полягає в тому, що кожен керівник в організації, від топ-менеджера і до нижчого рівня управління, повинен мати чіткі цілі. Такий підхід дозволить кожному керівнику одержати уявлення про вимоги до нього, про цілі всієї організації. Процес УЗЦ складається з таких етапів: постановка цілей; розробка планів дій; контроль за рухом до цілей; оцінювання результатів діяльності.

На етапі постановки цілей участь беруть усі працівники організації. Підлеглі повинні виробити їх власні цілі на основі цілей своїх керівників. Слід значити, що керівники вищих рівнів управління звичайно мають більше можливостей впливати на формулювання цілей, ніж керівники низового рівня. Але разом з цим суть концепції УЗЦ полягає в тому, що цілі кожного підлеглого повинні сприяти досягненню цілей його начальника. У процесі формування цілей між

керівником і підлеглими здійснюється обмін інформацією, що дозволяє уточнити кожному працівнику свої конкретні цілі і визначити необхідні для їх досягнення ресурси (інформація, фінанси, матеріали, устаткування, повноваження).

Розробляючи стратегію (корпоративну, бізнес-стратегію чи функціональну), необхідно визначитися щодо таких аспектів бізнесу:

1. *Товарний ринок*, на якому конкурує або буде конкурувати організація. Сфера бізнесу визначається товарами або послугами, які організація має намір запропонувати, ринками, що вона прагне обслуговувати, конкурентами, з якими вона буде вести боротьбу, і рівнем вертикальної інтеграції.

2. *Рівень інвестицій*. Наявні інвестиції організація може направити на зростання (чи вхід на товарний ринок), зміцнення зайнятих позицій, експлуатацію бізнесу шляхом мінімізації інвестицій.

3. *Функціональні стратегії*. Обраний підприємством спосіб конкуренції характеризується певним набором функціональних стратегій (наприклад, товарно-маркетингова стратегія, цінова стратегія, фінансова стратегія, виробнича стратегія та ін.).

4. *Стратегічні активи або компетенції*, на яких базується бізнес-стратегія. Стратегічні активи – це ресурси організації (висококваліфікований персонал, торгова марка, позитивний імідж, лояльність покупців), що перевершують аналогічні ресурси конкурентів. Стратегічні компетенції – це стратегічно важливі для підприємства напрямки діяльності, в яких найбільш видимо виявляється перевага підприємства. Стратегічні активи і компетенції є об'єктивною передумовою забезпечення підприємству конкурентних переваг.

Конкурентне середовище діяльності аграрних підприємств визначають наступні структурні чинники: конкурентоспроможність галузі, її репутація, стандартизація технології, вертикальна координація з покупцями, асигнування на дослідження й розробки і маркетингова підтримка товару, фінансова підтримка зі сторони урядових структур. Останні три фактори відображають ресурсні можливості виробника і потенціал їх розвитку. До структурних чинників, що відображають конкурентне середовище в галузі, яка є споживачем продукції, у тому числі інновацій, належать: різноманітність або гетерогенність галузі, інтенсивність конкуренції, невизначеність попиту, а також група комунікативних факторів: частота реакції на зміни в структурі товарного ринку, професійні якості споживачів і їх відношення до вітчизняних та іноземних товарів (етноцентристи, інтернаціоналісти чи космополіти).

Корпоративна стратегія підприємства повинна відображати стратегію конкурентної боротьби, правила використання внутрішніх ресурсів, їх концентрацію на тих бізнес-одиницях, розвиток яких забезпечує ключові фактори успіху. Така стратегія може мати наступальний, оборонний або компромісний характер. На корпоративну стратегію впливають внутрішні і зовнішні фактори, власні цілі розвитку й можливості. Критеріями оцінки стратегії є: послідовність, структура, компетентність, можливості реалізації в певному макро- і мікрооточенні. Особливе місце в структурі критеріїв оцінювання автор відводить компетенціям, передусім ключовим, які являють собою «стержень» конкурентної переваги.

У контексті викладеного вимагає дослідження ієрархія стратегій організації. Зазвичай стратегія необхідна як організації в цілому, так і окремим її підрозділам та функціональним відділам. Для диверсифікованої організації стратегія розробляється на 3-х організаційних рівнях, відповідно розрізняють: корпоративну (портфельну); конкурентну (бізнес-стратегію, ділову); функціональну.

Основне завдання корпоративної стратегії – визначення шляху розвитку з урахуванням наявних ресурсів, навичок, умінь, вимог і обмежень зовнішнього середовища. Процедура розробки корпоративної стратегії завершується формуванням плану (проекту) розвитку організації, в якому зазвичай відображено такі основні питання: вибір галузей і функціональних сфер діяльності; опис видів передбачуваних до випуску продуктів; складання переліку технологій, планованих до використання; визначення типів необхідних ресурсів і джерел їх придбання. Основні елементи корпоративної стратегії наведено на рисунку 2.

Ділова або бізнес-стратегія – це стратегія забезпечення довгострокових конкурентних переваг окремої стратегічної бізнес-одиниці.

Функціональні стратегії розробляються функціональними відділами і службами підприємства на основі корпоративної й ділової стратегії. До функціональних стратегій відносять: маркетингову, фінансову, виробничу та інші. Основне призначення функціональних стратегій – розподіл ре-

курсів окремого відділу чи служби і визначення ефективного внеску функціонального підрозділу в ділову і корпоративну стратегію. Поняття функціональної стратегії набуває особливого сенсу, тому що воно відбиває проникнення стратегічного мислення на більш низькі управлінські рівні і сприяє формуванню в компанії зовсім нового підходу до бізнесу в умовах жорсткості конкурентного середовища.

Рисунок 2 – Елементи корпоративної стратегії [11, с.53].

Ефективність ділової стратегії значною мірою залежить від функціональних стратегій. Це підтверджує відомий шведський професіонал-практик, фахівець у сфері консалтингу Б. Карлоф: «Незалежне формування функціональних стратегій – недоопрацьована сфера ділового менеджменту, де, можливо, приховані величезні резерви ефективності. Приділяючи належну увагу функціональній стратегії, можна більш результативно впливати як на величину внеску того чи іншого функціонального підрозділу в загальну справу, так і на величину витрат на фінансування цього підрозділу» [12].

Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) є одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України і розглядається як системний фактор розвитку національної економіки, лібералізації зовнішньої торгівлі та створення передбачуваного прозорого середовища для залучення іноземних інвестицій, що вимагає від підприємств аграрної сфери розробки стратегічних планів перспективного розвитку на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Висновки. Концепція маркетингу і логістики дозволяє по-новому інтерпретувати корпоративну і конкурентні стратегії підприємства. Формування конкурентних переваг доцільно здійснювати на ідентифікації ключових компетенцій підприємства. Системний підхід до формування логістико-маркетингових стратегій характеризується двома обов'язковими умовами: вони мають пов'язуватися з іншими функціональними стратегіями, відповідати оптимальному процесу реалізації стратегії конкуренції підприємства і бути узгодженими із стратегіями розвитку ділових партнерів; а також повинні охоплювати всі сфери діяльності підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко В.О. Стратегічне управління підприємством: Навч. посіб. / В. О. Василенко, Т. І. Ткаченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 400 с.
2. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент/ Г.І. Кіндрацька. Навчальний посібник. – К: Знання, 2006.– 366 с.
3. Кузьмін О.Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту / Кузьмін О.Є., Мельник О.Г.: Навчальний посібник. – 2-е вид. доп. і перероб. – Львів: НУ “Львівська політехніка”, “Інтелект-Захід”, 2003. – 352 с.
4. Куденко Н.В. Маркетингові стратегії фірми / Куденко Н.В: Монографія – К.: КНЕУ, 2002. – 245с.
5. Міщенко А.П. Стратегічне управління / А.П.Міщенко: Навч. посіб. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 336с.
6. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / А. А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд: Учеб. для вузов / Пер. с англ.; Под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
7. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; [Сокр. пер. с англ.; Науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко]. – М.: Экономика, 1989. – 519с.
8. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Хедоури Ф.: Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
9. Кіндрацька Г.І. Основи стратегічного менеджменту / Г.І. Кіндрацька. Навчальний посібник. – Львів: Кінпатрі ЛТД, 2000. – 264 с.
10. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / П.Ф. Друкер. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2003. – 240 с.

11. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством / В.Г. Герасимчук. Графічне моделювання: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2000. – 457с.

12. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б. Карлоф [Пер с англ.; Науч. ред. и авт. послесл. В.А. Приписнов]. – М.: Экономика, 1991. — 239 с.

Формирование и реализация стратегического управления аграрными предприятиями как фактор повышения их конкурентоспособности и устойчивого развития

А.Ю. Мельничук

Установлено, что системный подход к формированию стратегий управления аграрными предприятиями характеризуется двумя обязательными условиями: они должны связываться с другими функциональными стратегиями, отвечать оптимальному процессу реализации стратегии конкуренции предприятия и быть согласованными со стратегиями развития делового партнерства и охватывать все сферы деятельности предприятия.

Ключевые слова: стратегия конкуренции, деловое партнерство, стратегические цели.

Forming and realization of strategic management of agrarian enterprises as a factor of their competitiveness and sustainable development increase

A. Melnuchyk

It has been proved that the systemic approach to forming strategies of agrarian enterprises management is characterized with two principal conditions: they must be connected with other functional strategies, meet the optimal process of realization of their competitiveness strategy and be agreed with the strategies of business partnership development and encompass all the spheres of an enterprise activity.

Key word: competitiveness strategy, business partnership, strategic aims.

УДК 651.15:658.27:332.13

УЛЬЯНЧЕНКО О.В., д-р екон. наук

ТІТОВА В.С., викладач

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

СТРАТЕГІЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

Обґрунтовано теоретико методологічні засади і концептуальні підходи щодо розробки стратегічних напрямів стійкого розвитку аграрного сектору економіки на основі підвищення ефективності механізму управління формуванням і використанням ресурсного потенціалу в умовах поглиблення аграрної реформи й інтеграції України у європейський та світовий простір.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в аграрній сфері сприяє появі принципово нових механізмів управління процесом сільськогосподарського виробництва і ресурсним потенціалом різних агроформувань. Але останніми роками у процесі реформування аграрної економіки допущена низка помилок організаційно-управлінського характеру, що призвело до поглиблення диспаритету цін, зниження ефективності використання ресурсів аграрних підприємств, скорочення аграрного виробництва й розвитку негативних тенденцій на селі: зростання безробіття, зниження життєвого рівня населення, соціальної нестабільності, міжнаціональних конфліктів. Незадовільні темпи ринкових перетворень в аграрному секторі та їх нестабільність зумовлюють необхідність пошуку методів оздоровлення економіки й формування господарського механізму нового типу, який відповідає умовам функціонування ринкової економіки. У цьому зв'язку перед економічною наукою і господарською практикою виникають проблеми принципово нового характеру. Такими проблемами є розробка концептуальної моделі й механізмів, що забезпечують гармонійне поєднання в ринкових відносинах процесу виробництва і споживання, наповнення споживацького ринку товарами й усунення диспропорції між товарною масою та кількістю грошових знаків, що знаходяться в обігу, покращення використання природно-екологічних, матеріально-технічних і трудових ресурсів, орієнтація на прогресивні технології. Розв'язання цих проблем вимагає глибокого теоретичного аналізу наукових розробок щодо ефективного використання ресурсного потенціалу, яке в ринкових відносинах значною мірою визначається кон'юнктурою ринку і конкурентоспроможністю самих підприємств.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Численні дослідження зарубіжних і вітчизняних учених, а саме: Ф. Котлера, П. Друкера, І. Ансоффа, М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, М. Аокі, Дж. Грейсона, К. О'Делла, В. Андрійчука, П. Гайдуцького, М. Гладія, А. Даниленка, І. Лукінова, Ю. Лупенка, П. Макаренка, Б. Пасхавера, П. Саблука та інших однозначно підтвер-

джують, що найближчим часом більш стійкі позиції на ринку зможуть зайняти тільки ті компанії, виробничо-управлінський потенціал яких дозволить їм злагоджено вирішувати низку завдань, що раніше вважалися взаємовиключними. Ці ж проблеми притаманні на сьогодні підприємствам аграрного сектору України і чекають на своє вирішення. Це, перш за все, стосується постійного освоєння нових прогресивних технологій аграрного виробництва, які забезпечують нарощування продуктивності праці, підвищення гнучкості виробництва, зниження всіх видів витрат. При цьому особливе місце займає забезпечення стабільного зростання якості і конкурентоспроможності виробленої продукції та орієнтація на питоме скорочення чисельності виробничих і управлінських працівників для досягнення переваг у конкурентній боротьбі, закріплення на вже освоєних та нових ринках. Усе це потребує необхідності розробки стратегії стійкого розвитку аграрного сектору, формування нових підходів до управління виробництвом, оскільки традиційні – з орієнтацією на валові показники масового виробництва та відсутністю достатньої уваги до кінцевого споживача – у конкурентному середовищі себе не виправдовують [1].

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад і концептуальних підходів щодо розробки стратегічних напрямів стійкого розвитку аграрного сектору на основі підвищення ефективності механізму управління формуванням і використанням ресурсного потенціалу в умовах поглиблення аграрної реформи й інтеграції України в європейський і світовий простір.

Результати досліджень та їх обговорення. Підвищення ефективності аграрного виробництва та використання всіх видів ресурсів є життєво важливими для України, складними й унікальними за завданням і масштабами. Цього можна досягти зваженою, з урахуванням ресурсних можливостей та умов їх використання, стратегією розвитку аграрного сектору економіки на основі підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом (рис. 1).

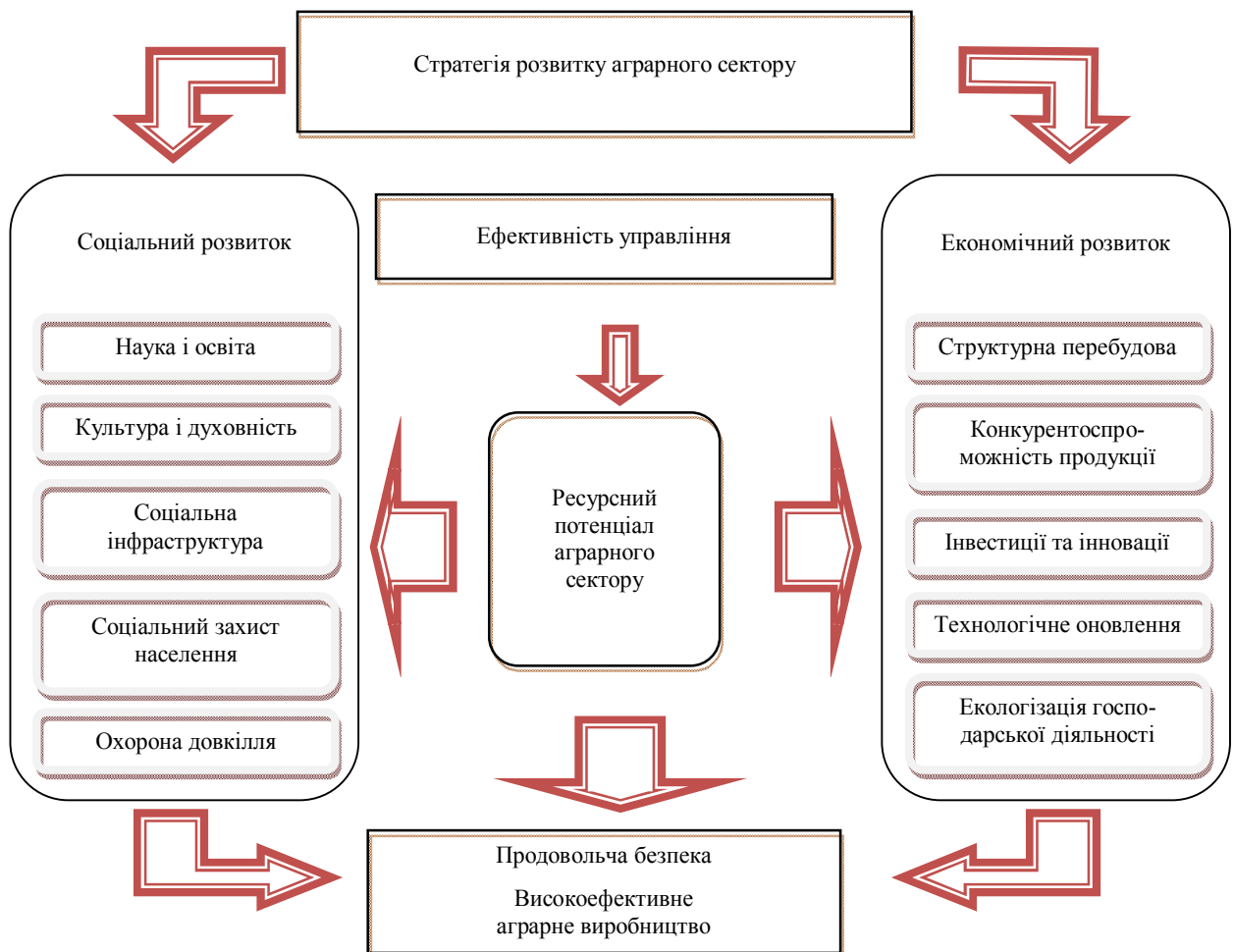

Рисунок 1 – Стратегія розвитку аграрного сектору на основі підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом

Доведено, що кінцевий результат відтворення реалізується на його заключній стадії, тому об'єктивно на цьому етапі має здійснюватися стратегічний контроль над усією агропромисловою системою, головною якісною характеристикою якої є ступінь збалансованості її елементів. У зв'язку з цим критерієм оцінки ефективності виробництва сільськогосподарської продукції у певних межах і темпів розвитку кожної галузі агровиробництва є не потенційні виробничі можливості галузей, а реальні ринкові потреби у продукції, що зумовлюють економічний ефект діяльності в аграрному секторі економіки.

З метою підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу нами визначено основні напрями формування системи ефективного управління використанням і відтворенням ресурсного потенціалу аграрного сектору [2].

Зазначимо, що для розробки й успішного впровадження даної системи необхідно досягти високого рівня інформаційно-аналітичного забезпечення управління, що є необхідною умовою розвитку аграрного сектору економіки.

У ході дослідження встановлено, що ресурси характеризують природні, матеріально-технічні та соціально-демографічні умови відтворювального процесу в аграрному виробництві. Кількісні оцінки наявності ресурсів, джерел їх відтворення й оновлення важливі для обґрунтування можливостей функціонування аграрного сектору економіки як у поточному періоді, так і в майбутньому. Кожний окремий вид ресурсів і ресурсний потенціал аграрної сфери в цілому відображають вплив чинників, які створюються людиною штучно (машини, механізми, добрива, фінансові ресурси), або формуються природним шляхом (трудові ресурси, ґрунти, вода, сонячна енергія, повітря і т.д.). Взаємодія цих чинників і найскладніші процеси різної природи формують певні ефекти, тобто створюють масу споживчих вартостей, кількість та якість яких має відповідати суспільним потребам, забезпечувати конкурентоспроможність виробництва, зниження витрат виробництва, ефективне використання аграрного ресурсного потенціалу.

Нами обґрунтовано, що ресурси аграрної сфери залежно від їх походження доцільно розподілити на дві групи: первинні ресурси – ті, що створені природою незалежно від волі та бажання людини, але використовуються в суспільному виробництві; вторинні – це продукти процесу виробництва, які прямо чи опосередковано використовуються у виробництві матеріальних благ. До першої групи віднесено земельні та трудові ресурси, до другої – основні й оборотні матеріальні засоби, фінансові й інформаційні ресурси (рис. 2).

Урахування факторів, які зумовлюють рівень ефективності сільськогосподарського виробництва, дало можливість реально оцінити наявні ресурси, розробити стратегію стійкого розвитку аграрних підприємств і визначити шляхи розвитку аграрної економіки в ринкових умовах. За результатами дослідження впливу різноманітних факторів на ефективність діяльності окремих підприємств, регіону або галузі в цілому запропоновано декілька підходів до класифікації цих факторів: функціональний, середовищний, мобільний, комбінований. Не виключено, що кожна класифікація може бути загальною стосовно галузі або ж локальною в умовах регіону чи конкретного сільськогосподарського підприємства. Отже, вплив різноманітних за своїм складом і дією факторів має досить складну структуру.

Перехід сільськогосподарського виробництва до адаптивного (симбіотичного) розвитку на основі біологізації й екологізації інтенсифікаційних процесів має здійснюватися за принципом поєднання законів розвитку природи та людської цивілізації. Економічні закони не повинні суперечити законам відтворення природного середовища та його ресурсів, а створювати умови для їх оптимальної взаємодії.

Для визначення ефективності виробництва результативні величини оцінок мають доповнюватися показниками ресурсів і витрат. Цим обґрунтовується те, що для характеристики співвідношення між результатами виробництва та використанням ресурсів слід виходити зі ступеня задоволення потреб у сільськогосподарській продукції (кінцевий результат виробництва порівнюється з потребами), ресурсовіддачі та ресурсомісткості виробництва (результат виробництва порівнюється з ресурсами), його витратовіддачі та витратомісткості (результат виробництва порівнюється з витратами) тощо.

Обґрунтовано, що під час оцінки ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно враховувати можливості задоволення потреб населення у продовольстві не лише завдяки кіль-

кості наявних ресурсів, а й їх ефективному розподілу та раціональному використанню протягом виробничого циклу. Отже, за заданого обсягу ресурсів ступінь задоволення потреб у виробництві власної продукції визначатиметься ефективністю (віддачею) цих ресурсів. Оскільки ресурсовіддача – це показник ефективності виробництва та використання ресурсів, вимірюваний відношенням вартості кінцевих результатів виробництва до вартості використаних ресурсів, тому, враховуючи досить великий розрив у часі між проведенням витрат та отриманням продукції в аграрному виробництві, для оцінки цього показника необхідно враховувати рівень інфляції за даний період, використовуючи коефіцієнт інфляції, що забезпечить більшу точність визначення ефективності використання ресурсів.

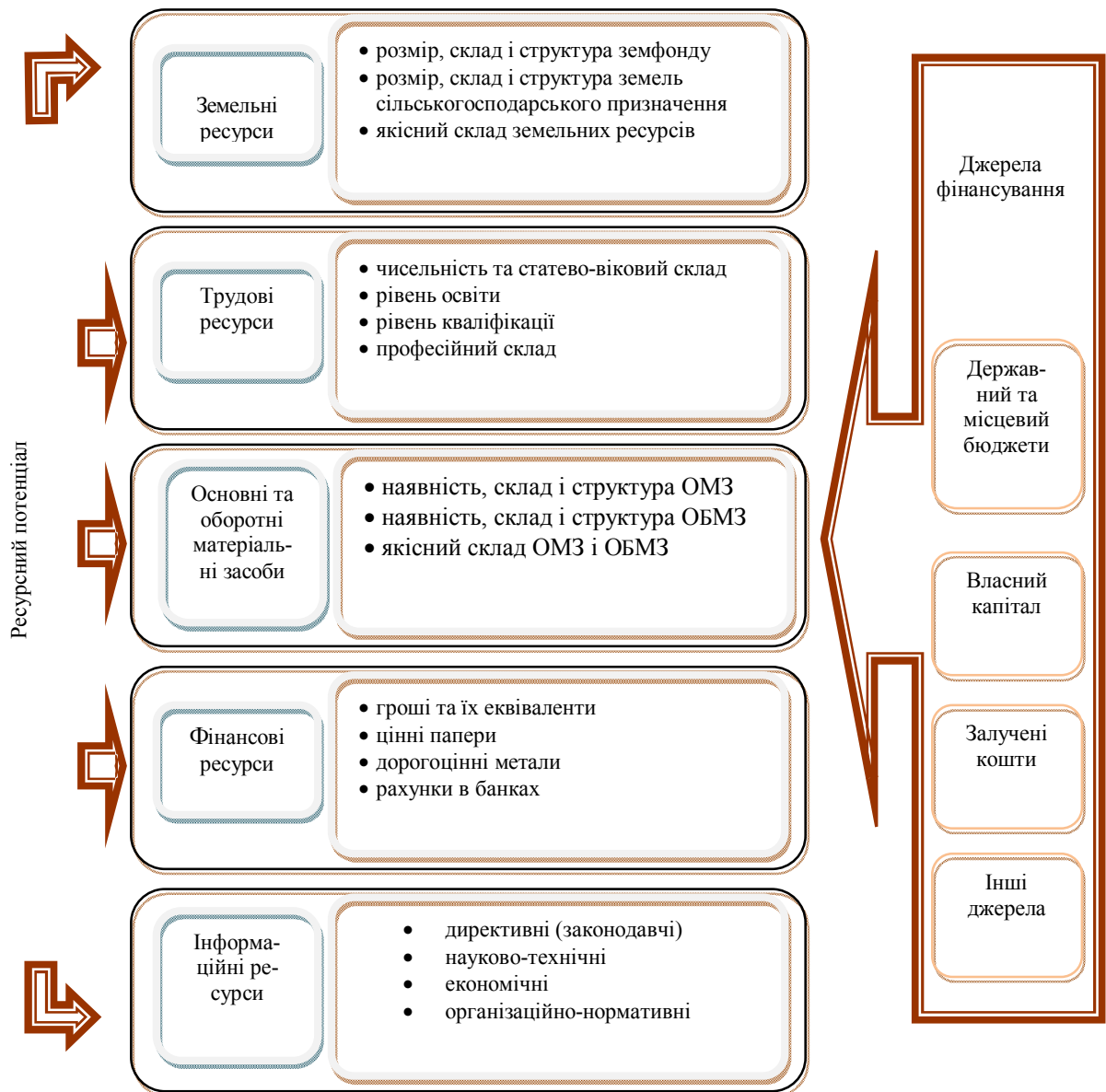

Рисунок 2 – Склад ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки

Існуюча в Україні система господарювання на землі ще не повною мірою забезпечує ефективне використання ресурсного потенціалу й охорони природних ресурсів. З переходом до ринкових відносин держава втратила своє монопольне становище щодо володіння земельними ресурсами та вирішальну роль у господарському управлінні ними. Це миттєво призвело до втрати функцій планування, використання й охорони земель. Наслідком є те, що в Україні, яка має найкращі сільськогосподарські угіддя в Європі – 41,7 млн га (близько 69,1 % території) та поси-

дає одне із провідних місць у світі за площею ріллі, продуктивність сільського господарства є нижчою від рівня загальноєвропейських і загальносвітових стандартів. Ефективне використання земельних ресурсів, оптимізація структури посівних площ сільськогосподарських культур у всіх природно-кліматичних зонах та охорона навколишнього середовища є важливими факторами стійкого розвитку аграрного сектору. В Україні в сільськогосподарському обороті перебуває близько 80 % ріллі, тоді як у країнах з інтенсивним розвитком сільського господарства цей показник набагато нижчий (у Німеччині – 67 %, у Франції – 61, США – 43, у Великобританії – 35%). Високий показник розораності є негативним для нашої країни з двох причин: по-перше, це сприяє підвищенню втрат гумусу (за даними Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН, щорічні втрати гумусу в розрахунку на 1 га ріллі становлять майже 1 т); по-друге, свідчить про переважно екстенсивний розвиток сільського господарства та низький рівень культури агровиробництва.

Однією з причин кризового стану в аграрному виробництві є різке скорочення його фондозабезпечення та технічного оснащення, зниження вартості основних засобів, їх старіння та низькі темпи інвестування розвитку сільського господарства (у межах 4-5 % від загальної суми). За результатами аналізу зроблено висновки про негативну динаміку старіння основних засобів у сільському господарстві. За підрахунками, лише на оновлення машинно-тракторного парку необхідно щорічно купувати машин та устаткування на суму 15 млрд грн, але, на жаль, сума щорічних інвестицій в основний капітал сільського господарства та мисливства не перевищує 7,2 млрд грн.

Однією з вирішальних умов швидкого розвитку продуктивних сил України на перспективу є також збільшення енергопостачання та забезпечення галузей агропромислового виробництва й окремих технологічних процесів енергетичними потужностями. Дослідження показують, що розширення використання електроенергії в технологічних процесах сільського господарства забезпечує економію витрат живої праці, підвищує ефективність матеріального виробництва.

Висновки. Аграрний сектор являє собою складне поєднання багатьох виробничо-організаційних структур у певну систему, метою функціонування якої є задоволення потреб суспільства. Використання методології системного аналізу під час дослідження складних соціально-економічних процесів в аграрному секторі економіки України стало ефективним засобом їх вивчення з урахуванням максимальної кількості внутрішніх суттєвих зв'язків і зовнішніх чинників, які визначають перебіг досліджуваних процесів та явищ у часі. Розуміння процесів і явищ як систем дає можливість досліджувати ціле та його самостійні (у певних межах) структури й розробити загальні принципи оптимального управління такими об'єктами.

Розроблена нами стратегія стійкого розвитку аграрного сектору на основі підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом забезпечує: раціональне використання земельних, водних та інших природних ресурсів в аграрному секторі, а також основних матеріальних засобів; застосування ресурсозберігаючих технологій; ефективне використання трудових ресурсів; забезпечення стабільності формування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів; упровадження результатів інноваційного розвитку, спрямованого на екологізацію й інтенсифікацію аграрного виробництва; розвиток транспортно-складської інфраструктури; забезпечення продовольчої безпеки держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка підприємства: [навч. посібник.] / І.М. Бойчик, П.С. Харів, М.І. Хопчан, Ю.В. Піча. – К.: Каравела, 2001. – 298 с.
2. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / [за ред. О.М.Шпичака]. – К.: ІАЕ, 2000. – 585с.
3. Дем'яненко С.І. Формування виробничих витрат селянських (фермерських) господарств в умовах ринкової економіки / Дем'яненко С.І. – К.: Урожай, 1994. – 152 с.
4. Дем'яненко С.І. Власність на виробничі ресурси і формування собівартості продукції в сільському господарстві / Дем'яненко С.І. – К.: МНТУ, 1996. – 160 с.
5. Харківська область: Природа, населення, господарство / [А.П. Голіков, О.Л. Сидоренко та ін.]; За ред. А.П. Голікова, О.Л. Сидоренка – [2-ге вид.]. – Харків: «Бізнес Реформ», 1997. – 288 с.

Стратегия стабильного развития аграрного сектора экономики на основе повышения эффективности управления ресурсным потенциалом

А.В. Ульянченко, В.Е. Титова

Обоснованы теоретико-методологические основы и концептуальные подходы к разработке стратегических направлений стабильного развития аграрного сектора экономики на основе повышения эффективности механизма управления формированием и использованием ресурсного потенциала в условиях углубления аграрной реформы и интеграции Украины в европейское и мировое пространство.

The Strategies of Agrarian Economic factor Stable Development on the Base of Efficiency Raise in Resource Potential Management

O. Ulyanchenko, V. Titova

The theoretic and methodology grounds and conceptual approaches as for working out the strategic directions aimed at agrarian economic sector stable development are based on. The latter is provided by efficiency raise of management mechanism exercising forming up and the use resources potential under the conditions of the current agrarian reform and Ukraine's integration in European and world'

ЗМІСТ

Шпичак О.М. Проблеми сталого розвитку та забезпечення продовольчої і енергетичної безпеки АПК України.....	5
Даниленко А.С., Настасенко О.Г. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності підприємства.....	15
Яценко О.М. Державне регулювання якості продукції бджільництва: світовий досвід та вітчизняна практика	21
Губенко В.І. Тенденції розвитку зовнішньоекономічних відносин АПК та їх вплив на аграрне виробництво і продовольчу безпеку.....	30
Лобунець В.І. Аналіз конкурентоспроможності аграрної продукції в умовах членства України в СОТ.....	38
Точилін В.О., Куреня С.В. Методологія переходу від моделей “виробничого типу” до моделей “економічної рівноваги”	43
Долгий О.А., Коломієць Т.А. Інформаційна підтримка політики держави у сфері забезпечення продовольчої безпеки.....	48
Грущинська Н.М. Розвиток сільського господарства України в контексті вступу до Світової організації торгівлі та досвід країн Європейського Союзу	52
Дудник М.О. Управління витратами компанії в умовах фінансово-економічної кризи	56
Концеба С.М. Земельне забезпечення виробництва ріпаку в Черкаській області.....	60
Германенко Л.М. Полісистемний аналіз продовольчої самодостатності Черкаського регіону	65
Бойко С.В. Погляди М.І. Мітіліно на справляння єдиного сільськогосподарського податку в Радянському Союзі	72
Кузик І.А. Економічна природа, форми і види диверсифікації в ринковій економіці	75
Плугатор Р.І. Напрями державної фінансової підтримки виробництва продукції рослинництва.....	81
Юшин С.О. Інвестиційно-інноваційна модель в аспекті сталого розвитку сільського господарства	85
Дем’яненко С.І. Засади та тенденції розвитку аграрної політики України в контексті європейської інтеграції	88
Морозов А.А. Сравнительный анализ способов управления цепочками поставок	92
Квятківський Ю.В. Економічні можливості суб’єктів аграрної сфери щодо забезпечення економічної безпеки в кризових умовах	95
Бистрова І.О. Збалансування попиту і пропозиції на зернопродукцію в контексті забезпечення сталого економічного розвитку галузі.....	101
Климик Г.В. Проблеми вдосконалення механізму управління експортною діяльністю підприємств сільськогосподарського машинобудування.....	105
Сахно Л.С. Формування сировинних зон переробних підприємств молокопродуктового підкомплексу.....	108
Мельничук А.Ю. Формування і реалізація стратегічного управління аграрними підприємствами як чинника підвищення їх конкурентоспроможності та сталого розвитку.....	113
Ульянченко О.В. Стратегія стійкого розвитку аграрного сектору економіки на основі підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом	119

Наукове видання

Реєстраційне свідоцтво **КВ № 15167-3739Р**

Економіка та управління АПК

Збірник наукових праць

Випуск 1 (66)

Редактор В. І. Драчук

Комп'ютерна верстка: С. І. Сидоренко

Здано до складання 15.00.2009. Підписано до друку 9.07.2009.
Формат 60×84¹/₈. Ум. др. арк. 14,65. Зам. 4470. Тираж 300.
РВІКВ БНАУ, Сектор оперативної поліграфії.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01.

